

Тілеуғазы БЕЙСЕМБЕК

1 2017

3181к

**КҮРСІНБЕ, ЖҮРЕК,
ДҮРСІЛДЕ ...**

Тілеуғазы БЕЙСЕМБЕК

*Қазақстан Тәуелсіздігінің
20 жылдығына арнаймын*

**Күрсінбе, жүрек,
дүрсілде ...**

*өлеңдер
поэмалар
либретто*

«ЕЛОРДА»
Астана – 2011

УДК 821.512.122

ББК 84Қаз 7-5

Б 38

БЕЙСЕМБЕК Тілеуғазы.

Күрсінбе, жүрек, дүрсілде ... *(өлеңдер, поэмалар, либретто)*

Астана, 2011 – 224 бет.

ISBN 9965-06-534-9

Қазақстан Жазушылар одағының мүшесі, ақын Тілеуғазы Бейсембектің бұл жинағына жыр циклдары, балладалары мен поэмалары топтастырылды. Оның өлеңдерінен егемен елінің, туған халқының, өскен жерінің болашағына алаңдаған ақын жүрегінің дүрсілі естіледі. Ақын балладаларында адамгершілікті, достықты, адалдықты жырлайды. Бұдан бұрынғы жинақтарымен әдебиетші қауымның жақсы бағасын алып, тартымды жырларымен танылып жүрген ақынның бұл жинағы да көпшіліктің көңілінен шығады деген сенімдеміз.

УДК 821.512.122

ББК 84Қаз 7-5

© Т.Бейсембек, 2011

© Елорда, 2011

ISBN 9965-06-534-9

Бірінші бөлім

Өлеңдер

*Өкініш өртеп күрсінбегенімде,
Естілмес пе еді дүрсілдегенің де.
Кеудемді тептің бұзып шығардай боп,
Қиналғаныңды сенің білсін дегенің бе?*

Қайран жүрек, дүрсілде ...

1

Қайран жүрек, дүрсілде, дүрсілде сен,
Күрсінбесең болғаны, күрсінбесең.
Маралыңды таусылып бара жатқан,
Аралыңды уайымдап жүрсің бе сен?

Қайта қарап өмірдің өткеліне,
Езілесің өкініп өткеніңе.
Демократия: айтып ап салтыңа сын,
Алқынасың жарымай оттегіге.

Қазандықтай жарылса бу атылар,
Солқылдайсың жартастай уатылар.
Лоб–Нордан дүбірлі діріл жетсе,
Ондаған килотонна қуаты бар.

Қайран жүрек, дүрсілде, дүрсілде сен,
Күрсінбе сен, мен аман жүрсін десең.
Қалқашыңды ойлауға мұршаң келмей,
Балқашыңды уайымдап жүрсің бе сен?

2

Аһ ұрғанмен болмады қайыр, үміт,
Шақырғанмен келмеді қайырылып.
Қансыраттым өзіңді, қайран жүрек,
Бір досымнан тірідей айырылып.

Алай-түлей көңілім бұрқасындай,
Досым кетті, басқаның жүр қасында.
Ықпалды, епті саусаққа еріп кеткен
Есеп шоттың еркі жоқ бір тасындай.

Татуы едім, міне енді аразымын,
Қылығына оның бұл наразымын.
Салмақтырақ болғасын дұшпандарым
Ауып кетті тіліндей таразының.

Кезім болды-ау болысып, шекіспеген,
Сезім болды-ау толысып, жетіспеген.
Дос емес қой, достықтың көлеңкесі,
Нағыз достар ешқашан кетіспеген.

3

Жан адамды сырласқа санаппын-ау,
Жанағанды шын досқа балаппын-ау.
Өз елімдей көрініп бүкіл әлем,
Өз үйімнің төріндей алап мынау.

Жанағанды дос десе, өзге десін,
Дос бола ма бір мақсат көздегесін.
Ол сенбеді кіршіксіз сезіміме,
Лүпілінді өзіңнің сезбегесін.

Ерегеспен қайтармас ешкім есе,
Жау емеспіз беретін кескілесе.
Қайдан сенсін “досым” деп соғып тұрған
Дүрсілінді өзіңнің естімесе.

Жығылмасын достықтың туы бірақ,
Ойымды айтсам кетерсің суынып-ақ.
Саған сенер бір сенсе, амалым жоқ
Көрсетпесем өзіңді суырып ап.

4

Өзгеден өршіл көңілі асқақ тұрғасын,
Қатқыл сөз, салқын қабақпен жасқап сырласын.
Дос көңілінің жұқалтаң терезесіне
Менменшіл мінез қалайша тас лақтырмасын?

Кірлесе көңіл, шаюға мұрша беріліп,
Жарылса кесе, жамалар құрсау өріліп.
Амалың бар ма, әйнектен шытынап кеткен
Бүкіл дүние быт-шыт боп тұрса көрініп.

5

Өкініш өртеп күрсінбегенімде,
Естілмес пе еді дүрсілдегенің де.
Кеудемді тептің бұзып шығардай боп,
Қиналғаныңды сенің білсін дегенің бе?

Тағдырдың қатал өкілетін кешем,
Қиындықтарға бекінетін де сен.
Біткенге мендей беймаза жанға
Қайран жүрегім. өкінесің бе сен?

Бақытты етуге тырысып-ақ келем,
Жүрек керек етсе, ырысым ақ берен,
Өзінді беріп бақытты жанға,
Бүйткен азабы құрысын-ақ дер ем.

Өкініш Емі – уақытта екен ғой,
Әр кеуде жүрекке жақұтты мекен ғой.
Қансырап талып жатса да, Жүрек
Өз кеудесінде ғана бақытты екен ғой.

6

Толтырса күйге бұлақ арнаны,
Сыңғырын есту ме құлақ арманы?
Ғайбатты естіп жақын бір жаннан,
Намысым менің жылады арланып.

Емеурін жеткен сөз ұғатынға,
Жақсылық көру көз мұраты ма?
Жамандық көрсең жақын бір жаннан,
Жүйкенді сол ғой тоздыратын да.

Шықпасын мейлі менің жақсы атым,
Жүрегім, шындық – сенің мақсатың.
Алдауды көріп, жүрмесең екен
Адамға деген сенімді ақсатып.

7

Шерулі жыр көшіне мен кеш іліктім,
Шабытты шақтарымда кең көсіліппін.
Азабын тартып келем жыр жолының,
Мазағын көріп келем пендешіліктің.

Күндейді кейбіреулер баста бағымды,
Андиды сезімімді, қас-қабағымды.
Қуанып – көрсе жаман әдетімді,
Қуарып – білсе оны тастағанымды.

Көңілдің түкпірінде жарығы маздап,
Жыр келсе, уайымнан арылам аздап.
Өзімді қызғанады өз жырымнан,
Ісініп, сызданады жарыла жаздап.

Достарым мақтағанша жырым–кенімді,
Ешкім де қаламайтын сүрінгенімді.
Күншілдік құрығанша, қайран жүрек,
Тауыспа пенделерден бұрын демінді.

8

Сенен басқа кім шыдар:
Қаңқу менен шаншудан
Тамған талай тамшы удан
Кезің болды тыншығар.

Сезімдерді қардай ақ
Кірлетер жұрт сөзі де
Тартылады өзіңе
Магнитің бардай-ақ.

Кегі бары, жоғы да
Сені көздеп атады.
Басқаға атқан оғы да
Саған тиіп жатады.

Құштар сені құшуға
Жебе қайда қаңғысын –
Көк найзаның ұшына
Іліп қойған жамбысың.

9

Әділдік деген – ақ семсер болат текті ме?
Тіліп түседі жалғанды – жолап кетті ме.
Жүрегім, жырлап келдің-ау әкесін сатқан
Павлик Морозов пенен Болатбекті де.

Төрінде дастарханынан ақ асын татып,
Намысын – тайғанатпайтын тағасын сатып,
Жетесіздерді жырладың, ұраны үшін
Намыстанбайтын кетуге ағасын атып.

Сұмдықты жырлау – айта алар қалауың деп кім?
Зорлыққа көндің көтермей жалауын кектің.
Кеуденде бүкпай, әділдік семсерін алып,
Тамырын неге шаппадың нала-індеттің.

Алақаныңмен үгітіп мұзын сендердің,
Шындықпен бірге қылдай боп үзілсең дермін.
Қалауыңды ғана жырлап өт қалған ғұмырда,
Тұрсаң да басып қылпыған жүзін семсердің.

10

Жыр–тұлпарсыз қалғанымда жаяулап,
Баурап әуен әсерлі де, аяулы-ақ,
Ән құйылды менің Балқаш–көңіліме,
Лепсімнің ағысындай баяулап.

Мың ырғақты күйге бөлеп кенен бір,
Ерік – қараң, еріп барам мен енді.
Бойға сіңіп, қанға тарап жатыр ма,
Шымырлатты, шымырлатты денемді.

Сол бір әуен айдын болды көлкілдеп,
Бақытым мен қайғым болды, жел күндеп,
Шашып өтті толқындарды, кеп қонды
Кірпігіме жалғыз тамшы мөлтілдеп.

Қайран жүрек, ғашығысың ән-жырдың,
Құмарыңды әсем әнмен қандырдың.
Айғыздады менің екі бетімді
Тамшылары сенде жауған жаңбырдың.

11

Сұлулықты сүйесің білем, білем,
Қорқу керек, әйтсе де, гүл өңдіден.

Гүлге еліктеп сұлулар түзеді бой,
Гүл болғасын әркімдер үзеді ғой.
Бүлкілдетіп көмейін бұлбұл әуре,
Бал арасы шырынын сүзеді ғой.

Бәлкім, сыры бар шығар біз ұқпаған,
Жай табады келбетін сызып қалам.
Мұрыны бардан – жоқ шығар иіскемеген,
Көзі бардан – жоқ шығар қызықпаған.

Гүлді құшу – бақыттың баламасы,
Гүл бақыты ... қиындау сол арасы.
Ол бақытсыз – бұлбұлы сайрамаса,
Ол өспейді – қонбаса бал арасы.

Қайран жүрек, сүйесің білем, білем,
Алыс жүрген жөн шығар гүл өңдіден.

12

Қайран жүрек, көмейімнен құлады үн,
Соны естіген бар ғой сенің құлағың.
Біреулерден күлкі естіп жадырап,
Біреулердің қайғысына жыладың.

Жылаған соң болғаны ғой көзіңнің,
Естідің де, көрдің және сезіндің.
Тек тілің жоқ, сонда-дағы ойыңды
Жеткізесің тіліменен сезімнің.

Қарай беріп қайта-қайта тесіліп,
Көргеніңді айта-айта есіріп,
Болмағаны қандай жақсы тіліңнің,
Баяғыда-ақ қалар еді кесіліп.

13

Тіршіліктің саумалы
Саған у боп тұнса да,
Мына өмірді аумалы
Сүйермісің мұншама.

Құлпырғанда түз гүлі,
Қызға жиған жасаудай,
Босап кеткен тізгіні
Бұлқынасың асаудай.

Сұлу көрсең бағыңа,
Бөтен ойдан арылып,
Дүрсілдейсің тағы да
Кететіндей жарылып.

Жамандықтың иісін
Қалсаң егер сезіне,
Тек өзіңе тиісіп,
Лүпілдейсің езіле.

Тессін мейлі оқ талай,
Жараласын кей сынау,
Сонда-дағы тоқтамай
Соғып тұрсам дейсің-ау.

Тіршіліктің өлшеме
Қызығына кенелмей,
Басқа мүшем өлсе де,
Қинарсың-ау сен өлмей.

14

Болашақтан кетер ме түңіліп көп?
Әр күн жатыр кірпікке мұң іліп кеп.
Көрер болсам көз жасын дәрменсіздің,
Шыққыр көзім, шықпасаң, жұмылып кет,

Көңілімді аулайды жүз үміт кеп,
Қол жайғанын аш көздер сүзіліп кеп,
Көрер болсам тынысы тарылғанды,
Ақтық демім, сол жерде үзіліп кет.

Кетпесе екен заманым тарылып тек,
Қалтасынан кедейдің барын үптеп.
Көрер болсам халқымның қасіретін,
Қайран жүрек, сол жерде жарылып кет.

* * *

Таңғажайып түс көрдім өмірімде,
Кереметтей құлпырған өңі мүлде,
Нұр бар екен өшпейтін омырауымда,
Гүл бар екен өлмейтін өңірімде.

Ғажайып нұр жарқырап тұрған күліп,
Өмірімді жіберді нұрландырып.
Балқып жаттым, әйтеуір, шалқып жаттым,
Бәрін соның жолында құрбан қылып.

Бәдәуи боп жүргенше құр сенделіп,
Құшағына сол нұрдың кірсең келіп,
Одан асқан бақыт жоқ, ол болмаса,
Тіршіліктің құны жоқ бір теңгелік.

Қандай, шіркін, жұпары мұрын жарған,
Ондай гүлді таппайды Қырым барған.
Көздерім де бақытты оны көрген,
Жоқ қой оған арнаған жырымда арман.

Тамсанса да “шарап” деп қанша арабың,
Дәл мұндай естірмейді ол жан самалын.
Жұпарына мас болып, елтігенде,
Садағасы боп кетсін бал шарабың.

Сол түсімді тағы бір көрсем деймін,
Содан кейін сенбесең, сенсең мейлің,
Сұңгіп кетіп соңғы рет Балқашыма,
Жүрегімді тереңге көмсем деймін,
Сөйтіп, шіркін, армансыз өлсем деймін.

* * *

Сағынамын құмымды,
Балқашымды сағынам.
Олар жоқта мұңымды
Кімге айтып шағынам?

Кім біліпті бағамды,
Құм секілді жұмсақпын.
Арттан тебер адамды
Бастан сипап жұмсаппын.

Толқынындай көлімнің.
Жүріппін-ау шайқалып.
Қанбағаны шөлімнің
Тұр ма әлі байқалып?

Ақыл әлде келте ме?
Бәрін ойлап бас қатты.
Құмы жоқ бұл өлкеде
Табаныма тас батты.

Көлі жоқ бұл аймақта
Самалына шөлдетті.
Жарымаған қаймаққа
Көңіл көзден көлдетті.

Еңкілдеме, босама,
Намыс, шіркін, бармысың?!
Оны санға қоса ма,
Бекітпесе жарғысын.

Намыс, сенің бағанды
Өсіре алмай күрсіндік.
Құмға басып табанды,
Балқашыма бір сүңгіп,

“Ризамын” – деп ант еткем,
Содан кейін ізінше,
Шағаланың шаңқ еткен
Үнін естіп үзілсем.

Тайды (жоқ қып құнымды)
Патша-көңіл тағынан...
Сағынамын құмымды,
Балқашымды сағынам.

Балқашпен сырласу

1

Саясы – жалын жанымның,
Көгілдір көлім, Балқашым.
Сағынып келдім, әніңнің
Төгілдір селін, ал тасы.

Самалың өпсе, жағанда
Жырымды мөлдір төгем мен.
Саңқылдап ұшқан шағала
Жарқылдап өтсе төбемнен.

Сылаңдап жатса, бұраңдап,
Толқынға алам бір аунап.
Бір ауды ап, нәзік сыр аңдап,
Тереңге салам жыр аулап.

Көлбеген көлдің аржағын
Көңілмен барлап көрем мен.
Тереңнен сөздің маржанын,
Асылын таңдап терем мен.

Тебіреніп маған үн қатсаң,
Толқындап жатсаң – сол қымбат.
Әуенді жаным ұнатса,
Мол тыңдап тұрам толқындап.

Толқынды толқын қуғанда,
Жаныма жақын шу ұқтым.
Анамнан ұл боп туғанда,
Толқын боп сенен туыппын.

Толқынды көлден кім бөлген,
Құям да жыр боп бір тасып,
Кеудеңде толы үндермен,
Түндермен өтем сырласып.

2

Сұрап мен ізгі мұратпен,
Сырластым дала, қыратпен.
Жағанда сонау заманда
Толықсып өскен бір әпкем.

Ызғарын төккен сор заман,
Зарлатып өткен қыздарын.
Талқыға төзбей қорлаған,
Талпына таңдап өз жарын,

Бұлқынып бойда ар-намыс,
Жұлқынып шыққан түнектен.
Жағанда өскен нар қамыс
Панасы болған, түнеткен.

Арманды күнге жеткізбей,
Әкетті ажал жігітін.

Үмітін бірақ кетті үзбей,
Қиса да тағдыр үмітін.

Қанды жас толып көзіне,
Кектеніп сонда жылаған.
Жартастан төніп өзіңе,
Құшағын жая құлаған.

Құлатпай ұстап қалуға,
Жартастың күші жетпеген.
Соған ол әлі налуда,
Көзінде жас бар кеппеген.

Қауіпті сірә санады,
Тағдырды қатал жау ұқты.
Таппаған елден пананы,
Өзіңнен келіп тауыпты.

Сүйіпті сені жалғансыз,
Жағаңда өсіп-өнген соң.
Арманда кетті-ау, Армансыз,
Жүрегін саған көмген соң,
Туған жерде өлген соң.

3

Сыр ап мен келдім өзіңе,
Туар ма жақсы жыр әттең?
Жағаңа келсем, көзіме
Елестейді сол бір әпкем.

Дүрлігіп толқын алдымнан,
Жартас тұр үнсіз сыр бүгіп.
Көргенде жүзін қалғыған,
Көзімде жанып тұрды үміт.

Түсті ме көзге бір белгі,
Қиялым әлде күшті ме?
Соңғы рет шолып бұл жерді,
Тұрды ма әпкем үстінде.

Мына бір жерге толы мұң
Көз жасы тамған жоқ па екен?
Мына бір таста қолының
Таңбасы қалған жоқ па екен?

Әнінің мұңлы толқында
Үзігі қалған жоқ па екен?
Жағаңда жатқан мол құмда
Жүзігі қалған жоқ па екен?

Бір белгі болар, әй тегі,
Сырғасы қалған жоқ па екен?
Ел ішін кезсем қайтеді,
Сырласы қалған жоқ па екен,
Құрдасы қалған жоқ па екен?

Балқашым

Көңілім толқып кетеді,
Жүрегім шаншып өтеді.
Жөңкіліп келер жеті өзен,
Ентігіп әзер жетеді,
Көз жасқа толып етегі.

Жанарымдағы жарқылсың,
Сағыныш қалай сарқылсын.
Тартылғанша жеті өзен,
Қан тамырым тартылсын,
Қан тамырым тартылсын.

Балқашым – менің айбыным,
Ортайса мынау айдының –
Өзекті өртеп өкініш,
Орыны толмас қайғының,
Ортайса толы айдының.

Ұрпаққа жетер даусымсың,
Тас шағылып, тау сынсын.

Таусылғанша айдының,
Демім менің таусылсын,
Демім менің таусылсын.

Тілекшің болып бағайын,
Лепсім болып ағайын.
Құмға сіңіп жоқ болмай,
Өзіңді іздеп табайын,
Өзіңді іздеп табайын.

Шабытымды сен қамшыла,
Шығып кетпе, жан, шыда.
Толар болсаң тамар ем,
Айналып бір тамшыға,
Айналып бір тамшыға!

Көкжиде

Кең құшағыма алабы симай,
Сағынам шексіз даланы мидай.
Аулыма туған бара алмай жүрмін,
Жұмақтай болған қаланы қимай.

Қапсыра қармап ұстады ма анық:
Азулы болсаң тіс қағып алып,
Тақымға басып тырп еткізбейді,
Қу тірлік деген қыспағына алып.

Пенделік деген сөзді ұғынғанша,
Жүрегім, байғұс, төзді бұл қанша?
Сағыныш деген таусылмайды екен,
Сағына берем көз жұмылғанша.

Түрткендей мені тағы да түлен,
Жарылды-ау көңіл ағынан кілең:
Сағынам жаным кеудемде тұрса,
Тіпті шығып кетсе де сағынам білем.

Сағынып кетсем құм төбелерін,
Аспанда жүрсем бұлтты өбер едім.
Қабірде жатсам, шіріп кеткенше,
Керней-кеңірдегімнен үн төгер едім.

Байқасам бізді бөлетін – жұмақ,
Ондайға кім бар көнетін бірақ?
Топырағыңды кеудеме қоям,
Егерде сезсем, өлетін күні-ақ.

Көкжидем – үйім, өлең-төсегім,
Ұландарыңмен көгендес едім.
Тірліктен кетсем, жұмақтан қашып,
Айналып жүрермін төбеңде сенің.

Азаттық

Қирады Одақ – тас түрмең,
Өткен күнге тас аттық.
Коммунистік дәстүрден
Алдың, қазақ, азаттық.

“Надандықты болдырма”,
Жеткізбей, бәлкім, аз айттық.
Намысты сатып долларға,
Одан да алдың азаттық.

Қызыңды жеңіл етегі
Көрінген кетті мазақ қып.
Ұяты бар-ақ бет еді,
Одан да алдың азаттық.

Сол емес пе еді киелі,
Нең қалды енді қазақтық?
Арыңа жағып күйені,
Одан да алдың азаттық.

Не пайда мынау түріңнен,
Жарытпассың-ау қазақ боп.
Еліңнен, туған тіліңнен
Кетуің қалды азат боп.

Парламентте

Мұхтар Шахановқа

Туған тілім – дау басы,
Ел тағдыры өзекті.
Еңселерін тау басып,
Депутаттар сөз етті.

Ортаға от тасталды,
Кейбіреудің жоқ ісі.
Қазақтар мен басталды
Мазақтардың соғысы.

Есеңгіреп теңселдім,
Құлақ тұнды : / аң-таңмын /
Шыңылынан семсердің,
Қаңғырынан қалқанның.

Не шығады бұл істен,
Ақтап алар қай заңы?
Шапты біреу қылышпен,
Сұқты біреу найзаны.

Сатып алар дауысты,
Әттең, шіркін, қалта тар.
Атып-атып тауысты
Барлық оғын алтыатар.

Тәңірім ылғи қорғасын,
Ешкімде қару жоқ еді.
Атқандары қорғасын
Емес, сөздің оғы еді.

Көп батырды тереңге,
Әлсіз ықты мықтыдан.
Көбі айналды кереңге,
Қан шыққан жоқ. Шықты қан!

Бойында қазақ қаны бар,
Көзі ашық, қарақты
Азаматтың жара түсіп жанына,
Жүрегінен қан ақты.

Тәуелсіздік

Болмақ үшін тәуелсіз
Сатып алдым ат-арба.
Ойлама деп : “Жау әлсіз”,
Ол да босқа жатар ма?

Ертесін де, кешке де
Тарантаста шалқайып,
Естімепті ештеңе,
Қос құлағым қалқайып.

Шалқаю да – мәртебе,
Бағытыңнан бұлтарма.
Дөңгелек те, тәрте де,
Өзімдікі тұлпар да.

Тербеп риза сезімді,
Қамшы салмас жақсы атқа,
Жұмып алып көзімді,
Заулап келем мақсатқа.

Сенген едім досыма,
Көзді ашып бір қарадым.
Ойбай, жолым осы ма,
Қайда кетіп барамын?!

Тексер бәрін, түгенде,
Ой, масқара, масқара :
Жаудікі қамыт, жүген де,
Тізгін де сол басқада.

* * *

Сау жүргенім, аманым –
Сол байлығым, ен бағым.
Қылтың етсе заманым,
Бұлтың етем мен-дағы.

Жақсы болсаң – күндеймін,
Жаман болсаң – тілдеймін.
Қоғам үшін – қылдаймын,
Өзім үшін – пілдеймін.

Екі езуім көпіріп,
Айтатыным өтірік.
Сүйемеймін басыңды,
Жылап жатсаң өкіріп.

Жұтынбасам тездеп бір,
Көмейіме сөз кеп тұр.
Аузымды ашсам атқалы,
Мерген мені көздеп тұр.

Табысы мол жұмысқа,
Жалданамын қылмысқа.
Бар сырымды айтар ем,
Әттең, шіркін, тіл қысқа.

* * *

Еркіндікке жеттің енді ал, Алаш,
Рухани азық тапшы, далаң аш.
Басып қалсаң теледидар тетігін,
Көретінің әйел тәні жалаңаш.

Көңілдерге әдемі жыр ұялат,
Үрікпе сен, асау Пегас – қиял-ат.
Еститінің – құлақ кесер есер сөз,
Көретінің – кісі өлтіру, қиянат.

Туған тілді Анаға мен теңер ем,
Нәрлі сөздің бал уызын емер ем.
Жалаңбұттар экранда көлбеңдеп,
Көзін басып, сығалайды немерем.

Өліп кеткен өзім бе, әлде етім бе,
Не айтасың Анасы жоқ жетімге.
Намыс – от боп жанушы еді көзіңде,
Қызыл шырай – ұятың боп бетінде.

Ар-намысың – ырысың да, құтың да,
Тост емес бұл, дәмеленбе, жұтынба.
Ұят – ару киелі еді, текті еді,
Енді оның да лыпасы жоқ бұтында.

* * *

Арулар жүр арқалап ала қапты,
Күйеулері үйінде бала бақты.
Ауыл жұрты басы ауып, жағалап жүр
Тобырындай сығанның қала жақты.

Бойжеткендер ширақтау епке менен,
Аязда да саудадан шеттемеген.
Ала қаптың салмағын көтеруге
Жаботинскийің де беттемеген.

Сәби ғой бақытты етер бар Ананы,
Ашылған саудаменен араны әні.
Ала қапты асықша атқан сұлу
Жығылды көтере алмай шарананы.

Тіршіліктің өзегін үсік шалып,
Асырауға мысық пен күшікті алып
Жүре ме деп қорқамын, жастарымның
Артында ұрпақ емес, түсік қалып.

Алданып тапқанына айран-қатық,
Бір ұрпақты жіберді қайраңға атып.
Өз байлығын бұйыртпай өз ұлына,
Жат жұрттықты жібердік тайраңдатып.

* * *

Жарамас арқа тіреуге,
Дана биден не қайыр?
Қыранның тілі – біреу де,
Жыланның тілі – екі айыр.

Өседі қалай жас түлеп,
Өнегесі жоқ қырт екем.
Қыранның тегі – тас түлек,
Жыланның тегі – құрт екен.

Икемсіз жайлы тұрмысқа,
Сорлының соқыр ісі бұл.
Жайлаған құрт пен құмырсқа,
Абылай ханның түсі бұл.

* * *

Кейбіреуге бақ сыйлап,
Толтырасың ортасын.
Кейбіреудің ақсиған
Азуынан қорқасың.

Көңіліңді суытып
Алма, бұл жай кеңес қой.
Ондайлардың уыты
Азуында емес қой.

Көндірмесе күшімен,
Айламенен істейді.
Тістемейді тісімен,
Тіліменен тістейді.

Ойла, досым, түсін де,
Арбамасын білінбей.
Жылан уы – тісінде,
Адам уы – тілінде.

***

Күні бітіп көктемнің,
Жадырады жаз шығып.
Нұрын төгіп көктен күн,
Бой көтерді жас шыбық.

Алтын нұрға бөкті де,
/ Нұр дегенің – молшылық /.
Жылдан-жылға көк тіреп,
Биіктеді сол шыбық.

Тәптіштесем тыңдар деп,
Уақыт та көп керек.
«Менен биік кім бар?» – деп,
Асқақтады көк терек.

Бірде бұлттар атойлап,
Күн қабағы түйілді.
Бұлт ішінде от ойнап,
Төмен қарай құйылды.

Асқақтама айтысып,
Жұртың жүрер өкпелеп.
Дәл сол күні жай түсіп,
Опырылды көк терек.

Бұлт көзінен жас тамған,
Терек семді күйіктен.
Жақсылық та аспаннан,
Жамандық та биіктен.

***

Нан бердім бе екен қолымнан,
Үнемі тосып жолымнан,
Ит-кедейлік қыңсылап,
Қалмай қойды соңымнан.

Өмір-ай, неткен шебер ең,
Сұраса ертең немерем,
Әкеден мұра – партбилет,
Менде ол да жоқ, не берем?
Ақылдан басқа не берем :

Тойдыру үшін қарынды,
Ешқашан сатпа арыңды.
Ойдағы асыл арманға
Бойдағы жұмса дарынды.

Дарыным бар деп малданба,
Парықсыз мынау жалғанда.
Бір ұшса бақыт басыңнан,
Қонар деп қайта алданба.

Әлемдік құнды бар заңда
Балаған ойды маржанға.
Кемеңгерлер жүр күн көріп,
Ақылын сатып арзанға.

Жоқтыққа сана төзбейді,
Санасыз оны сезбейді.
«Бақыт» дегеннің түбірі –
«Бак, құт» деген сөз дейді.

Жүзге жет, мейлі сексенге,
Үмітім енді тек сенде.
Байлығың-итің еркелеп,
Кетпей қойсын тепсең де.

***

Өмір өтіп барады, өмір өтіп,
Біреулерді жылатып, еңіретіп.
Жарқылдаған жігерін құмдай үгіп,
Саңқылдаған күлкісін көмір етіп,
Өмір өтіп барады, өмір өтіп.

Ел едік қой айналған аты аңызға,
Қырық рудан жаралған шатамыз ба?
Қыздарымыз ары мен тәнін сатса,
Сатып жүр ғой сақалын атамыз да.

Қызықтырып мата емес, бөзге жұртты,
Кейбіреулер салып жүр сөзге іріткі.
Жалған айтып жағынсаң – жақын көріп,
Шындық айтсаң – етеді көзге түрткі.

Өмір кейде сұлудай ырғалыпты,
Әйел заты болды ғой сырға мықты.
Еркектерің өсекті еңіретсе,
Әйел біткен жүлдеден құр қалыпты.

Талпындың ба жасауға биік қадам,
Бола алмайсың онда сен сүйікті адам.
Үндемесен пәледен құтылмайсың,
Үйдей пәле жабады үйіп саған.

Қайрат кетсе не қалды біз бөктерер,
Ойға шомсаң , өткен күн тізбектелер.
Достар көп қой, алайда қайсысы бар
Көшіп кетсең артыңнан іздеп келер.

Туған жерден жыраққа, қиыр-жайға
Кетпек болсаң көзден жас құйылмай ма?
Бауырымды арулап қойсам деп ем,
Енді өзіме топырақ бұйырмай ма?

Мінезімде, сөзімде олқым бар ма,
Туысқа айтсам, түсініп ол тыңдар ма?
Айналайын Балқашым, жүрегімді
Көмсем деп ем өзіңе, толқындарға.

Осылай күндер өтер, таңым атар,
Демім бітер, тіршілік шамы батар.
Туыс көп қой, алайда кім бар сонда
Ат қойып, дауыс салып аңыратар.

Бітер күн қошеметтен құлақ тұнар,
Табаныңа сұлулар гүл лақтырар.
Бала бар ғой, қолынан келері сол –
Үнсіз ғана егіліп жылап тұрар.

Күнге күйген матадай өңі кетіп,
Тоздырардай кесең де темір етік.
Жүрмейтінді әмірі – «Әмір» етіп,
Сүймейтінді тәңірі – «Тәңір» етіп,
Өмір өтіп барады, өмір өтіп.

* * *

Жарымай жүрсең – арға сын, мазақ,
Дес беріп сөзге, сайрамай тыңда:
Жазда мінетін арбасын қазақ
Қыраулы қыста сайламайтын ба?

Қиын бір қыстау кез еді демей,
Өзіңді енді қинамай тынба.
Қыста жағатын тезегін кедей
Жайдары жазда жинамайтын ба?

Қамсыздар мінін несі бар бүгіп,
Белді бір бекем байламайтын ба?
Анаусын емес, есі бар жігіт,
Отауын бұрын сайламайтын ба?

Бұл сөздерімді күлкіңді тимай,
Екі езуіңді жыртып оқырсың.
Қайратың барда қаражат жимай,
Зейнетке шығып, қыртып отырсың.

* * *

Шырылдайды дауысы
Газет сатқан баланың:
«Сотталады, даулы ісі,
Беделдісі қаланың».

Жаңалығы әлемнің,
Қызықтырмас түк елді.
Тек : қылмысы бәленнің,
Құпиясы түгеннің.

Ақ-қарасын елемес,
Баспа жазар өкімін.
Ойлайтыны – сен емес,
Газетінің өтімі.

Былғанады есімің,
Адамда ұят қалмаған.
Болса, болар кешірім
Рақымы мол Алладан.

Болса ісің күмәнді,
Мен де сені қолдаман.
Алла білген күнәнді
Адам білсе – сол жаман.

Шындық

Шындық жоқ деп айғай салдым кеше мен,
Келе жатып Шындық атты көшемен.
Бұл жалғанда зәбір көріп талайдан,
Құр қалғанда тиесілі еседен,
У ішкенде су ішетін кеседен.

Атаныңды алып ұрып жүгімен,
Жалмап, жұтып жіберетін түгімен,
Кіріп келіп «Жалған» атты фирмаға,
Шындық бар деп айғай салдым бүгін мен.

Жаратпайтын тыныш қалғып жатуды,
Қабағым да сол баяғы қатулы.
Нарық–заман алып келді Шындықты,
Бірақ, әттең, соның өзі сатулы.

Өмір – базар. Оған көңілің тола ма,
Мына алғаның алтын ба, әлде қола ма?
Шындықтың да «самопалы» бар дейді,
Сауда жүрген жерге онда жолама,
Сатып алған «шындық» – Шындық бола ма?!

***

Бір сөз айтсам ұнай ма?
Ұнамаса ермек ет.
Сен «бер» дейсің құдайға,
Мен сұраймын «берме» деп.

Қүдіреті айбынды,
Жаратушы құдайым,
Берме маған қайғыңды,
Берме маған уайым.

Сырқат берме тәніме,
Мешеулікті – санаға.
Тіршіліктің мәніне
Етем сонда қанағат.

Берме күнін кедейдің,
Байтақ елге жұтыңды.
"Берме" демей, не деймін,
Болса соным ұтымды.

Көп тілек пе сол да аса,
Жетсе ғұмыр-уақытың.
Осы айтқандар болмаса,
Сол емес пе бақытың.

Азаматсың көргенді,
Қалай мұны мін дерсің?
Кім ұнатсын бергенді,
“Берме” десең, кім берсін.

Түс

Кімнен дауа табайын,
Жатыр екем өлгелі.
Жақын туыс, ағайын
Жалаңдап жүр көмгелі.

Адвокатты кім көрген,
Қызық екен сұрағы:
– Байлығыңды кімдерге
Қалдырасың мұра ғып?

«Жетпей жүріп айлығым,
Мал жидым ба немене?
Меніңше, бар байлығым:
Әйел, бала, немере.

Алуға бар талғамай,
Жарамайтын тіреуге,
Сол байлықты, жалған-ай,
Тапсырам ба біреуге?

Сұрақтарың бітті ме?
Сөзімді сал таспаға.
Тапсырмаймын тіпті де,
Бір құдайдан басқаға.

Болса демім таусылған,
Бітті, дауды қоялық!»...
Қатты шыққан даусымнан
Кеттім сонда оянып.

* * *

Түсірмей келдің қаламға қылау,
Нарық билеген заманда мынау,
Бір кітабыңды сата алмай жүріп,
Бай болсам деп те аландадың-ау.

Ертеңге – қадам басқан аңызға,
Көрікті, әсем Астанамызда
Мүлік көп сатар аламын десең,
Нарық екен деп енді жасқанамыз ба?

«Қаражатым жоқ» дегің де келмей,
Шайқастан қашып шегінген ердей,
Тайсақтай қалсаң, өршелене түсіп,
«Ал да ал» – дейді тегін берердей.

Желпінсе, шіркін, ер көңіл қандай,
Не болады деп ертеңінді аңда.
Әйтеуір сатып алатын болсаң,
Көріктісі мен көркемін таңда.

Бейне бір хан мен ханша тұрағы,
Ханшатыр бізді сан шақырады.
Ай сайын зейнетақымды жинап,
Сатып алсам, ... өзі қанша тұрады?

Гүл мен арам шөп

Мысал

Қызығумен қараушы ек,
Қымбат санап алтыннан.
Нәзік гүлді арам шөп
Алды бір күн алқымнан.

Сұлулығың, досым-ау,
Асып түсіп менен де,
Қырсығыңнан осынау
Қалдым мүлде еленбей.

Сеніменен көркем бақ,
Сенімен жыр басталар.
Әттең, сені ертең-ақ
Іздейді ғой басқалар.

Тастап едім бір бүктеп,
Өлігіңді жасырып.
Әкетеді-ау жыр ғып тек,
Мақтауыңды асырып.

Жоқтап бұлбұл, тотылар,
“Кетті-ау, – десе, – ерте өліп”.
Қызғаныштың отына
Кетпеймін бе өртеніп!

Бұғып жатқан бұзық ой,
Сыртқа жаяр тіл-кесел.
Тірлігіңде, қызық қой,
Қадіріңді білмес ел.

Жалын атып қызған іш,
Екі көзім домбыққан.
Өлтіртпейді қызғаныш,
Тірісің сен сондықтан.

Қызғаныш

Әнші тұрды сахнада ән салып,
«Браво» деп айқайлауға оқталдың.
Әсем әннің құдіретіне тамсанып,
Сүйсіндің де, «ах, сайтан-ай» деп қалдың.

Басқа теңеу құрыған жоқ теңесең:
Әулие бар, періште бар, патша бар.
Ол – өнердің құдайы ғой, неге сен
Құдай демей, сайтан дедің, пәтшағар.

Қатты кетсем кешір, досым, сен мені,
Содан түйген ойларымды қорыттым :
Құдай деуге жер басатын пендені
Не қызғандың, не құдайдан қорықтың.

Әнші – ғажап, керек емес дау іздеп,
Аузын ашса, көмейінен құлайды ән.
Құдай деуге бата алмаған ауызбен
Сайтан деуге қорықпадың-ау құдайдан.

Жеңе алмасаң сезімдерді арбасқан,
Жеңілдерсің тұздан іш сен, бұзған іш.
Дездемонаның алқымына жармасқан
Ол да – осындай қызғаныш.

Алпыс

«Жиырма бес қайта айналып келмес саған ...»

Халық әні

«Қарттық келді» – деп жүрегің күпті ме,
Тереңіне көңіл сырын бүкті ме?
Бойындағы әл-қуатың кемісе,
Алпысқа оның қатысы жоқ тіпті де.

Өмір – майдан, жатамыз ғой атысып,
Бірде сөзден, бірде істен шатысып.
Қаның жиі солқылдатса шекеңді,
Алпысқа оның тіпті де жоқ қатысы.

Кешегіні ұмытамыз еске алмай,
Қонаққа да бармаймыз ғой кеш қалмай.
Ұмытшақ боп бара жатсаң күнсайын,
Алпысқа оның қатысы жоқ ешқандай.

Тұман басса жанарыңның жарқылын,
«Бас ауырып, сыздай қалса балтырың».
Ұйықтатпаса буындарың сырқырап,
Алпысқа оның қатысы жоқ, жарқыным.

Біреулер жүр «алпыс деген – талтүс» – деп,
Түс пе, кеш пе, өзің таңдап ал түстеп.
«Міндің, – дейді – көлігіне келместің»,
Кім айтады: «әлі жассың, қал, түс» – деп.

Дейді: «алпыс – алпыс ауру меңдейтін»,
Саусың десе дәрігерің емдейтін,
Сену керек, сену керек бәріне,
Тек бір нәрсе ... бір нәрсе бар сенбейтін.

Көңіл-дөнен бұрынғыдай желмейді –
Десе, сенбе, айта берсін ел мейлі.
Мен алпысты жиырма беске теңер ем,
Өйткені, ол да қайта айналып келмейді.

Гүл мен шарап

Гүл мен шарап ұқсас деп кімдер айта алады,
Шарап емес, гүл өсіп, құлпыртады даланы.
Гүлдің жұпар иісі ғашық қылса Ләйліні,
Шарап ішкен Мәжінүн қызып алып ләйліді.

Екеуінен сонда да ұқсастықты көрем мен,
Қолтықтасып жүреді екеуі де өлеңмен.
Туған күнді тойлауға әзірлесең той асын,
Дастарханға алдымен гүл мен шарап қоясың.

Достар әкеп сыйлаған құшағыңда гүл тұрып,
Шаттанғанда кетесің гүлден әрман құлпырып.
Сыңғырлатып бокалды болмасақ та жаттыққан,
Ішіледі бал шарап, ішіледі шаттықтан.

Өткен күні өмірден, қызығына мастанып,
Қос-қостан гүл жатады қабірінді жастанып.
Жан жарасын жазатын болмаса да сүйікті Ем,
Ішіледі бал шарап, ішіледі күйіктен.

Ұқсастықты осындай ойлап көрсек пайымдап,
Күлкі қосып шаттыққа, қайғы жамап уайымға,
Нәзік гүл мен бал шарап, ән де қағып қанатын
Солар екен: өмірге келсең, қарсы алатын,
Өлсең соңғы сапарға шығарып та салатын.

Жүрек пен темір

Ғалым досым Мұқатай Құрмановқа

Өмір деген толқып жатқан күй-теңіз,
Шайқаламыз, өйтеміз не бүйтеміз.
Сондай кезде жұқармайтын, тозбайтын,
Темір болса деп ойладық жүйкеміз.

Жігеріміз бедеріндей егеудің
Болса деген танытамыз емеурін.
Ер жігітке тілеріміз ежелден
Тепсе темір үзетіндей тегеурін.

Темір тәртіп бар жерде еңбек түлепті,
Темірдей күш кернеп тұрсын білекті.
Өкінбедік, өкінбедік әйтеуір,
Әттен, темір болмады деп Жүректі.

Темір қолдар ерегеске шықты ма –
Тек Жүректен тайсалды да, ықты да.
Жүрек, Темір – екі мықты, ендеше
Мықтылықты тілемейді мықтыға.

Темір керек тарылмауға кең ірге,
Ерік берсең, қатер төнер өмірге.
Жүрек керек мейірімді нұрымен
Игі істерді жасатуға Темірге.

Жүрек дәйім тұрар еді сертінде,
Үйір оған уайым да, дертің де.
Мықтылардың дұшпаны да мықты ғой,
Жүрек дерті бара жатыр еркіндеп.

Төзімділік Темірде деп жұрт ұғар,
Ол да тозған шүберектей жыртылар.
Жүрек дерті, өкпе құрты сияқты,
Темірдің де өзіне тән құрты бар.

Коррозия! – деп айтқанша, ол кемірді
Әлемдегі тонна жарым Темірді.
Жүрек дерті, коррозия асқынған,
Кім көріпті мұндай екі жебірді.

Көзін жояр осы екі пәлеңнің,
Табылмай жүр шипалысы әлі емнің.
Сақтау үшін Жүрек пенен Темірді,
Ойланыңдар ғалымдары әлемнің,
Ізгі ойлы адамдары әлемнің!

***

Шайқалтпастай өмір атты кемеңі,
Адамдар-ай, пейілің қандай кең еді.
Тегіс жерде сүрініп ем, құлатпай,
Біреу келіп қолтығымнан демеді.

Талабымен, еңбегімен келісті,
Атқарысып ортақ істі, төл істі
Жүрген жандар, төнген кезде басыма
Қайғыны да меніменен бөлісті.

Білмейтіндер көзге ғана мақтауды,
Көлгірсуді жалған сөзбен жаттанды.
Менің жырым оқылғанда қол соғып,
Менің атым аталғанда шаттанды.

Адамдардың осы мінез, ісінен,
Кісіліктің не екенін түсінем.
Жақсылықтың барлығы да тән оған,
Әттең, әттең ... жамандық та кісіден.

Жиырма бес

Жарқылындай алтынның
Жастықтың оты, жаны бар,
«Жиырмабес» деген халқымның
Әсем бір сазды әні бар.

Жиырмабес деген – ойыңда
Арманды іске асыру.
Жамандық қылсаң – мойындап,
Жақсылық қылсаң – жасыру.

Күшінді сынау еңбекте,
Ісінді сосын ел елеу.
Мақтаныш болу ен көпке,
Мақтауды бірақ елемеу.

Жиырмабес – қолмен от өру,
/ Жиырмабес емес от өрмеу./
Ел даңқын көкке көтеру,
Кеудені бірақ көтермеу.

Егіннің көктеу дәні боп,
Жайқалып тұру алып тың.
Жеріңнің туған сәні боп,
Әні боп қалу халықтың.

Мектебім

Мен де бір ұланың ем таңға асығар,
Өзіңде жыр арнасы, ән басы бар.
Әр сынып партасында, әр тасыңда
Әкемнің қолдарының таңбасы бар.

Тұрасың мені өзіңе тартасың да,
Сенесің, маған үміт артасың да.
Әйтеуір, бас қаласың, астанасың
Кішкентай жүрегімнің картасында.

***

Кететіндей ойран ғып, бүлік салып,
Есік болса, қоямыз құлып салып.
Бекітпесек қайтеді, азар болса,
Ең бір қымбат кетеді мүлікті алып.

Құлып тұрса, болмасын қоймаң бай-ақ,
Байлық тұр деп айтады ойланбай-ақ.
Жабық тұрған есіктер қызықтырған,
Бәрін соған жасырып қойғандай-ақ.

Ұрыларға жатпаймыз біз ұқтырып,
Пейілі кетсе, алады бұзып тұрып.
Қызықпайтын нәрсеге құлып салып,
Өзіміз-ау қоятын қызықтырып.

***

Бұлттардай бір жел тисе сетінеген,
Жете алмадым көп ойдың шетіне мен.
Ақ қағазға ойларым жыр боп қонбай,
Қонып жатыр әжім боп бетіме кеп.

Жазайын деп қызығып сан ойыма,
Ыдырады, жолап ем маңайына.
Көкірегіме жаңбыр – жыр себелесе,
Жауып жатыр ұлпа қар самайыма.

Даладай тегістігі ұнағандай,
Жыртылған жер секілді мына маңдай.
Көлеңкесін түсіріп көгілдір ой,
Төніп-төніп кетеді сынағандай.

Берер емес бетке де шимай тыным,
Бет емес қой бірақ-та қимайтыным.
Өтіп жатыр уақыт, ісім өнбей,
Сол ғой мені бәрінен қинайтыны.

Әке есімі

Содан басқа жоқ па ісі?
Алдында үлкен ақ үйдің,
Қоршап апты топ кісі
Адасқан бір сәбиді.

Біреулер таң қалады,
Біреулердің жаны ашып.
– Кім таниды баланы,
Кім біледі анасын?

Тағы бірі үстейді :
– Аты қалай көшеңнің?
Шешең қайда істейді,
Есімі кім шешеңнің?

Түсінем жұрт талабын,
Ана есімі – пәк есім.
Бірақ, ешкім баланың
Сұрамады әкесін.

Достым, оның несі мін,
Бұл сөзіме бойла да,
Әкесінің есімін
Сұрамас деп ойлама.

Ержеткен соң бағы асып,
Білім қуған саяғың ,
Дұрыс жолдан адасып,
Шалыс басса аяғың,

Қалт жіберме екі елі,
Қарама немқұрайды.
Әкесі кім екенін
Сонда, достым, сұрайды.

Ана

Көлеңкесі ғана түсіп, басыңа
Қонған емес дәл осылай шуақ-құт.
Бетіңе опа жақпап едің жасыңда,
Әжімдермен опалапты уақыт.

Тапшы еді ішетұғын асың да,
Қиындықсыз келген жоқ қой бұл бақыт.
Күміс сырға тақпап едің жасыңда,
Самайыңды күмістепті уақыт.

Бұл уақыт өз дегенін істеді:
Азайыпты бойыңдағы қуатың.
Маған деген махаббатың күшті еді,
Соны ғана жеңе алмапты уақыт.

Қанжар

Жалған сөзге, қызартар бетімізді,
Үйретпейік деп едім етімізді.
«Туралықпен тайсалмай турап түсер,
Қанжарың да, – дедің сен, – екі жүзді».

... Серілік шақ жастықтың оты құшқан,
Көңіл кетсе шықпайтын тоты уыстан.
Айлы түнде досыммен қолтықтасып,
Қайтқан едік көңілді отырыстан.

Қоршады кеп бұзықтар екіленіп,
Сескенсек те қашуға бекінбедік.
Тұра қалдық арқамыз түйістіріп,

Екі жүзі қанжардың секілденіп,
Абыройды алдық тек ақсатып біз,
Төбелеспен шықпады жақсы атымыз.
Озбырлықты тойтардық білек қосып,
Білек қостық бір болып мақсатымыз.

Өткен күндер алыс бір елеске тең,
Елес те екен, өмірлік белес те екен.
Қанжар көрсем бір-бірін тірек еткен,
Екі достың бейнесін елестетем.

Бүгілмейтін белінен бәкі құсап,
Жетесінен біріккен екі пышақ.
Қанжар бейне бірігіп бір тілекпен,
Жазылмастай айқасқан екі құшақ.

Жүздерінің арманы, дерті біреу,
Бірге кетер, кетсе де жер түбіне.
Жалтармауды қанжардан үйренейік,
Жүзі екеу болғанмен, серті – біреу.

Жетісудың қыздары

Сөйлесе, лебізі – жыр тақпағындай,
Қалмайды жүректен сыр ақтарылмай.
Асқақтығы – Алатау шыңдарындай,
Ал пәктігі – сол шыңның ақ қарындай.

Жүрсе де егін орып, басып қырман,
Көңілі – әйнек, пердесіз ашық тұрған.
Отты жырмен шоқ тастап Сара апам,
Біржан салын қазақтың ғашық қылған.

Бірі жүрсе өмірдің өріменен,
Біреуінің жанының серігі өлең.
Жер бақытты қызы бар Зылихадай,
Дән өсірген маңдайдың теріменен.

Ер жігіттің арманы, аңсағаны –
Бойжеткенді көргендер тамсанады.
Марфуға мен Қанипа, Зайдалардың
Жырларынан еседі таң самалы.

Аяғының астына гүл лақтырып,
Әнші қызын тындасаң құлақ түріп,
Таңдайының астында бұлбұл сайрап,
Көмейінде жатады бұлақ күліп.

Қыз сыйлау ініге – үлгі, ағаға – сын,
Бағаласа өнерді бағаласын.
Сара менен Зейнепті кім білмейді,
Балқаш пен Алакөлдiң шағаласын.

«Сен сұлу» деп жырлаған Мағжан аға,
Асыл жырға сай болмай бақ жана ма?
Не десең де қыздары Жетісудың
Ер жігітке адал жар, абзал ана.

***

Табиғаттың күлкісі – сылдыраған бұлағын
Тыңдағанға не жетсін сау тұрғанда құлағың.
Есту керек күлкіні, есту керек жоқтауды,
Мүкіс болсаң, ештеңе естімессің, шырағым.

Көру керек өмірді, нұр барында көзіңде,
Көз жұмған соң ештеңе көре алмассың өзің де.
Өкінбеуге өлерде білу керек, ағайын,
Тіршіліктің қадірін тірі жүрген кезіңде.

***

Досыңменен дауласпа,
Қасыңмен де жауласпа.
Тақ үстінен таймасқа,
Ат үстінен аумасқа.

Бақ кетер деп торықпа,
Тақ кетер деп қорықпа.
Итжығысы болмайтын
Шықсаң Әділ жорыққа.

Болмайды онда тең есе,
Не жеңесің, немесе
Жер түбіне шөгерсің,
Суға батқан кемеше.

Жетілген жеңіл пайдамен
Сұмдарды – /сөзбен байлап ең, /
Ақыл менен Қайратты
Алып ұратын Айламен.

Әділеттің жолында
Ар бұйрығын орында.
Азар болса қосылар
Бір төмпешік қорымға.

Аңқылдаған ағам-ай

Әзіл

Ойы – ұшқыр, шешімі де жедел бір,
Ағайым бар ел ішінде беделді.
Әйеліне ықыласы мол еді,
Үлде менен бұлдеге оны бөледі.
Бір жақсысы – тым сүйетін әйелін,
Жұртқа сенсек, бір міні де сол еді.
Жарын мақтау – бірі еді екі сөзінің,
Амандығын сұрамасаң өзінің
Ренжімейді, ал әйелін, баласын
Сөз етпесең, кінәлі боп қаласың.
Жары десе, ұмытады бір өзін.

Біліп алған оның сондай мінезін:

– Бәйбішенің аман ба? – деп сұрайды ел.
– Курортта боп, алып келді бір ай Ем.
«Жалғыз әйелім» болғасын күтем ғой, –
Десе, бірде шап етіпті бір әйел.

Адуындау әйел еді, өр кеуде,
Тілі – жалын, тайынбайтын өртеуден:
– Сізде әйел жалғыз болса, басқада
Деп пе едіңіз екеу, үшеу, төртеуден.
Ал, ендеше пәле қайда масқара!

Өз әйелін дей алмай ма «жалғызым»,
Әлгі сөзден құлағында қалды ызың ...
Содан былай, болмасын деп шатағы,
«Жекеменшік әйелім» деп атады.

Атағаны өзіне ұнап жүрді осы,
Кейін оған назын айтты бір досы :
– Кеткендей ек бір кісі боп, бір дене,
Жасырмай айт, білсең егер бірдеңе.
Сенің жарың – жекеменшік, ал саған,
Сүйіктімді арманымдай аңсаған,
Коллективтің әйелі деп кім айтты?»
Достың сөзі оны қатты мұңайтты.

Содан кейін айтса сөзін ұнаған,
Бататындай тағы да бір күнәға,
Әйеліне деп еді тек «бәйбіше»,
Сол күні үйден алмады ол шай да іше.

Айналайын, аңқылдаған, ағам-ай,
Сезіміңді білмеді жұрт бағалай.
Ере берсе әркімнің бір сөзіне,
Қалады адам ұқсаудан да өзіне.
Шын сүйсеңіз қорықпаңыз жаладан,
Сөз табыңыз жүрегіңіз қалаған.
«Кемпірім де» десе біреу сенбеңіз,
Қуып шығып жүрер үйден жеңгеміз.

***

Жауға берген бітімге бал-қызыңды,
Кім бар аңғал халқымның кейпін ұғар.
«Жауға салма – деп алып, – жалғыз ұлды»,
«Еркек тоқты – құрбандық» – дейтіні бар.

Таразыға түскенде мал басы да,
/ Бір басы – у, безбеннің бір басы – бал./
Ұл бермесе, өкпелеп Алласына,
Қуанатын туғанда ұрғашы мал.

Толтырса да тояттың кенересін,
Сыйластықтың өшпейді оты жылдам.
Әже отырар иіскеп немересін,
“Сасық шалым артық, – деп, – отыз ұлдан”.

Ашық айтқан екенін неге зәру,
Қаққандай қақыратып тасқа сына.
“Бай – жолда, бала – белде” – деген ару,
Бауырын артық көріп басқасынан.

Айтшы, досым, осыны сен ұқтырып,
Кім бар аңғал халқымның кейпін ұғар?
Дұшпанның күлкісіне сеніп тұрып,
«Дос жылатып айтады» – дейтіні бар.

Мойын

Қазағымның көп қой, шіркін, ырымы,
Қыз балаға ұзарсын деп бұрымы
Желке берген, ал жіліктің майынан
Татырмаған, суланар деп мұрыны.

Сәби туса, орны бөлек тойының,
Қалжаға деп сойған семіз қойының,
Жас босанған келіншекке береді:

Құлағы емес, жүрегі емес, мойынын.
Арыс туған сол келіншек көрікті,
Құлақ жесе, жүрек жесе ерікті.
Мойын берсе, мазақ емес, сәбидің
Мойыны тез бекісін деп беріпті.

Тіл берсеші – шешен бол деп төгілген,
Ми берсеші – дана бол деп тегіңмен.
Бірін бермей, беріктігін мойынының
Тілегені емес екен тегіннен.

Білген бабам, білген болжап ойымен,
Сәби өсіп, қоштасқан соң ойынмен,
Күні ертең азамат боп ержетіп,
Ел намысын көтерерін мойынмен.

Тэтчердің ерлігі

Ұлы атанған Британның өсегі
Мұхит жақтан соққан желдей еседі :
«Құлақ естіп, көз көрмеген жаңалық,
Әйел бопты партияның көсемі».

Қайсар, әрі қайратты да, қатал жан,
Әкесінен үлгі көріп, бата алған,
Тэтчер еді ол, жігерімен қайыспас
Ел ішінде “темір леди” атанған.

Өрлігімен алды ма екен ықтырып,
Маргаретті сыйлайтынын ұқтырып,
Мәжіліске жалғыз әйел келді деп,
Барлық еркек қарсы алыпты тік тұрып.

Парламенттің босағасын аттаған,
Қайсар әйел ел үмігін ақтаған,
Жайлап басып, жайғасқанша орнына,
Еркек біткен қыбырлауға батпаған.

Сөз жата ма, ертеңінде өсегі
Мұхит жақтан соққан желдей еседі.
“Бір әйелдей бола алатын бір еркек
Қалай ғана табылмаған” – деседі.

«Бұл әйелдің – асқақ мақсат ойында,
Сан жігіттің қайраты бар бойында» –
Депті сонда Үкіметтің басшысы
Вильсон мырза Маргаретті мойындап.

Мансабына – ыждаһатпен, зейінмен,
Отанына – берілген шын пейілмен,
Маргареттің жігітке тән жігерін
Бүкіл әлем мойындады кейіннен.

Көркейтетін әйелді де, ерді – ісі,
Қайсысына ұсынасыз төрді сіз?
Қазақта да жігіттер бар марқасқа,
Арулар бар азаматқа бергісіз!

Шетелдік досқа

Өскеніңе сенің қуанам, досым, туғанына саған азат күн,
Өкінемін тек көбірек жатпай, болатыныңа аз-ақ күн.
Қонақ боп келсе, жауын да күткен, өзіндей досы
келгенде.
Даласындай пейілі де кең, дастарханы да бай
қазақтың.

Отпенен келсе жеріме менің, оқпенен қарсы алыппыз.
Даламның мынау төсінде талай жортуылдардан
қалыпты із.
Қорғаған жерін найзаның ұшы, семсердің өткір
жүзімен.
Достық пен елдік деген сөздердің қадірін ұққан
халықпыз.

Досы келгенде думанға толды керегесі кеңіп
қосының,
Жік салардай араларына естілсе күңкіл, тосын үн,
Достықты сақтап қалу үшін ол досына беріп
жалғызын,
Немесе, өзі бауырына басқан баласын алып
досының.

Досының сөзін ұйып тыңдапты, күй тыңдағандай
елтіпті,
Қаласа – берген астында атын, белдегі кәмар
белдікті.
Үш Жүздің басын қосатын бейбіт ел ету болып
арманы,
Ерлері өзін өлімге қиған сақтап қалу үшін елдікті.

Құшағыңды ашып, доспын деп келсең, жанымды
менің толқытып,
Ағынан көңіл жарылады да, табынам сені зор тұтып.
Еліме келсең ақ көңіліңмен, ақ жүрегіңді ашып кел,
Жау бола аларсың өтірік күліп, дос бола алмайсың
қорқытып.

Ұлы Абаймен тілдесу

1

Далаң алды өзінің азаттығын,
Балаң қалды сезініп қазақтығын.
Егеменді елінің болашағын
Болжай алар азамат аз-ақ бүгін.

Заман келді сатулы, нарық деген,
Түсінгендер аз оны парықпенен.
Білгіштердің сөзінде пәтуа жоқ,
«Нарық келсе, болады ел қарық,» – деген.

Нарық қысса, қайтеді безек қақпай,
Жата ма жамбасына төсек батпай.
Мал табуды ар көрмес әркімдер жүр,
Сенделіп, артын жуар есек таппай.

«Жүзді беріп, орнына он алатын»,
Саудада сол қазағың тоналатын.
Зеріккенде домалақ арызыңды
Өрге қарай жататын домалатып.

Бітпегенмен баяғы жала, шағым,
Шетінен емші, әулие – бал ашады.
Сол кезде болыстыққа таласқан жұрт,
Қазір де парламентке таласады.

Арылды ма деп едім дала мұңнан,
Дарынды ма деп едім талабынан,
Асыраған күшігім балтырымды
Қанатпаққа тістеп жүр балағымнан.

Әкесі жүрген жұрттың қарауында,
Не істер ед Қажы тәтем қарау ұлға?!
Өзім мылтық үйреткен бір жетесіз
Қазір мені алып тұр қарауылға.

Ертеңін ойлар елдің санасы боп,
Азаматқа ешкімнің таласы жоқ.
«Мыңмен жалғыз алыстың», ал мен қайтем,
Екеумен егесуге шамасы жоқ.

2

Надандықпен шығатын майданға да,
Білімсізбен күрескен қайран баба,
«Дүние кілті – орыстың ғылымы» – деп,
Санасызға айтып ең қайдан ғана.

Орыстардан

қалдырған әр елде із,
Көп үйрендік, бар оған дәлел, негіз.
Орыс достар, орыстың тілі арқылы
Өзіңді де таныттық әлемге біз.

Сеніп қалдық хакімнің айласына,
Ұйып қалдық сөзінің майдасына.
Сенің осы даналық сөздеріңді
Шешіп кетті өзінің пайдасына.

«Ғылым да, арманың да, үмітің де,
Бәрі де – осы жалғыз ұлы тілде,» –
Сол сыңаржақ саясат жетпіс жылдай
Улады санамызды күні-түн де.

Бақыт та үлгермеген онда қонып,
Еркіндік те тимеген қолға толық.
Дәл сол кезде қазақты түсінетін
Болған жоқ Михаэлис, Долгополов.

Аластар жаңсақ ойдан сана тілген,
Шабыт беріп, сезімге қанат ілген –
Қасиетті салтынан санасыздар
Безген сонда киелі ана тілден.

Екі тілді меңгерсе бүліне ме,
Шұбарланып сөйлейді тілі неге?
«Дүние кілті – қолда» – деп, кей азамат
Мән бермей жүр тілі мен діліне де.

Бірақ, бірақ ... жинайды ертең есін,
Тауға балап даланың әр төбесін.
Елін қалай көтермек сол азамат,
Көтермесе тілінің мәртебесін?!

3

Жұртты сөгіп, күпініп, ісінетін,
Көрмейтіндей ертең сол кісі бетін,
Ақындар бар, соларға жақындар бар,
«Поэзия – айтыс» деп түсінетін.

Болса да айналамыз толған ақын,
Жайлар бар ойланатын, толғанатын.
Он кітап шығарсаң да түк емессің,
Айтысқа кім қатысса – сол ғана ақын.

Қарсы аламыз, қуанып, бек талабын,
Жұмсасын өлең-жырға тек қаламын.
Мен кейде: «өзіңді де айтыскер деп,
Ойлап жүр ме осылар,» – деп қаламын.

Абырой – алған біраз еппен жиып,
Жетпейді, сенің даңқың кеткен биік.
Біз сендей бола алмаймыз, былғарыны
Шешіп тастап, жүрсек те шекпен киіп.

Бүгінде өмір жаңа, сезім жаңа,
Бірақ та ескірмейді сөзің дана.
Қазаққа құдай Ұлы ақын берген,
Ол ақын – Абай ата, өзің ғана.

Мәди

Елінді ойлап,
Белінді байлап,
Азаттық аңсап, талпындың.
Әніңмен әрлі,
Жырыңмен нәрлі
Жоқтадың мұңын халқыңның.
Атаның өтпей атымен,
Жырыңмен жеткен ақын ең.

Озық боп тудың,
Көрсетгі құғын,
Заманың сені қорлады.
Жүргенде саяқ,
Түсінер аяп,
Қасыңда бір жан болмады.
Ежелгі досы серінің –
Домбыра болды серігің.

Бойыңда – айбын,
Ойыңда – қайғың,
Қолыңда – бұғау, бұлқындың.
Айнала – туыс,
Кеудесі қуыс,
Құлы боп кеткен құлқынның.
Мыңына соның татыдың,
Бір оқтық болған батырым.

* * *

Сәкен кіріп келеді, тұрыңыздар,
Көңілдердің бірін – от, бірін – ызғар
Шарпығандай, ақынды қарсы алайық,
Әніміз бар, арнаған жырымыз бар,
Сәкен кіріп келеді, тұрыңыздар!

Ақын кіріп келеді жайлап басып,
Жігер толып, бойында қайрат тасып.
Бұлақ ағып келеді – жыр бұлағы,
Асқар таудың төсінен қайнап тасып,
Ақын кіріп келеді жайлап басып.

Әсем келбет сұлудың дерті болып,
Мойыл көздер жүректің өрті болып,
Сілтеп тастап таяғын келе жатыр,
Ақындықтың тәкаппар көркі болып,
Жүректерді жандырап өрті болып.

Сұлулыққа сыйдырып бар паңдығын,
Көңілдерге құйдырып дархан жырын.
Асау шабыт жалынан сипатпайтын,
Елестетіп тұлпардың тарпаңдығын,
Табиғаттың қараңыз дархандығын.

Қарағандай қызығып ел, ес кетіп,
Қадалғандай алдағы белеске тік.
Қомдағандай қанатын көңіл құсы,
Алғырлығын сұңқардың елестетіп,
Қадалғандай алдағы белеске тік.

Жақындады, жалын-жыр лапылдады,
Осы екен ғой, шіркін-ай, ақын бағы.
Сәкен кіріп келеді тоқсанында,
Мынау залға өзінің атындағы,
Сол екен ғой, шіркін-ай, ақын бағы.

Көңілдердің бірін – от, бірін – ызғар
Шарпығандай, толқыған түріміз бар.
Ақындық боп, ерлік боп, сұлулық боп,
Сәкен кіріп келеді, тұрыңыздар,
Сәкен кіріп келеді, тұрыңыздар!

Қазақтың Шамғоны

1

Назға бөлеп, әдемі сазға бөлеп үй ішін,
Балбыратқан баланы, келгендерді күй үшін,
Үйден шыға Шоқат қарт сүйей салған іргеге,
Сал домбыра балаға айтатындай бірдеңе,
Оңашада сыбырлап, сыр ашардай жасырын,
Шақырғандай болады, сыйлайтындай асылын.
Сонда бала ұмтылып, ұстайтындай күйді ізгі,
Сәл жасқанып, қос шекке саусақтарын тигізді.

Шашылғандай нотасы, күмбір етті домбыра,
Суық қарып, жотасы дір-дір етті тоңдыра.
Күйге тойған аспаптың қозы қарыны бұлтиып,
Құлағына баланың жібергендей үн құйып,
Салқын көңіл жылынып, оянды бір күштарлық,
Қалың қардың астынан көк шыққандай қылтиып.
Күмбір үннің сан қилы сұрағы бар толғаса,
Естір ме еді елгезек құлағы бар болмаса.
Жетелер ме сол үнді өнерде үлкен жолға сап,
Кеудесінде күйдің бір бұлағы бар болмаса.
Төл өнерін халқының әлемдік бір деңгейге
Көтергенін мақтан ғып, таң қаламын мен кейде.
Танытар ма әлемге / биік деңгей ол да аса /
Өзінің де соған сай дарын күші болмаса.

2

Асыл затты өзгелерге қимаған,
Көрінгенге бермейді ғой сыйлы адам.
Жас Шамғонға үміт артқан Жұбанов
Дирижерлік таяқшасын сыйлаған.

Тарту ету талаптыға талпынған –
Жақсы ырым, қалған нышан салтымнан.
Құдіретті таяқшаны ертеде
Жасатыпты жез, күміс пен алтыннан.

Берлиоздың көңіліндегі тәтті арман
Мендельсонмен кездескенде ақталған.
Маэстро сыйлапты оған таяқша –
Киттің мұртын, былғарымен қапталған.

Дей алмаймын ақыл-ойға кененмін,
Іздегенге – табылады менен мін.
Жұбановтың сыйлағаны кәдімгі
Иілмейтін бұтағы екен еменнің.

Ахаң бейне бағбандай бақтағы,
Дарындарды аялады, баптады.
Шамғон талай өтеді оның үмітін,

Туған елдің сенімін де ақтады.
Жігерлі еді, жібермеді мін істен,
Асқақ оның атақ-даңқы, үні үстем.
Ахаң берген қарапайым таяқша
Қымбат оған алтыннан да, күмістен.

3

Ұлттық өнер өр тұлғасы, жартасы,
Ол да – пенде, бар достары, бар қасы.
Жұбановтың алақанмен қаққанын
Әлі күнге ұмытқан жоқ арқасы.

Тілі – садақ, боздататын жебені,
Сөз айтады, қаққандай ғып шегені.
Құлағында – бұлбұл үнді Күләштің :
«Әй, жарайсың, сары бала!» – дегені.

Елім десе – тер төгеді, төзеді,
Жерім десе – өртенеді өзегі.
Лемешевтің қатты қысқан қолдарын
Әлі күнге алақаны сезеді.

Нұрландырған шабыт тұнған өмірін –
Екі шектен ағытылған қоңыр үн.
Хренников құшағының ыстығы
Әлі күнге жылытады көңілін.

Көкшіл көздер – көл секілді тұңғиық.
Ол сөйлесе, тыңдамайды кім ұйып?
Көз алдында – «оркестрдің құты» – деп,
Қонаевтың қарағаны жымыып.

Жүрегінде жарасы бар, ол да анық,
Теңіз болып тебіренеді, толғанып.
Жақсылықты ол ұмытқан жоқ, оны да
Туған елі ұмытпаса болғаны.

4

“Сарыарқа”
/ Құрманғазы /

Қимылын дирижердің бағып епті,
Оркестр танытады қабілетті.
Шамғонның сілттеп қалған таяқшасы
Аспанның сіріңкесін шағып өтті.

Шарт сынған нажағайдан жарылды аспан,
Адырда ақ бөкен боп сарын қашқан.
Шоқ түскен өзегіне адуын күй,
Жосады от сезімнен арылмастан.

Төрт дыбыс! – түсетіндей аспан құлап,
Керең де шыдай алмай басқан құлақ.
Жай оты бұрқ еткізіп топырақты,
Бұлқынып сонда көзін ашқан бұлақ.

Өзен де арнасынан тасып ақты,
Білмейтін тосылуды, жасымақты.
Жер шарын жалт қаратып екпінімен,
Тұлпар–күй арындайды басы қатты.

Сүйдірсе – күйдірердей оты ерінді,
Тасқын күй ырғағынан от өрілді.
Даланы дүсірлеткен тұяқтардан
Шаң емес, қазақ рухы көтерілді.

Ой салып, аңсарыңды саралатты,
От салып, қан тамырды аралатты.
Жалына заулап аққан уақыттың
Ұлт намысы жармасып бара жатты.

Қыр бөгіп, күй–нөсерге малынды сай,
Кеткен жоқ ешкімге есе, алынды ұпай.
Қазақтың намысы мен рухы қозғал,
Орнынан көтерілді қалың қытай.

5

“Махамбет”

/ Тілендиев /

Ақтабан сөйлегендей күбірлеп құр,
Аңқытып изен иісін түбір жеп тұр.
Жарықтық кісінесе азынатып,
Кетеді ереуілдеп, дүбірлеп қыр.

Шоқ қоздап, адуынды үрлеген жыр,
Басталды лапылдаған дүрбелең бір.
Тартыстың үш жолы бар: не жеңесің,
Өлесің, не шығасың түрмеден бір.

Боларын бір шайқастың білем бүгін,
Қысас көрмей майданға тіленді кім?
Қос шекті таяқ ұстап, дүрбелеңге
Қосылды тентек ұлы Тілендінің.

Халық кегі жалтылдап айбалтадай,
Сес – сұлтанға, сертінен тайған талай.
Өрлігі қыран болып саңқылдаса,
Қарға-құзғын қанатын жайды анталай.

Жалынды жыр жатталар құрандай-ды,
Өр дауысы ақынның ұрандайды :
“Халық болса – хан болар, ал халықты
Ойламаған – хан болып тұра алмайды!”

Ақын үні жаңғыртып құба белді,
Қара халық жанымен ұғады ерді.
Ертоқымы бауырында, Ақтабан ат
Қырға қарай шыңғырып шыға берді.

Еркіндік-ай! Алдың – жар, артың – қайғы,
Жасқанса да, батырлар тартынбайды...
Ақ таяқша Шамғонның қолындағы
Сілтесе, ақ алмастай жарқылдайды.

Шайқастан сол бір жеткен үн дүрмегі,
Оркестрде күй болып күмбірледі.
Қоңыраулы найза ұстаған батырлардың
Аруағы қоңырау боп күңгірледі.

6

“Ақсақ киік”

/ Құрманғазы /

Шамғонның кеудесін күй кернеп, керіп,
Қолдарын жібергенде сермеп келіп,
Жусанның иісі аңқып, мұрын жарып,
Таңдайдың дәмі кетті кермектеніп.

Саусақтар пернелерге тиіп, басып,
Мұңды саз көңілдегі күйікті ашып,
Оқ тиген жамбасынан қан сорғалап,
Барады маң далада киік қашып.

Қашады жан ұшыра, жанталасып,
Жан-жақтан үрей қамап, анталасып.
Тынысы тарылады, өкпе қысып,
Жел де жоқ жіберердей аңқаны ашып.

Алғандай қыр еркесін өкпелетіп,
Күй–сарын екпіндетіп, төкпелетіп,
Сезімін дирижердің ырғаққа сап,
Киікке жетіп қалды өкшелетіп.

Күй айтты: «аялдашы, ақсандамай,
Көресің күтіп-баптап, бақсам қалай?
Тәніңе жара салған мерген оғы,
Жаныңа жарқылдаған дақ салғаны-ай».

«Боз жусан артық шыққан бір түп анық
Нәсібің, таусылды ма? Жұртың налып
Қала ма, ашық жараң асқынбасын,
Таңайын көйлегімді жыртып алып».

Киік айтты : “Қашамын, амал қанша,
Екі аяқты қасқыр кеп жан алғанша.
Алланың оғы тисе, арманым жоқ,
Алқымға қара пышақ қадалғанша”.

Күй айтты : “Мына сөздің ауырын-ай,
Айтылған адамзаттың қауымына-ай.
Өзінің даласында қуғын көрген,
Қаракөз, айналайын бауырым-ай”.

Күй өксіп ырғағын да үзіп алды,
Көңілде өкініштің сызы қалды.
Тарихтың аударылған парағында
Киіктің қызыл жоса ізі қалды.

7

Ел намысын көтерген нардай жалғыз өркешті,
Күй сазына бөлеген халқымызды әр кеш бір.
Тұсауын да кестіріп, бата алған Шәкеңнен,
Бел баласы – Тәттімбет атындағы оркестр.

Жұрттан бұрын түсінген күйдің тілін күмбірлі,
Ағамыздың жан сырын кім түсінді, кім білді?
Мақтай алмай дауыстап, міңгірлейді біреулер,
Күмбір болса бір сәрі, тыңдамайды ол міңгірді.

Көңілге мұң кіргенде, сағыныш боп жатыр-ау,
Көкейінде көлбеңдеп Орал менен Атырау.
Өгейсінді демесін, қайырлатпай кемесін,
Желкеніне жел берсек болмас па еді, апырау.

Мүмкін емес сезінбеу, мүмкін емес көрмеу де,
Ол мензеген заңғарға оркестр де өрлеуде.
Қиядағы қырандай көз салады биіктен,
Қолдап тұрса сүйікті ел, басылмайды өр кеуде.

Пері депті адамды – тасқындаған дарыны,
Сері депті адамды – басылмаған арыны.

Періліктің желісі, серіліктің жемісі –
Жетпістегі ағаның жетідегі Нарыны.

Селдіреген шаштары селеуіндей даламның,
Анау баста тұнып тұр музыкасы ғаламның.
Сай : таңдайға – нақылы, аймаңдайға – ақылы,
Ордені де “Парасат”, парасатты ағамның.

Біреу үшін бәлкім, ол – қазақтың бір сары шалы,
Елестетем еңселі биік тауды аршалы.
Өрендерге Қолбасы, дарындының жолдасы,
Дирижерлік өнердің өресі зор Маршалы.

Қара көзің – қарақат

/ Этиталама /

*«Сұлу – сұлу емес, сүйген – сұлу»
(қазақ мақалы)
«Своя жена – своя и краса»
(орыс мақалы)*

Прелюдия

Төңкеріп қарақат көзіңді,
Жымиған күлкіңмен ұнап ең.
Көп адам сүйетін өзіңді,
Біреуі – мына мен.

Менде де мінез бар қай тәуір,
Келбет жоқ құйғандай қоладан.
Бір адам сүйеді әйтеуір,
Өзіңсің – сол адам.

Екеуміз қосылдық сенісіп,
Бұлтсыз болсын тек аспаным.
Сен сүйсең, керексіз мен үшін
Сүйгені басқаның.

1

Көктемнің бір жылымық кешінде ме,
Түс ауған шақ, не кіші бесінде ме,
Ығы-жығы вокзалда, алғаш рет
Кездескенім өзіңмен есінде ме?

Ұмытқам жоқ, шығады есім неге,
Түс ауған шақ, не кіші бесінде ме,
Абай – менің өз атам, Құрманғазы –
Нағашым деп бөскенім есінде ме?

Ұмытқам жоқ, жаңылсын есім неге,
Алатаудың көк майса төсінде ме,
Эстерғазы князь бен Бейсен Бектің
Ұрпағымын дегенім есінде ме?

“Содан бері өтті өмір есіл” деме,
Алматының қоңыр бір кешінде ме,
Тілім келмей тұрса да, Есенинді
Жатқа оқып бергенім есінде ме?

2

Қара көзің – қарақат,
Қызыл ернің – бүлдірген.
Жүрегіме жарақат
Салатынын кім білген?

Көңілге бір күй келіп,
Аласұрды, іздеді:
Қарақатты – сүйгелі,
Бүлдіргенді – үзгелі.

Қара көздің ұшқыны
Түсіп, жүрек бүлінген.
Қарақаттың қышқылы
Кетер емес тілімнен.

Болса-дағы ерекше
Таңдайымның талғамы,
Енді маған керек тек
Бүлдіргеннің бал дәмі.

Махаббаттың ғаламат
Күші барын білдірген:
Қара көзің – қарақат,
Қызыл ернің – бүлдірген.

3

Мөлдіресе қос жанарың сыр тұнған,
Еріндерім өбемін деп ұмтылған.
Есі кетіп, дүрсілдетіп кеудемді,
Асау жүрек шығамын деп бүлқынған.

Уылжиды еріндерің бал тұнған,
Құштар көңіл бір жұтуға талпынған.
Тамсандырған, таңдандырған көркімен
Айнымашы, жаным, осы қалпыңнан.

Жанарыңның сырларына қанықтыр,
Бал еріннен жұтайыншы қанып бір.
Ол болмаса, әурелемей жүректі,
Өз отыма кетейінші жанып бір.

4

Қара көздер нұрын шашса, көркейтп,
Ажарланып кетеді екен өр кейпің.
Өртенсе егер жігіттердің жүрегі,
Сенің осы көздерің ғой өртейтін.

Сыр білдірсем, қолаң шашың жайлы айтып,
Сұлулардың дерті ол – көңілін жайлайтын.
Байланса егер қанжығаңа жігіттер,
Сенің осы қолаң шашың байлайтын.

Тілдескеннің құштарлығы артатын,
Еркелеген сөздеріңде бар татым.

Тартылса егер айналаңа жігіттер,
Сенің осы еркелігің тартатын.

5

Жүрегім нені сезіп біле білді,
Кеудемде махаббаттан гүл егілді.
Сенімді болсам-дағы сезіміме,
Батылдау айта алмадым тілегімді.

Көздерім тұнып кетіп, тіл күрмелді,
Көргенде қызыл ерін бүлдіргенді.
Сол тұнық сезімімді ылайлама,
Сол ынтық көңілімді бүлдірме енді.

Мұңды да көтеріп-ақ қайқандамай,
Сайрап-ақ кетуші едім жай таңдамай.
Тілегім айтылмады құшсам деген,
Аузымды аша алмасам айтам қалай?

Салмасын көңіліңе сол тілек қылау,
Айта алмайтын болғасын жыр еттім-ау.
Аузымды ашсам шығып кететіндей,
Көмейге тақалып тұр жүрек мынау.

6

Тағы да кәусарыңа шөлдеп едім,
Бірақ сен шақырмадың кел демедің.
Одан да жақсы еді ғой, әуел баста
Көлбендеп, көңілімді бөлмегенің.

Болар ма ниетіме сенбегенің,
Немесе мені өзіңе тең демедің.
Одан да жақсы еді ғой, әуел баста
Кеудеме сезім болып енбегенің.

Толқынды ағысына түскен едім,
Махаббат, арман, үміт – үш кемеңің.
Одан да жақсы еді ғой, әуел баста
Шоқ болып жүрегіме түспегенің.

Көркіңмен мені есімнен тандырмасаң,
Білмес ем, жүрегімді жандырмасаң.
Шөлдейтін сияқтымын өмір бойы,
Кәусарға сусынымды қандырмасаң.

7

Құлағымның сыбырлап нақ түбінен,
Көңіл отын бір сезім жақты білем.
Сезбеді оны жүрегiң. Кінәлаппын,
Сезбегені шығар-ау пәктігінен.

Өзіңе арнап шығарған шағын жырым,
Ала алмады еркінді бағындырып.
Ұзап кеттім, әдейі ұзақ кеттім,
Оралуға сағынып, сағындырып.

Шын аңсаса, бір емес жүз келгендей,
Үмітіңді ғашықтан үзбе мендей.
Жалыныңа шыдамай кеткенім, бұл –
Ыстық күні көлеңке іздегендей.

8

Апырай, тартылған ба күй емшегі,
Неліктен төгілмеді күй еңселі.
Домбырам күмбірлемей, күбірледі,
Дегендей : “сүйем сені, сүйем сені”.

Ешқандай кінәсі жоқ домбыраның,
Келтіріп құлақ күйін оң бұрадым.
Жүрегім, ғашық болсаң, тасып толсаң,
Пернеге махаббаттың қондыр әнін.

Сұлудың құйылғандай тамағынан,
Төгіліп домбыраның шанағынан,
Астымен саусақтардың перне бойлап,
Шалқысын нәзік сырлы жаңағы ән.

Махаббат – жазымсың сен, күзімсің де,
Екі шек терім менен тұзым сіңген,

Үзілме, жалға әнін махаббаттың,
Ондай ән үзілгенше, үзілсін дем.

9

Кеткендей көкірегім тілініп бір,
Көңілдің ауа райы бүлініп тұр.
Жүрегім орып түсер намыс деген
Көк семсердің ұшына ілініп тұр.

Сырыңды жүрсем-дағы біліп көптен,
Көзіңнен қарағанда күліп көктем,
Елтіген шуағына нәзік сезім —
Семсерге жүрегімді іліп кеткен.

Сүйкімді құлын мүшең қандай балғын,
Сезсе де тәттілігін таңдай балдың,
Құшып бір құмарымнан шықсам-дағы,
Әттең-ай, ләззатыңа қанбай қалдым.

Еркінде түсінсең, не сөксең сенің,
Көңілдің көл болар-ау төксем шерін.
Күн сайын бойлай батып, жүрегімді
Жарып түсер секілді көк семсерім.

Қайтейін, таусылғасын бар амалым,
Жыр жаздым, сондағы бір жорамалым:
Тастар деп үміттенем бір нәзік қол,
Жүзіне көк семсердің орамалын.

10

Бір амал болмағасын табысуға,
Көңілім бірде суып, тағы ысуда.
Сезімнің толқындары алып кетіп,
Барамын ағып қиял ағысында.

Алғандай жүрегімді шымшып тұрып,
Кірпікке мөлтілдетіп мұң шықты іліп,
Іштегі сезім—толқын алқымға кеп,
Өзімді кететіндей тұншықтырып.

Қармандым, жүзе алмадым ағысқа тік,
Кетсеңші үміг деген тал ұстатып.
Кездесу – жағалау ғой құтқаратын,
Тек соны жібермеші алыстатып.

11

Сені көріп, таңдайда сезіп дәмін балдың мен,
Жүрек қатты дүрсілдеп, жиілете алдым дем.
Такуадай тәңірге жалбарынып, табынған,
Елпелектеп алдында дәрменсіз боп қалдым мен.

Бұл не? Соғып топшымнан, қанатымды қайырған,
Қыран едім, қарғадан болмай қалды айырмам.
Шабытыма от қойып, қанат байлап сезімге,
Махаббат па – күшім мен ақылымнан айырған?

Ғашық болсаң, – деуші еді, – сүйіктіңе жыр ұсын,
Жыр дәнекер бола ма, кім біледі дұрысын?
Тіл байланып бата алмай, ләззатынан тата алмай
Жүрер болсаң, бүйткен бұл махаббаты құрысын.

12

Елең етіп, сол кезде сезім–елік,
“Кұрымасын” дегені сөзім бөліп.
Батып бара жатқанда тұңғиыққа,
Қолың беріп, құтқардың өзін келіп.

Өрекіген жүректі дамылдаттың,
Көңілімнің көпсіген шаңын қақтың.
Қос жүректің отынан ұшқын алып,
Отауымның маздатып шамын жақтың.

Құдай қосқан қосақпыз: тоты, бір Бек,
Бізге қандай адамның соты жүрмек?!
Князь бен Бек түтінін өшірмеуге,
Ошағымның келесің отын үрлеп.

13

Өзіңсің тапқан
Жүрегім емін.
Етемін мақтан
Тірегім менің.

Шабыттың бойға
Құятын селін,
Қанатты ойға –
Қуатым менің.

Көктемім, піркін,
Күзімсің менің.
Өзіңмен бір күн
Үзілсін демім.

Көзіңнен көрем
Ақылдың кенін.
Сезімнен терең
Ақылдым менің.

Атасын анам
Өзіңді келін.
Батасын алған
Төзімдім менің.

Өзіңді тосқан
Таңдарым менің,
Кетпепті босқа,
Жанжарым менің.

14

Қалай болды десең де, неден болды, сұрама,
Ошақ басы болғасын бір сөз шықпай тұра ма?
Ашуландың бұртиып, өкпеледің бірде сен,
Болмаса екен бір қырсық, болмаса екен бір кесел.
Ренжідің менің бір көтере алмай сөзімді,

Көрген сәтте жас тұнып, жәудіреген көзіңді,
 Өкіндім-ау, өкіндім. Өкінгенмен кеш еді,
 Кеш болғанмен өкінсе, кешіреді деседі.
 Ашуланып, сөз шыққан кеспек едім тілімді,
 Тілім айтты: “Мен емес, анау жүрек бүлінді”.
 Лақтырмақ ем оны да, кенет сонда дір еттім:
 Жүрек емес, сен тұрдың орнында сол жүректің.

15

Сөзім шын: бұған сен не дер екенсің,
 Төзімсің, төзе білер ер екенсің.
 Сен барда су ішсем де көңілім тоқ,
 Өзіңсің – дастарханның **Берекесі**.

Беремін жүрегімнен жыр ұшыра,
 Келемін ренжітпеуге тырысып-ақ.
 Сен барда көңілімде маздайды от,
 Сен өзің – ошағымның **Ырысы** да.

Ақберен асыл жырмен таңым атқан,
 Бөленген ақ отауым маңы баққа.
 Сен барда жүрек толы қуанышқа,
Бақ дер ем сені қонған шаңыраққа.

Береке, **Ырыс** пен **Бақ** қонақ екен,
 Махаббат бар жерге тек қонады екен!

16

Алыс кетсең, сағыныш тостырады,
 Үйім мынау – ғашық пен дос тұрағы.
 Әншейінде тар болып көрінгенмен,
 Өзің жоқта қаңырап бос тұрады.

Перімін бе, білмеймін серімін бе,
 Сыңғыр-сыңғыр шомылтып керім үнге
 Көмейімнен құлайтын күлкі бұлақ
 Өзің жоқта тұнады ерінімде.

Қадіріңді шығармын ұғынған-ақ,
Түсінбесем, сөзіңді шығындама.
Домбырамды шанағын күй сыздатқан
Өзің жоқта шертеді шыбын ғана.

Бақыт екен жар болып жарасу да,
Асуларды бетке алдық әрі асуға.
Тас өтетін қомағай өңешімнен
Өзің жоқта жүрмейді қара су да.

Әділеттің сотына тап болатын,
Жалған айтып жайым жоқ сотталатын.
Шынымды айтсам, осы үйдің тіршілігі
Сен болмасаң, сияқты тоқталатын.

17

Тек өзіңе сүйенемін мен сеніп,
Махаббатқа адал жансың еңселі.
Жырға қалай қоссам екен өзіңді,
Не нәрсеге теңер екем мен сені?

Шапағатың күйге бөлеп көмейді,
Көңілімнің көк жиегі кеңейді.
Адал досты жаны таза өзіңдей
Көбінесе періштеге теңейді.

Басқа теңеу көтерердей еңсені
Таппасам да іздегенде белсеніп,
Періштедей пәк болсаң да, бәрібір
Періштеге теңемес ем мен сені.

Адалдығың – таза сәби сезімдей,
Мөлдірлігің – тасбұлақтың көзіндей.
“Алтын көрсе, жолдан тайып” кететін
Періште де сенімді емес өзіңдей.

18

Пәк нәрсе болмас сендегі сезімнен артық,
Шыншылдық жоқ қой сөйлеген сөзіңнен артық.
Бір жымың етсе, сәулесі жүректе қалар,
Әлемде жұлдыз жоқ, сірә, көзіңнен артық.
Жүректің сертін сақтайтын не болар дейсің,
Сендегі асыл қасиет – төзімнен артық.
Шалдыққан шақта жаныма сая болатын,
Сезімтал жан жоқ сабырлы өзіңнен артық.
Жанжарым менің, өзіңнен айрылған күні
Мәңгілік кетіп ұйқыға, көз ілген артық.

Постлюдия

Домбырамның жабысқан тиегіне,
Егіз шектей сезімім киелі ме?
Жүрегімді жайлап ап, еттен өтіп,
Сіңіп кеткен секілді сүйегіме.

Шуласаң да, айтайын туласаң да,
Айтпай кетсем, ақиқат тумас онда.
Бойға сіңген сезімім бұлауға сап,
Буласаң да, кетпейді уласаң да.

Асыл жарым, өзінді сүйемін мен,
Бақыт екен жүрекпен сүйе білген.
Саған деген осы үлкен махаббатым
Көрге бірге түседі сүйегіммен.

Жусан иісі

Ақын-ғалым Ғазиз Ештанаевқа

Сартақ ханның қар жауды қабағынан,
Бір түйір дән өтпеді тамағынан.
«Қайда менің бауырым, бауырым,» – деп,
Омырауына жас емес, тамады қан.

– Шарабы мен қыздары Жоржияның
Бауырыма тигізер зор зиянын.
Шақырыңдар Артықты, қайтсын елге,
Келмесе өзім барам, қол жиямын».

Елші Артыққа жеткізді сол хабарды,
Қиып кету оңай ма қолда барды.
Билік те бар, абырой-атақ та бар,
Қимайтұғын қыз-қырқын ол да бар-ды.

– Ағам мені сағынса, өзі келсін,
Інісінің жағдайын көзі көрсін.
Сағымды сары даламен салыстырсаң,
Мына жерді жұмақтың өзі дерсің.

Шыдап жүр ме даланың аптабына,
Көшіп келсін жаннаттай Қап тауына».
Елші сезді Артықтың қайтпайтынын,
Қарағанда мына сөз саптауына.

Сөз қонбаса, түсінер жорамалды,
Елші ұсынды түйіншек орамалды.
Орамалдан хош иіс мұрын жарып,
Көздің алдын бір тұман орап алды.

Алаңдатып қыз-ойнақ, жиын кешкі,
Артық қолы дірілдеп түйін шешті.
Бір түп жусан ... иіскеп құшырлана,
Ел ағасы баланың күйін кешті.

Иіскеді, көздерінен жас парлады,
Жерге түсті көңілі аспандағы.
Қап тауының қыраны секілді еді,
Болып қалды көлшіктің қасқалдағы.

Жусан иісі бойына баудай тиіп:
– Далама қаңбақ көшіп, ауған киік

Қайтамын, – деді Артық, – қайтам елге,
Даламның жусаны да таудан биік» ...

... Сонау жылы Ғазизға Ақтоғайдан
Туыс келді, келгені бақ па қайдам?
Ол әкелген боз жусан вазада тұр,
Уақыт озып кетсе де апта, айдан.

Биіктерге жететін құсың ғана,
Самғасын деп ұланын ұшырды ана.
«Иісін-ай, – деп – даламның» боз жусанды
Жыр жазарда иіскейді ол құшырлана.

Жезқазғанда ашылды бақ-талайы,
Шығармайды есінен Ақтоғайын.
«Артыққа ұсап еліне көшпеді,» – деп,
Ақыныңа көп кінә тақпа, ағайын.

Ақтоғайы жатыр ғой өзегінде,
Айтпаса да түсінем, сеземін де.
Ол жүр туған халқының ортасында,
Бөтен емес өз жері, өз елінде.

Жалғыз терек

Нағашым Ағымбек Қайырбекұлына

Ініңізбін, аға, бүгін мен де аға атандым,
Мен де сіздей қасиетті қара шалдан бата алдым.
Бойымдағы әнге деген, жырға деген сезімді
Оятқан сол гармоны мен домбырасы атамның.

Анам сізді көп ойлайтын мұрагерім, жалғыз деп,
Жетіммін деп уайымдайтын кейде қара шалды іздеп.
Нағашым деп өзіңізді айтуға аузым бармайды,
Інісіндей көріп әкем, айтпаған соң балдыз деп.

Сіз дегенде пейілі кең, қалмаушы еді барды аяп,
Содан болар сізге деген көңілім менің қардай ақ.
Кейде сізді құшақтап бір иіскегім келеді,
Сағындырған анам иісі өзіңізде бардай-ақ.

Өмір күйі шалқығанмен жеткен жоқ қой сағаға,
Алпыс деген – ердің жасы, қартайдым деп санама.
Топ қайыңның ортасында дара өскен теректей,
Тамырыңды терең жайып, жайқала бер, жан аға.

08.05.1989

Марқасқа

Әлихан Молдаханұлына

Біз ғой – өлең, ән жаздық,
Қандай өнер бар басқа?
Ал сенде бар маңғаздық,
Азаматсың марқасқа.

Ойлайтұғын тереңнен,
/ Жақтырушы ек біз кімді? /
Сендей болса дер ем мен,
Ұстағандар тізгінді.

Әділ – сенің шешімің,
Адал – ойың, пейілің :
Суысқанға – кешірім,
Туысқанға – мейірім.

Сұлу келбет, ер мүсін,
Құлашыңды еркін ес.
Сенен мықты дермісің
Аңыздағы Геркулес.

Сөйлеп кетсең – кемеңгер,
Жұрт тыңдады сөзіңді.

“Қазақ қандай?” – дегенге
Көрсетер ем өзіңді.

Бәрін алдың алғыстың,
Нәрін алдың батаның.
Жүрегіңе салды ұшқын,
Ақыл сөзі атаның.

Демедің бір жалықтым,
Өмірдің тартып ауырын.
Адал ұлы халықтың
Сендей болар, бауырым.

Тамилла

*Жазушы Рымқұл Сүлейменовтың
немересіне*

Немересі, жиені
Іргелі елдің Тамилла.
Бүгін, міне киелі
Бірге келдің, Тамилла.

Келе берсін күндерің
Алдан сәтті, Тамилла.
Сөйлегенің, күлгенің
Балдан тәтті, Тамилла.

Апасы мен атасын
Танып жүрген, Тамилла.
Үлкендердің батасын
Алып жүрген, Тамилла.

Туысқандар қауымын
Баурап алған, Тамилла.
Нағашының ауылын
Жаулап алған, Тамилла.

Сәнді болса сәулетін
Бізге бедел, Тамилла.
Шалқып, тасып дәулетін,
Жүзге де кел, Тамилла.

Жыл келеді, ағайын

Бауырым Тоқтарбек Түсіпбековке

Жыл келеді, ағайын, жыл келеді,
Жыл келерін адамзат білген еді.
Жаңа бір ән шырқалып той-думанда,
Жаңа тіркес, жаңа сөз тілге енеді.

Қыраулы қыс – ғажайып ақ түс елі,
Иығыңа қонған қар бақ құсы еді.
Жыл келгенде пендеге жас қосылып,
Шаштарына тағы бір ақ түседі.

Татулық ұраны боп жүр бүгіннің,
Ағайынның бұзады бірлігін кім?
Ағарғаны самайдың уайым емес,
Ол да болса белгісі тірлігіңнің.

Шұнақ аяз қысыңның нақ қонағы,
Жапырағынан айрылған бақ тоңады.
Адам – ағаш, жайқалсын жапырағы,
Сонда ғана басына бақ қонады.

Бір жыл өтіп барады, күрсінбеймін,
Жүрегі боп уақыттың дүрсілдеймін.
Ақ сақалды шал болып, қасымызда
Ақшақардай немере жүрсін деймін.

Бақ боп кірсін тұрған жыл тосып алдан,
Тіршілік – бал! Не тәтті осы балдан?
Шаңыраққа ұялап ырыс, дәулет,
Құтты болсын жасыңыз қосып алған.

Жыл келеді, ағайын, жыл келеді,
Жыл келерін табиғат білген еді.
Ағаш басын ақ бұйра қырау шалып,
Мынау әлем аппақ бір гүлге енеді,
Жыл келеді, ағайын, жыл келеді.

Құрыш

Атақты металлург Қуаныш Омашұлына

Елге болып абыройлы, сүйікті,
Еңсердіңіз талай заңғар биікті.
Ет пісірген бабаң, шойын қайнату
Сіздің ғана еншіңізге тиіпті.

Қоңыр жүзін от шарпыған, бу ыстап,
Жалын жандар ғана отпен туыспақ.
Болат болып жаралғансыз, содан да
Алақанмен шоқ ұстайсыз уыстап.

Берік жандар сөздерінде тұрысқан,
Көздерінен жалын шашқан, нұр ұшқан.
Отты қолмен көсейтіндер бәрі де –
Сіз секілді құйылғандар құрыштан.

Сөзімізді білетіндер қуаттар,
Көзіңізде күн нұрындай шуақ бар.
Балқымадан сансыз бұлақ ағызар,
Ойда – қайрат, бойыңызда – қуат бар.

Жақсылықты тілемейді оймақтап,
Әбікеннің күйін шертіп, ойнап бақ.
Қызқарагер тұқымынан бір тұлпар
Жүрсін дәйім тақымыңда ойнақтап.

Сізге қымбат туған жердің әр тасы,
Боз жусаны, өзен, көлі, жаргасы.
Сіздің шалқып жүргеніңіз асқақтап,
Туған елдің мейірімінің арқасы.

Шынықтырған небір асыл тұлғаны,
От бұлағы тауып ақсын жылғаны.
Ел дәулеті шайқалмайды, тұрғанда
Өзіңіздей құрыш білек ұлдары

Көкбөрі

Серік Ақсұңқарұлына

Ақын біткен – кедей, сен де тақырсың,
Халқыңа да, әкімге де жақынсың.
Алашымда ақын көп қой, бірақ сен
Киесі бар, иесі бар ақынсың.

Ұясы да ақсұңқардың көкте еді,
Қиясы да Алаш таудың бөктері.
Киенің сенің – Ұмай ана киесі,
Иенің сенің – азулы арлан көкбөрі.

Сенің жырың – елің үшін ен байлық,
Қалай жазбан өлең жайлы, сен жайлы.
Чайковскийге берсе тәңірі фон Меккті,
Саған берген Оразбек пен Сембайды.

* * *

Серік Ақсұңқарұлына

Шақырмаңдар, бармаймын Шайтанкөлге,
Анау тұрған бір шығып қайтам белге.
Өлең іліп құстардың қанатына,
Сәлемімді жеткіз деп айтам желге,
Шақырмаңдар, бармаймын Шайтанкөлге.

Бір сұлу қыз бар дейді Ләйлә деген,
Жазбай жүр ем ұмытып айлап өлең.
Атын естіп жармастым қаламыма,
Барсам, арбап тастайды-ау айламенен.

Шабытыма от тастап көркіменен,
Барсам, әлде қайтам ба ертіп өлең?
Мәжінүндей кетем бе тауды кезіп,
Шайтанкөлдің ауырып дертіменен.

Ел аузында жүр дейді жыр боп көптен,
Ұмытпайды қасында бір боп кеткен.
Бұлағыңның сыңғыры түк те емес,
Төгіледі күлкісі нұр боп көктен.

Жігіт жоқ деп айта алман асқан менен,
Не болады құр бөсіп, тасқанменен.
Жұлдыз ба екен бір түнде ағып түскен,
Аты да, заты да бір аспанменен.

Жымындап жұлдыздардың түнгі легі,
Жанарынан арайлап күн күледі.
Мені қойшы, сұлуға қарамаспын,
Ол ғашық боп қала ма, кім біледі?

Шақырмаңдар, бармаймын Шайтанкөлге,
Анау тұрған бір шығып қайтам белге.
Өлең іліп құстардың қанатына,
Сәлемімді жеткіз деп айтам желге,
Шақырмаңдар, бармаймын Шайтанкөлге.

Ойлаймын сені, жан аға

Сейіпмәлік Рамазановтың рухына

1

Маңғаз ең, еркелікке төзетін ең,
Жомарт ең, кесіп берер өз етінен.
Кездескенде, жүзіңнен алаулаған
Жылуын жүрегіңнің сезетін ем.

Әкелік ақылыңмен өзің берген,
Арыла алмай балалық сезімдерден,

Түлейтінмін жасарып, тілейтінмін :
«Өлмесін, – деп, – әкемнің көзін көрген».

Кездескенде қалушы ек қауқылдасып,
Қауқылдасып, қиялмен тау, құмды асып.
Өзің жоқсың, жан аға, енді кіммен
Сырласамын көңілдің мауқың басып.

2

Күш те бар, білдің ебін де,
Белдесе кім бар тең келер.
Жасырақ кезде, тегін бе,
«Балуаным» депті жеңгелер.

Соғыста жаумен шайқастың,
Жаралап қайттың аяқты.
Тірлікте тағы айқастың,
Көтердің небір таяқты.

Мойымай сонда марқасқа,
Қайтадан білек түріндің.
Лақтырмай, салып жамбасқа,
Арудан қалай сүріндің?

Бермеді тәңір тілекті,
Өзіңді бүгін жоқтатты.
Қайтпаған жаудан жүректі
Ажалдың оғы тоқтатты.

3

Курамас екен өз бағың,
Құламас үлкен шаңырақ.
Сағынып кетсе боздағын,
Алады анаң аңырап.

Жүрегі жылап, қазаңа
Қайғырды жарың күні-түн.
Артыңда қалған азамат
Ұл-қыздан көріп үмітін.

Ойлайды, аға, елің де,
Бейнеңді еске түсіріп.
Есіне алар келіндер,
Жұмада шелпек пісіріп.

Немерелер де, қысқасы,
Қимайды, сірә, өлдіге.
Ұлдарыңмен жүр ұстасып,
«Атамды неге көмді,» – деп.

Іздейді ұлдар көкесін,
Көңілдің шерін кім басар?
Сағынған кезде Жөкешің
Басыңа барып мұңдасар.

4

Шығыпты еңбегіңмен атақ-атың,
Жететін бар туысқа махаббатың.
Күннің нұры секілді шашыраған,
Айналаңа тарайтын шапағатың.

Болғаны хақ ел-жұртқа қадырыңның,
Аштың қыздың өрісін, бағын ұлдың.
Әлихан, Албан, Ерлік, Есенейің
Жылап тұрды басында қабырыңның.

Көркейткен туған жердің атырабын,
Емен едің, ұл-қызың – жапырағың.
Өлімге қиятын жан емес едің,
Жан аға, торқа болсын топырағың.

Адрессіз эпиграммалар

Даурықпаға

Момын десек, жымысқы
Болдың, тарқат шер ептеп.
Тағы айқайла: «Жұмысты
Қайта құру керек,» – деп.

Ал өзің не бітірдің,
Жақсы болды-ау сөз тиіп.
Тіфә, тіфә ... түкірдім !
Жүрмесінші көз тиіп.

Сендейлердің «жаны» – егес,
Лепіргенде дандайсып,
Қайта құрылған емес,
Қайта туылғандайсың.

Бір бастыққа

Сөйлегенде – сырнайсың,
Уәдеңде тұрмайсың.
Айта-айта өтірік,
Абыройдан жұрдайсың.
Момынның еркін ұрлайсың,
Әділдікке бұрмайсың.
Арызқойдың алдында
Жорғалаған құрдайсың.
Ақ ниеті адамның,
Кепиеті адалдың,
Осындайды ұрғайсың.

Арызқойға

Құдайдан шын тіледің,
Арыз жазсаң сыйынып.
Қабыл болмай тілеуің,
Енді отырсың күйініп.

Жадыраушы ең көргенде,
Басқалардың қайғысын.
Енді өзің шерменде,
Қиын болды-ау, байғұсым.

Арыздасып күштімен,
Алушы едің мазасын.
Ал құдайдың үстінен
Кімге шағым жазасың?!

Тұрлаусыз қорқаққа

Шын егеске
Шықтың – шық.
Текке бөспе
Мықтымсып.

Құр алдадың –
Еркінде.
Тұра алмадың
Сертіңде.

Болған нелер
Шын мықты,
Айтып өлер
Шындықты.

Шірік, індет –
Түрлі ісің.
Тірімін деп
Жүрмісің.

Ұлтынан безгенге

Қарасындай,
Аласындай
Көзіңнің,
Тіліңнен де,
Діліңнен де
Безіндің.

Сөзі – бұлаң,
Өзі – ылаң
Ібіліс,
Жалған пейілі,
Болған дейді
Нигилист.

Мәдениет бастығына

Үйрен де тіл,
Өнерді біл.
Айтпас едім бұл туралы,
Басқармасаң культураны.

Ол үшін тек көңіл мен
Надо ниет.
Ана тілде сөйлеу де –
Мәдениет.

Тіл бұзарға

Тілді бөтен
Любить етем.
Білмейтіндер –
Біздің Киндер.

Шүлдір-шүлдір,
Елді күлдір.
Былдыр-былдыр,
Тілді бүлдір.

Ішкіш студентке

Іше бер, сол – асың,
Ішетін заманың.
Бес жылда боласың
Арақтың маманы.

Тұрсаң да теңселіп,
Түсірме еңсені.
Кезіксе жол беріп,
«Сыйлайды» ел сені.

Бұл құрмет аз әлі,
Айналса дәстүрге,
Дипломға жазады,
Ішуге «мәстір» деп.

Аудармалар

Евгений Евтушенко

Жебе

Туған жердің лебі жанға жайлы еді,
Бәлкім оны ақ қайыңдар жебеді:
Қанатымен вологодтың ләйлегі
Африкадан алып келді жебені.

Болат ұшты жебе белден бөлінген,
Қауырсынның қадалыпты түбінен.
Құсқа қауіп төнбесе де өлімнен,
Ат бағушы құтқарды оны «жүгінен».

Қанатыма ұшам бұлтты бөктере,
Ләйлек емес, аққу да емес, тырнамын.
Орыс болып қаламын мен көкте де,
Ойлаймын мен Отан қамын, жыр қамын.

Алып кетсін мені дауыл егесіп,
Қонсам-дағы мейлі қандай айдынға,
Қанатымда – Россияның жебесі,
Махаббатым да сол менің, қайғым да.

Азаматтық

Азаматтық – жалаусың, жалау ғана,
Флюгерге болмайды балауға да.
Сүйетіндер Отанын, білетінім:
Айтқан емес айғайлап сүйетінін.

Азаматтық, бол таза, нұсқа анық,
Көшеден өткендерді ұстап алып,
Кеуде соғу бола ма санаң жүдеп,
Айқайлауға: «Сүйемін анамды!» – деп.

Азаматтық – Пушкин мен Некрасов,
Отанына берілген екі ғашық.
Бойға сіңген біртіндеп бала жастан,
Қасиетсің қаныммен араласқан.

Сенің мұңың – тек мұңы емес өзегінің,
Азаматы нағыз бір өз елінің.
Қауіп төнсе даласы, орманына,
Жалғыз өзі айналар қорғанына.

Біз – соқпақпыз, жан-жақтан жүріп келген,
Жол боламыз, бәріміз біріккенде.
Біз – өркенбіз, көбейіп биылдан да,
Бородино боламыз жиылғанда.

Жалған ерлік – қылмыстай ойыңдағы.
Жараңды да сезінбей бойыңдағы,
Россияны қорға да, жақын таны,
Тушиндей, елеусіз бір капитаны.

Қорға оны, жаныңды етіп ізгі,
 Жалақор, жағымпаздан екі жүзді.
 «Ақылдыдан» шетелдік, одан да асқан
 Қауіптірек

ақымақ отандастан.

Қорға оның көлдерін, ормандарын,
 Кеудең барын, сезінсін қорған барын.
 Адамдары адымын күліп бассын,
 Оларды да қорғауды ұмытпассың!

Айғайшылдың жоғалар іздері де,
 Бірақ, арымыздың даусындай біздерді де
 Азаматтық жар салып шақырады,
 Қорғау үшін Россия атырабын.

* * *

Ұяламын:

әдемі

сөз теруге,

Мақұрымдық маңдайыма батқанда.
 Түскендей боп аспаннан өзгеруге,
 Елмен бірге жерде тұрып жатқанда.

Бір сөз айтқым келеді бетін ашып,
 Өзгеше бір, естілердей керенге.
 Некрасов тартады, Некрасов,
 Ал, ол болса – тереңде ғой, тереңде.

Ұяламын: көзімді жасқа малып,
 Аяушылық күткеніме жырдан да.
 Жерден басқа түк тапнай баспаналық
 Жүргеніме, ашық аспан тұрғанда.

Бір сөз айтқым келеді ішімдегі
 Сырларымды жалғыз ойға түйіп тек.
 Пушкин мені тартады, Пушкин мені,
 Ал, ол болса – биікте ғой, биікте.

* * *

Марк Лисянский

Белгісіз солдат әні

Танкке оқ бұрқатып,
Болсам-дағы үш өлген,
Солдат әнін шырқатып,
Ұрыстарға түсем мен.

Шарла, әнім, өлкені,
Астанадан Брестке.
Білетіндер, ең кемі,
Алсын мені бір еске.

Жау күші мол, қатулы,
Аямаспын жанымды.
Сұңқылындай аққудың
Менің соңғы әнім бұл.

Жасаймын бір батылдық,
Қаламын мен өлгенмен
Қорғап махаббатымды,
Москвамды кеудеммен.

Шарла, әнім, өлкені,
Астанадан Брестке.
Білетіндер ең кемі,
Алсын мені бір еске.

Сүйіктімнің үйіне
Жетші, білсін қосағым.
Ол жыласын күйіне,
Сен жұбатшы, осы әнім.

Туған жерге табынам,
Құмарта бір қарайын.
Балалықты сағынам,
Және таңның арайын.

* * *

О, қалалар,
 Біз көрмеген көркейген бағын көптен,
 Вокзалдары жылдардың ағып өткен.
 Аэродромдар, төсінен күндер ұшқан,
 Жиі ойлаймын шағымда шабыт құшқан.
 Бізсіз өсіп қалалар қатары да,
 Аттанады поездар сапарына.
 Шығарып сап басқалар жолға мына,
 Күтетін де басқалар болғаны ма?
 Жо-жоқ! Әлі ертерек ойға бату,
 Уайымның бояуын қоюлату.
 Россиям – әрі үйім, қалам да әрі,
 Аэродром мен космодром алаңдары,
 Өлкем болар әлі сан күй ақтарып,
 Сатырлатып сом болат тұяқтарын,
 Қаңтарулы кермеде Пегас – атым,
 Кеңістікке белгісіз атылатын.

* * *

Құлпытастағы жазулар

эпитафия

Ей, ағайын, өздеріңмен өмір дәмін татып ем,
 Ояттыңдар құран оқып, бір Алланың атымен.
 Біз келгенде тұрмады деп ренжімесен болғаны,
 Қонақта боп, үйге келіп, демімді алып жатыр ем.

* * *

Уайым деген жалғыздықтың досы ғой,
 Арғы жағын өзің жалға қосып ой.
 Жиі келіп, бет сипай жүр жатсынбай,
 Демің бітсе, барар жерің осы ғой.

* * *

Пенде жатыр күйінішпен
 Құнын білмей уақыттың,
 Азаптың да уын ішкен,
 Дәмін татқан бақыттың.

Екінші бөлім

БАЛЛАДАЛАР

мен

ПОЭМАЛАР

*Білген абзал тіршіліктің өлшемін,
Өз жеріңде көктеуіңе мол сенім.
Туган жерің, өскен ортаң, достарың —
Тамыр жаяр топырағың сол сенің.*

Ұрпақ

Егілген жандарына аза батып,
Қайысып қабырғасы қазаға тым,
Ауылдың бас көтерер адамдары
Арулап қойып жатты азаматын.

Мөлт еткен кірпіктердің күміс шығын
Құрғатып жатыр лезде күн ыстығы.
Көлденең бір жолаушы келіп, бұзды
Қаралы қабір басы тыныштығын.

Күмістей шашы менен сақалда ағы
Қартқа кеп сәлем беріп, мақалдады :
“Өлім деген қайда жоқ,
Сан жақсыдан айырды.

Егілгеннен пайда жоқ,
Арты болсын қайырлы.
Ақсақал, айып етпе сұрағанға,
Өлі ме, көмгеніңіз тірі адам ба?” –

Дегенде: – “Мынасы кім, әпенді ме,
Бұл жерге сайтан айдап әкелді ме?” –
Дей жаздап жігіттердің қалды бірі,
Ал бірі айта жаздап “әкеңді” деп.

Қайғыдан қаны қайнап тұрған ысып,
Көрмеген қыңыр сөзден бір қалысып,
Жастары қалды сонда қозғалысып,
Қарттары алды бір-бір ырғалысып.

Қарады жолаушыға шал қызыға,
Солдай-ақ сөз мәнісін жалғыз ұғар.
Басынан бір қара ұлдың сипап тұрып,
“Тірі, – деді, – артында жалғызы бар”.

Жолаушы көпшілікке бұрып бетті:
“Азаматың армансыз сүріп кепті.

Тек өлгенді жоқтайды, қайғырмаңдар” –
Деді-дағы аяндап жүріп кетті...

... Анық қысқа ғұмырдың сарқылмағы,
Өту керек ендеше жарқыл қағып.
Адам біткен жалғасын өмірінің
Баласынан көреді артындағы.

Ұрпақ қандай болады, бала қандай?
Болса жақсы жүрегің қалағандай.
Тартса дейсің туған жер келбетіне:
Асқар еңсе, қыран көз, дала маңдай.

Бірі мақтан етердей, бірі күндеп,
Ата-ана болу да ірі міндет.
Бала қалса, артында ұрпақ қалар,
Ұрпақ қалса, санай бер тірімін деп!

Адалдық

Қураған ши қабығы,
Судыраған қияқ та,
Күн көзіне табынып,
Су сұраған сияқты.

Зәру дала тамшыға,
Көлеңкеге – маңдайы.
Кеберсиді қаңсыған
Құм төбенің таңдайы.

Ыстық беттен ұрғылап,
Жалын орап барады.
Бір тұрады, бір құлап
Қос жауынгер жаралы.

Тамсанады жұтына,
Су болса ішіп салғалы.
Олар – екеу, құтыда –
Бір жұтым су қалғаны.

– Сен іш, – дейді біреуі, –
Әр тамшыдан күш тап та,
Тоқтағанша жүрегің,
Тезірек жет штабқа.

– Жоқ, айтқанға көнесің,
Іш, бойыңа әл кіріп,
Жүре бер сен, мені осы
Құм ішіне қалдырып.

Бұл азаптан құтылар
Басқа амал жоқ, ал қанып...”
Олар – екеу, құтыда –
Бір жұтым су қалғаны.

Сарқылыпты күші де,
Тіл ауызға симайды.
Бір жұтымды ішуге
Бірін-бірі қимайды.

Аттады ма бір адым,
Сүрінді ме үш аттап :
Екеуі де құлады
Бір ып-ыстық құшаққа.

Жел ұйтқыды құтыра,
Құм құшаққа алды ысып.
Өлді екеуі, құтыда –
Сол бір жұтым қалды су...

Шын адалдық – /жігермен
Сын сағатта бүр жарған/
Досын жалғыз жібермей,
Өлімге де бір барған.

Емес аңыз, ертегі,
Құлақ тоссаң әр үнге:
Сол қасиет бар тегі
Жауынгердің бәрінде.

Сенім

Елес беріп думанды алыс күндер,
Естілгендей ырғағы вальстің де,
Бар дүние кеткендей дөңгеленіп,
Ауру жатты үмітсіз әл үстінде.

Ұстап көрді дәрігер білегін де,
Тындап көрді өкпесін, жүрегін де.
Қуанарлық ештеңе болмаса да,
Емдеушінің ойнады нұр өңінде.

Сөйлеп кетті бір үнмен назы басым :
– Батпай жүр-ау бойыңа әзір асың.
Ауру – жалғыз, екеулеп қарсылассақ,
Үрейленбе, жеңеміз, жазыласың.

“Жазыласың” деген сөз шипалы ма,
Ауру жанын самал боп сипады да,
Әлсіреген денеге қан жүгіріп,
Көңілінде шалқыды күй тағы да.

Жасалған ем жатқан жоқ зая кетіп,
Жақсы сөздің әсерін аян етіп,
Тіршілікке құштарлық бой көтерді,
Сүйенді де Сенімді таяқ етіп.

Келді бір күн алыстан туысқаны,
Көп болса да көңілдер суысқалы,
“Ауру” деген хабарын естісімен
Жеткен екен, мазалап туыс халі.

Шошып кетті аурудың көріп түрін :
– Екеу болса, бірі едің көріктінің,
Сөнгенің бе, аспанның жасыны едің,
Асылы едің ішінде бөріктінің.

Ауру айтты жақтырмай: – Сендей күшім
Болмаса да, мұқалар мен деймісің?
Дәрігердің айтқаны рас болса,
Жазыламын, сен әлде сенбеймісің?

– Бауырым-ай, емес бұл сынағаным,
Жалған айтып керек пе ұнағаным?
Көңіл үшін айтқан ғой дәрігер де,
Жаман екен, әйтпесе, мына халің.

Осы сөздер у құйып жүрегіне,
Көлеңке енді аурудың іреңіне.
Тірегіне айналған дәрігердің
Күдіктенді ден қоймай бір еміне.

Туыс сөзі болмады қайырымды,
Бір үміттің қанаты қайырылды.
Көңіліне дем беріп, демеу болған
Сенім еді, одан да айырылды.

Күдік, күдік ... түсіріп сол бағасын,
Құнсыз болып көрінді қолдағы асыл.
Ауру кетті құлдырап, құздан құлап,
Табан тірер Сенімі болмағасын ...

О, адамдар, дарыны гүл атқандар
Кеудесінен бұлқынған бұлақты аңғар.
Сол бұлақтың мұхитқа құярына
Сеніндер де, сенімді құлатпаңдар.

Көңілдерде бір Сенім жайып күшін
Тұрғанында айтпасаң байыпты сын,
Күдіктенсең күшіне кінәлісің,
Сенбегенің үшін де айыптысың.

Ақ Сенімін біреудің қаралауға,
Пәк сезімін, жүрегін жаралауға,
Мынау ұлы заманда болмайды ғой
Болашаққа Сеніммен қарамауға.

Сенімсіздік бере ме бір күні елес,
Туды дей бер көңілде күңкіл, егес.
Оңай емес Сеніммен өмір сүру,
Ал Сенімсіз тіпті де мүмкін емес.

Туған жер топырағы

Әкем Рымбектің рухына

“Үйренесің тұрмысына қаланың, –
Дейді ұлы, – өз қолыма аламын”.
Қимайды шал өскен жерін, ортасын,
Қимай жүрді сөзін жалғыз баланың.

“От та, су да ... бәрі де бар қажеттің,
Іп-лезде пісіреді газ етті.
Мұндағыдай үш күн жүріп келмейді,
Күнде оқисың жаңа шыққан газетті.

Демалғаннан басқа жұмыс жоқ саған,
Тарықпайсың тамақ пенен ақшадан.
Тынышыңды алмайды ешкім, немерең
Өзі барып, қайтады өзі бақшадан.

Қала өмірі қиын емес оншама,
Онда барсаң ырзығыңды мол сана.
Зерікпесең, іздемейсің даланы,
Керек десең үй ішінде монша да.

Қартайғанда көрсетейін сый анық,
Елден, жұрттан біттім әбден ұялып.
Бес қабатты биік десең, онда мен
Берейін бір шатырланған үй алып.

Қолдарыңды жылы суға маламын, –
Дейді ұлы, – өз қолыма аламын”.
Қимай жүрді туған ауылын кемпір де,
Қимай жүрді көңілін де баланың.

Көп ұзамай ұлы жасап сый алдың,
Көрсетіпті іске асқанын қиялдың.
“Ал көшіріп әкетем, – деп келіпті, –
Бау-бақшалы, көк шатырлы үй алдым”.

Күлімдепті шал ырза боп мұртынан,
Білінбепті іштегі ойы сыртынан.
Тек кемпірдің дір-дір етіп иегі,
Жанарында бұлдырапты бір тұман.

Содан соң шал: – Таусылмайды күйбеңім,
Бау-бақшалы сатып алдым үй дедің.
Бері жүр, – деп, апарыпты қасына
Ауласында өсіп тұрған жиденің.

– Кәрі жиде жапырағы жайқалған,
Маған ыстық қайсы терек, қай талдан.
Қалаға апар, бақ ішіне отырғыз,
Сұрарым сол, басқа тілек айта алман.

Кім ұтылып, білмеймін кім ұтарын,
Сағынғанда туған жердің жұпарын,
Аяларым гүлі болсын жиденің,
Соның жұпар иісі болсын жұтарым.

Қартайдық қой, көңілімізден көшер күз,
Кейде ақылды, кейде осындай есерміз.
Сәті түссе, келер жылы қалаға
Осы жиде гүлдегенде көшерміз”.

Шалдың сөзін әзіл етпей, кекетпей,
Орындады жалғыз ұлы екі етпей.
Жиде тұрды жаңа орында мұңайып,
Үй де тұрды жолаушысыз бекеттей...

Бір жыл өтті. Өтті тағы бір апта,
Болғасын ба өскен жерден жырақта,

Гүлдесе де алма, өрік бақтағы,
Кәрі жиде гүлдемеді бірақ та.

Бала келді : “Көшеміз, – деп, – бүрсігүн”,
Кәрі жиде жармағанын бүршігін
Естігенде шал үндемей отырып,
Айтты сосын алды да бір күрсініп :

“ Сол қалаңда өзімнің де тұрғым бар,
Бірақ мұнда құрдасым бар, құрбым бар.
Жақыны не, алысы не бәрібір,
Алыстан да қарайласып тұрдыңдар.

Өз ортамда – қадірім де, бағам да,
Сондай құрмет басқа жерден табам ба?
Кәрі жиде секілдімін, достарсыз
Тамыр жайып кету қиын маған да.

Қайда барам, өз ауылым, өз далам,
Жүріп кетер кезім емес бозбала.
Жас ағашты қайда апарсаң өседі,
Кәрі ағашты орынынан қозғама”.

... Көшпеді шал, бермеді де келісім,
Кете алмады, қия алмады ел ішін.
Азғыруға болмайды ғой көнбесе,
Жазғыруға болмайды ғой сол үшін.

Көрсең анау алма, жиде, өрікті,
Бәрі туған топырақтан өніпті.
Жапырағымен көрікті ғой ағаштар,
Ал адамдар ұрпағымен көрікті.

Білген абзал тіршіліктің өлшемін,
Өз жерінде көктеуіңе мол сенім.
Туған жерің, өскен ортаң, достарың –
Тамыр жаяр топырағың сол сенің.

Жігіт жары

Жанжарым Дәнияға

Дақ түсірмей туған елдің атына,
Жауларына жолбарыстай атыла
Шабатын бір қайсар жігіт ұрыста
Жау қолына түскен екен қапыда.

Жау қолбасы : – Қайсарлығың ұнады,
Мейірім түсіп, көңілім саған құлады.
Тілегінді айт, орындаймын. Өмір ме,
Әлде өлім керек пе? – деп сұрады.

Жігіт айтты : – Еркіндікті қайтарам
Десең егер, тілегімді айта алам.
Өмір керек қағу үшін басыңды,
Шабу үшін орданды кеп қайтадан.

Қапылыста қолға түстім, несі мін?
Халқым бірақ ете қоймас кешірім.
Сол күнәмді жуу үшін өмір бер ...”
Айлакер жау айтты сонда шешімін:

– Жүрегінде ерлік сепкен жатыр дән,
Сөздеріңді кештім жанға батырған.
Өмір берем, сұлуыңды ал таңдаған,
Ұрпақ қалу керек сендей батырдан.

– Оңай емес бірден ұғу жат сырын,
Мені әлі де түсінбепсің, тақсырым.
Елім – менің арыммен тең кіршіксіз,
Арын сатқан болмаушы еді жақсы ырым.

Отан деген бір ананы тел емген,
Сүйіктім бар, күгеріне сенем мен.
Одан мені бөлгің келсе тірідей,
Жүрегімді бөліп таста денемнен...

Алған беттен қайтпайтыны болды анық,
Қаһарлы жау көп ойланды, толғанып.
Өмір беріп, тіршілікке жарамсыз
Етпек болды бір амалын қолданып.

– Тірлігінді берем деген сертім бар,
Азатсың сен, қайда барсаң еркің бар.
Тек жарыңды құшатұғын қолдарың
Шабылады, уайым жеме, көркің бар.

Осыны айтып, күліп тұрып миықтан,
Шаптырды оның екі қолын иықтан.
Есіл ерің біраз жатып қансырап,
Есін жиды тоқтағанда ұйып қан.

Көзін ашып көрді туған халықты,
Ен даладан солар тауып алыпты.
Алтын басы жау қылышы шаппаған,
Өз елінде үлкен дауға қалыпты.

Бірі айыптап, бірі оны ақтады,
Бірі сенбей, біреулері жақтады.
Жауға шапса жасқанбайтын батырың
Сөзден жасып, кірерге жер таппады.

Ақылымен ұстап тұрған бір елді,
Данышпан қарт тұңғыыққа тірелді.
Адалдыққа сенбегеннің ауыры-ай,
Өмір тілеп алған жігіт тірі өлді.

Сөздеріне, көздеріне қараса,
Бір пенде жоқ болатындай араша.
Жау алдында қайыспаған қайсарлық
Күйініштен еңкілдеді балаша.

Осы кезде: – Мұқалмашы, болатым,
Қыраным-ай, тұғырына қонатын, –
Деп егіліп, топ ішінен жалғыз-ақ
Ара түскен сүйген жары болатын:

– Ерлеріңе арқалаған ел жүгін
Сенбесендер не болады елдігің?
О, әлеумет, өз қолыңмен өлтірме,
Өз еліңнің қайсарлығын, өрлігін.

Көңілдерге сенімсіздік кіргесін,
Шайқалтпасын тату елдің іргесін.
Жерін аңсап келген ерді өлтіру –
Сатқындыққа үндеу болып жүрмесін.

Осы сөздер шағын топтың бұйыққан,
Ауыр жүгін түсіргендей иықтан,
Данышпан қарт бейбіт шешім тапқандай,
Жадырапты құтылып бір тұйықтан...

Тағдыр ерді етсе-дағы жарымжан,
Адаспасын ақылынан, арынан.
Арындай сол таза сезім дарыған,
Ер жігітті айырмасын жарынан.

Сүйген жарың – адал досың, ақылшың,
Сен ол үшін дарындысың, ақынсың.
Күйіндірсең – дұшпанынан әрісің,
Күйін білсең – туысынан жақынсың.

Барометр секілді ол: желің де,
Нәсерің де, аян оған селің де.
Ақтығыңа жарың сенсін, дос сенсін,
Олар сенсе, сенеді онда Елің де.

Қос қарағай

Иран Әбеуовке

Барған едім отынға ағайым кеп,
Орманшымен туыс ек, ағайынды ек.
Қарағайды мезгілсіз қурап тұрған,
Оңтайлана берген ем шабайын деп,

“Шаппашы” – деп тоқтатты Оспан ағай,
Бір-бірімен туыстай, дос, панадай,
Жазылмастай айқасқан құшақтары,
Тұрушы еді жайқалған қос қарағай.

Екеуінің достығы айдан ашық,
Бұтақтары жататын аймаласып.
Дауыл соқса бір-бірін құшақтап ап,
Тұратұғын бой бермей тайталасып.

Құшақтары қосылса алыптай-тын,
Екеуінің сырларын жан ұқпайтын.
Самал соқса сыбдырлап, сыбырласып,
Сырласудан ешқашан жалықпайтын.

Күпірлік-ау Бақытты сөнбейді деу,
Бақыт сөнсе, қайғыдан сембейді деу.
Қос ғашықтың бақытын қызғанғандай,
Кесіп апты біреуін сендей біреу.

Сонда мұның көңілі жұтап, налып,
Өртенбепті әйтеуір тұтап барып.
Әзер жазып алыпты балтаменен,
Қалған екен айқасып бұтақтары.

Қайғылы еді, содан сол азалы еді,
Тіршіліктің батты да азабы енді,
Сағыныштан сарғайып сорлы ғашық,
Семе берді, күн сайын аза берді.

Айтпаушы едім жүрер деп ел түсінбей,
Осы сырым бойыма келді сіңбей.
Содан бері шапқызбай келем сақтап,
Адалдық пен достықтың белгісіндей.

Тұрушы еді жайқалған қос қарағай,
Айырылу болсын ба достан оңай?
Бұл қарағай қайғыдан қурады ғой, –
Деп, көзіне жас алды Оспан ағай...

О, өмір-ай, отынды жаға алдық па,
Адалдыққа шын досты таба алдық па?
Тіршіліктің тірегі – достықта ғой,
Ал достықтың тірегі – адалдықта.

Қызғаныш пен кек

Қызыл алма – күнді белден бес тіліп,
Көкжиекте жатты бір бұлт кешкілік.
Дала жатты самал желін естіріп,
Қыр астынан ат дүбірі естіліп,

Келе жатты бір жас жігіт асығып,
Бір көруге, бір құшуға ғашығын:
Еркелейтін ерекше бір қылықпен,
Қарсы алатын мойынына асылып.

Әні қандай, жаны қандай ғашықтың,
Көңіл, шіркін, дариядай тасып бір,
Әндетеді кешкі ауаны толқытып,
Ән жетеді қыз ауылына асып қыр.

Елден шыққан кеткен шақта түс ауып,
Күн батқанда көрінді алдан үш ауыл.
Бір ауылдың ту сыртына келді де,
Салды атының аяғына тұсауын.

Бой жасырып ұрыларша еппенен,
Уәделі сайға қарай беттеген
Тұрып қалды аңқау жігіт аңырып,
Ұрып қалды екі санын: “Әттеген!”

Бұл өңірде сымбаттысы, ғашығы,
Бұл өмірде қымбаттысы, асылы,
Басын салып кеудесіне біреудің,
Мойынына қалған екен асылып.

Көрген адам қарамас ед сұқтанбай,
Бірін-бірі жаныменен ұққандай.

Түсінгені – бір адамның ойындай,
Мүсіндері – бір қалыптан шыққандай.

Жігіт тұрды құлай жаздап теңселіп,
Бір ауыр ой езіп, жаншып еңсені.
Дауыл тұрып кеудесінде, Қызғаныш,
Найзағайдай жарқылдатты семсерін.

Дуылдады көде біткен от түсіп,
Суынбады көңіл, қайта кетті ысып.
Құлатуға, әйтеуір, бір шеткісін,
Сары садақтан қанды жебе кетті ұшып.

Жетті жебе межесіне. Тоқтады.
Қос жүректің бірі қайтып соқпады.
Қараңғылық қоюланып қайғыдан,
Жел ызындап бір ұланын жоқтады.

Жігіт сосын айнымай қап тыңшыдан,
Тың тыңдады, керек шығар мың шыдам:
Зарын төккен басын сүйеп өліктің,
Есту үшін қыз дауысын сыңсыған.

Сол дауысты осып өткен қамшыдай,
Қалай тыңдар жанын азап жаншымай.
Кетті сіңіп қара түннің қойнына,
Қара затқа тамған қара тамшыдай...

Өтті арада бірнеше күн. Ғашығын
Бір көруге келді жігіт асығып.
Ерке сұлу ерекше бір назбенен,
Қарсы алды мойынына асылып.

Болса-дағы жүрегiнiң мұзы бар,
Мұндай сәтте еріп кетер, қызығар.
“Сағындым”, – деп мұнаяды ақырын,
Қабағында бір қайғының ізі бар.

– О, сүйіктім, маған да уын жайды мұң,
Жапқан сенің көңіліңнің айдынын.
Жанарыңа жас алдырған кім сенің,
Қабағыңа ізін салып қайғының?

– Тарқамайтын қайғы болды менде бұл,
Жұрт күлетін шығар маған, сенде күл.
Үйден безіп кеткеніне талай жыл,
Әкесіне қарсы келіп тентек ұл.

Ұнамаған тентектің бір шатағы,
Таяғындай бастан бағы, атағы,
Қатал әке енді қайтып көрместей,
Алақанын теріс жайған бата ғып.

Бір сабақта қатар өскен жүзімдей,
Егіз едік бір қанжардың жүзіндей.
Мүсініміз – бір қалыптан шыққандай,
Мінезіміз – жылдың жаз бен күзіндей.

Алыс жаққа кеткен сермеп құлашын,
Қайта оралып жақында сол лашын,
Айналсоқтап жүрді ұшып төбеде,
Қона да алмай, қия да алмай ұясын.

Көлеңкесін /қуанышы ұласып/
Сүйіп жатты құшағын бір гүл ашып.
Құлап түсті жау жебесі ажал боп,
Жылап құшты туған жерін лашын”.

Қыз қайғысы жігітке де тым батты,
О, масқара, кімді жау деп, кімді атты?
Ең бір жақын адамы екен қымбатты,
Сонда жігіт толқи тұрып үн қатты :

– У ішеді деген екен білмеген,
Білмегеннен қайғы саппын гүлге мен,
Өйткенімше қызғаныштың отына
Неге жанып кетпеді екен бұл денем.

Албырт көңіл өрекіген, қызған сан,
Басылмаған, лебіңе жүз қансам.
Кешір мені, қызғанышқа берілдім,
Ол да сені сүйгендігім – қызғансам”.

Қыз шошынып жігіттің бұл сөзінен,
Шеттеп еді, кетпек еді тезінен,
Жігіт құшып қалшылдаған денесін,
Сүйе берді кек тұтанған көзінен.

Қарсылықсыз мінезімен ізетті,
Құшағына кіре берді қыз епті.
От құшақта елтіп кеткен жігіттің
Өкпе тұсы әлденеден тыз етті.

Қыз суырып алған шақта пышағын,
Жігіт жазып жіберді де құшағын :
– Кешір, жаным, кешір, – деді талықсып,
Бар айтқаны үш ауыз сөз, үш-ақ үн.

Ашынған қыз көкірегін кек тіліп,
Енді өкінді, не істегенін кеш біліп.
Дала жатты қалғып кетіп оянып,
Қыр астынан зарлы бір үн естіліп ...

Қайғылы бір жыр еттім-ау өткенді,
Қызғаныш пен кекке айт сен өкпенді.
Үзіп кетті солар қыздың арманын,
Күз ғып кетті тамылжыған көктемді.

Әзіл

Ағам Тілеуқабылдың рухына

Жаңа туған түсіріп төлді есіңе,
Қалт-құлт етіп, бір амал өлмесіне
Жасайтындай, бүкшеңдеп кәрі кемпір
Кіріп келді емхана бөлмесіне.

Дәрігер бір өрімдей жігіт еді,
Үні майда, көңілді жібітеді.
Әзілдесе, қайсы шын, қайсы өтірік,
Білінбейтін сөзінің жігі тегі.

Сәлемінен жүретін назы ілгері,
Кемпірге ол орындық әзірледі.
Сосын оның тамырын ұстап көріп,
Әдетінше өзінің әзілдеді.

– Қолым епті, әжетай, денем бейім,
Науқасыңыз бар болса мен емдейін.
Әзір сізге қауіп жоқ, қорықпаңыз,
Өлсеңіз де, өлесіз менен кейін”.

– Айналайын даусыңнан қоңыр үнді,
Бір көтеріп тастадың көңілімді, –
Деді кемпір, жігітке шындап сеніп, –
Онда сенің тілейін өміріңді.

– Себеп болғай сөздерің түзелуге,
Асықпайық ендеше біз өлуге.
Сен бір жүзді жасасаң, онда мына
Мен де жетіп құлармын жүз елуге”.

Ұйып сеніп жігіттің сөздеріне,
Кемпір қалды әп-сәтте өзгеріле.
Көздеріне көрініп келмесе ажал,
Қоймайтындай оған да тез беріле.

Кемпір жайлы өткізді бір аптаны,
Мазалана бастады бірақ тағы.
“Жігіт өлмей, өлмеймін” – деген бір ой
Көңіліне мықтап-ақ тұрақтады ...

Жаңа туған түсіріп төлді есіңе,
Қалт-құлт етіп, бір амал өлмесіне

Іздегендей, жүрегі толқыған соң,
Келді тағы емхана бөлмесіне.

Қарсы алды бір жас қыз көзі жайнап,
Жүзі жылы, мұның да сөзі майда.
Кемпір одан сұрады сезіктеніп :
“Емдейтін дәрігердің өзі қайда?”

Күдік тулап жүректің түбіндегі,
Ат шапқандай кеудесі дүбірледі.
Дәрігер қыз күмілжіп : – “қайтыс болған,
Мен келдім, – деп, – орнына,” – күбірледі.

Мынау өмір – тұратын кең көрініп,
Жақсы істермен жататын көмкеріліп,
Тарылды да, кемпірдің көз алдында
Бара жатты дүние төңкеріліп.

Тағдыр – желдің өтіне тосып бетті,
Жігіт–жалын жалп етіп өшіп кетті.
Өзіліне жігіттің құлай сенген
Кемпір-дағы өмірден көшіп кетті ...

Асқақ арман, ұшқыр ой, қиялы бар
Салмақтасын сөзімді зиялылар.
Сену керек адамға, бірақ кейде
Сенгеннің де аңдамай зияны бар.

Кекіліктің қатесі

Көңілі де жай, тұрмысы да сай еді,
Жері байдың – деген екен – бай елі...
Газет ұстап, енді отыра бергенде,
Әлденеден шу шығарды әйелі:

– Сауатыңды ашқаныңа жетіліп,
Жасағандай бір керемет ептілік.
Оқығанмен, тоқығаның болмаса,
Сенен артық сауаты жоқ кекілік.

– Есің бар ма, кекілігің не сенің,
Қауашағың аумағындай кесенің
Ойлаудан да қалды-ау, сірә? – деп еді,
Әйелі де жібермеді есені.

– Мен сияқты тұрып алып азанда,
Күні бойы болмай тыным, мазаң да,
Қабілетін көрер едім миыңның,
Отқа түсіп, қуырылсаң қазанда.

– Газетті оқы, емес аңыз, ертегі,
Кекіліктер жайында сыр шертеді.
Ұя салып, жем тасыған – сөз емес,
Жұмыртқаны басады екен еркегі”.

Бұл сөйледі: – Айналайын, “тәтесі”,
Алжыған ғой кекіліктің әтеші.
Ұя салсын, жем тасысын, ал бірақ,
Ұя басу – ең бір үлкен қатесі”.

Әйелі айтты: – Тапқаныңа бұлданып,
Көмек етсең, айналардай құлға анық,
Газет оқу, теледидар – ермегің,
Мен жүргенім жаялыққа былғанып.

Тамақ болса, келгенінде жаланып,
Көңіліңнің жоқ ешқандай алаңы.
Таба алмайсың өзін бала, тым құрыса,
Баға алмайсың тауып берген баланы.

Мұны істеуге жетеді енді мендегі ар:
Балаң анау, тәрбиелеп, жөндеп ал.
Керек болса, тамағынды жасап іш,
Гастритің менде емес, сенде бар”.

Жатты әйелі жауып алып есікті,
Бұл сәлден соң бала дауысын есітті.
Жылатсын ба тұңғыш көрген сәбиін,
Амалсыздан тербетті кеп бесікті.

Ал әйелі қайтар емес сол беттен,
Гастритке билік беріп өлмек пе?
Күйдірсе де, қуырдағын қуырып,
Баласына сүт те берді шөлмекпен.

Балғын шақта не түсінді, не біліп,
Есебіннен алмаушы еді екілік.
Енді мына өмір сүру есебін
Одан артық білгені ме кекілік?

Отбасында ұрыс-керіс, нала-мұң
Болмасын деп, дұрыс көріп талабын,
Содан былай ас пісірсе әйелі,
Өзі жуды жаялығын баланың.

Бір ошақта – бір әйелге толған іс,
Бір шыққан соң өмір деген жолға алыс,
Қандай жақсы әйеліне тұрмыста
Күйеуінің жасағаны қолғабыс.

Сәби – гүл деп бағаланса, әйел – күн,
Тұрмысына қарасаңыз қай елдің.
Бала асырау – абзал ісі ананың,
Ана болу – қасиеті әйелдің.

Естілмесе екен болып жат есім
Қаракөзің, Танакөзің, Бәтесің.
Жоймаса екен қасиетін әйелдер,
Түсінбей қап кекіліктің қатесін.

Басбұзар мен тілбұзар

Түсім екен...

Аяз сорған қып-қызыл боп құлағы,
Бір жігіт кеп менен шылым сұрады.
Қызу екен, «шекпеуші едім» деуім мұң,
Көмейінен құйылды сөз бұлағы.

– Аяйсың-ау шығындауға пұлыңды,
Сөйтіп өзің түсіресің құныңды.
Еркек түгіл, әйелдер бар бүгінде,
Жатсынбайтын шарап пенен шылымды.

– Ішпеуге де, шекпеуге де серт еттім, –
Дегенімде, ашуланып жер тепті:
Онда сенің болғаның ғой... «бірдеңе»,
Ортасында әйел менен еркектің.

Ішкілікті емес едім бастаған,
Шылымды да кезім еді тастаған.
Естісем де «әйелмісің» дегенді,
Мынадай сөз естімеп ем басқадан.

Ыза болып құлағына сыбырлап,
Бір сөз айттым салмақ салып, нығырлап.
Намысына тиген болар, шытынап,
Шыға келді еріндері жыбырлап.

Не айтарын білдірді өңі өзгерген,
Дәл мұндайды қайда, қашан көз көрген?
Жетістіріп жеті атадан қозғады,
Сөздіктерге кірмей қалған сөздермен.

Қарғыстары теңеулерге бай қалай?
Құйып алса сол қалпында шайқамай.
Тұрғанымда таза тілге таңырқап,
Жұдырығын қалған екем байқамай.

Бойда – қайрат, білекте – күш, тән – сауда,
Жармасар ем, етпес едім жан сауға,
Жетпегенде құлағыма көне сөз,
Кетпегенде мұрынымнан қан саулап.

Қызыл түске бояп тұрдым күртікті,
Бір жас жігіт әбігер боп жүр тіпті.

Әппақ қардай орамалын суырып,
Қан-қан болған мұрынымды сүртіп тұр.

Агай, – дейді, бузук джигит кыналы,
Танауына ваткадан сал сынаны...
Мұрын бұзған ештеңе емес, шіркін-ай,
Тіл бұзғаны жанға батты мынаның.

Бет-ауызым болса-дағы быт-шыт қан,
Қамқоршымның иек тұсын түк шыққан
Сипап жүріп, таптым-дағы аямай,
Жұдырықпен отырғыздым шықшыттан.

Шалмақ едім, алмақ едім етектен,
Жұдырықпен мұрынын бет қып «өтектеп».
Екі жігіт... полиция шамасы,
Мені алып бара жатты жетектеп...

Түс болса да, алып жүр сол мазаны,
Тіл қадірін білетіндер аз әлі.
Басбұзарға жаза дайын, шіркін-ай,
Тілбұзарға ойлап тапса жазаны.

Құрағандай ақсақ пенен соқырдан,
Осы өленде сіздер оқып отырған
Ұйқас бұзған кездерім бар, сол үшін
Бұзам десең, мұрыным дайын, оқырман.

Асыл арман

Күміс көлге құс атуға барғанымда әкеммен,
Қоңыр қаздың қоңыр ала жұмыртқасын әкелгем
Сол жұмыртқа ерекше бір күтім тілеп, бап тілеп
Ана қаздың бауырында қызу алып жатты көп.
Күндер өтті.
Ана қазды көрдім бірде ауладан,
Ертіп шықты қос балапан, бірі өзінен аумаған.

Жүрісі де айнымайды, маң-маң басып барады-ақ,
 Мін болсашы ақтығында, болсашы бір қара дақ.
 Табиғаттың шеберін-ай, сынығындай асылдың
 Екіншісі, қоңыр ала көзіме оттай басылды.
 Бір ананың қанатының астында олар ержетті,
 Асыл арман аялады, асқақ ойлар тербетті.
 Бір күн таңда қырға шығып жұбымен қос балапан,
 Қаңқылдады, алдарында жатты үнсіз дала паң.
 Бұларды алға жетелеген құштарлықтың себебі:
 Қыр астында толқып жатқан Күміскөлдің лебі еді.
 Күміскөлге

көркіменен нұрландырған Арқаны

Шомылды да екеуінің құмарлары тарқады.
 Ұмытпады аналарын, қалмай түнге, дауылға,
 Күн батарда жұбыменен қайтып жүрді ауылға.
 Қоңыр ала мазаланды көрмесе де қайғыны,
 Құлашына тар келгендей Күміскөлдің айдыны.
 Шақырды оны алыс таулар, шөбі шүйгін көк белдер,
 Жасыл тоғай, айдын көлдер,
 жарқын жаз бен көктемдер.

Күз де келді.

Оңтүстікке құстар қайта бастаған,
 Аспан астын тебірентіп естілді бір асқақ ән.
 Арманындай қоңыр қаздың, көңіліндегі қиялдай
 Сол бір әнге ілесуге туған жерін қия алмай,
 Күміскөлді үш айналып, қаңқылымен ақырғы
 Жан серігін өзіменен бірге ұшуға шақырды.
 Аласұрып ақ балапан, талпынғанмен алысқа
 Ұша алмады, кірді барып жағадағы қамысқа.
 Екі айрылып кете барды екі ғашық осылай,
 Көңілдері жарасқанмен, армандары қосылмай...
 Болашаққа қанат қаққан екі жастың ылайым
 Ортақ болсын қуанышы, ортақ болсын уайым.
 Біреу болсын екеуінде асыл арман, асқақ ой,
 Онсыз олар біреу емес, екеуі екі басқа ғой.

Қоңырау

Ұшақтар жалқы ұшып, егіз қонып,
Жатқанда уақыт та сегіз болып,
Самолетке отыру басталды да,
Әуежай толқып кетті теңіз болып.

Жұрт – толқын, шайқағандай оны дауыл,
Қарт тарлан орден толы омырауы
Тексеру есігінен өткен кезде,
Безілдеп қоя берді қоңырауы.

Алдынан жас лейтенант кес-кестеді,
Қызмет қой, қарттың жолын кеспес пе еді.
Жасынан тәртіп сақтап өспесе шал,
Орден таққан костюмін шешпес те еді.

Шешіп берді костюмін, тарылмады,
Көңілі бір күдіктен арылмады.
Қайтадан өтіп еді әлгі есіктен,
Үнің өшкір тағы да шарылдады.

Қартың өзін кінәлі сезінбеді,
Кім байқады ашуды көзіндегі?
Бәкісін, кілтін алды қалтасынан,
Ал қоңырау сонда да безілдеді.

Қарттың ойы тереңнен ау сүзеді,
“Бұл қалайша, досы көп, жаусыз еді”.
Аппараттың алдауы мүмкін емес,
Темір бары, әйтеуір, даусыз еді.

Оңашалап тексеріп, сұрамақ бір,
Лейтенанттың басына /құран атқыр/
Неше түрлі ой келді : “бәлкім, мына
Шалыңның ышқырында гранат тұр”.

Өткізбеді лейтенант алып қалды,
Артынан барлығы да анықталды.
Кеудесінде байғұстың оқ бар екен,
Қысылды да жүрегі, талып қалды ...

Көңілдерге туыстық сезімді еккен,
Қартынды сенім екен төзімді еткен.
Жасырынып жатыпты жаудың оғы,
Қоңырауды сол екен безілдеткен.

Ер екен оққа тосқан омырауын,
Түсінсе жақсы-ау бүгін соны қауым.
Кім алып қалар екен сол жалғыз оқ
Ажалдың безілдетсе қоңырауын.

Болашақ

Жүре берді көңілдер жылып еріп,
Анасына еркелеп ұлы келіп,
Базарлығын ұсынды өз қолымен :
“Сатып алдым қалаған пұлын беріп”.

Нәсібі бар шығардай жұттан аман,
Өзі келсе, қаша ма құттан адам?
Он сегізге іліккен осы ұлдың
Сауда жасап жүргенін құптамаған.

«Жүрген шығар, – деуші еді, – шатасып-ақ»,
Ие болды ұл ананың батасына.
Базарлығын ұлының ашып көрсе –
Көйлек екен, құндылау матасы да.

Ана көңілін от-сезім аралапты,
Тұла бойы шымырлап бара жатты.
Киіп алып көйлекті айна іздеді,
Шалы өлгелі айнаға қарамапты.

Көңіл әлі түседі тәубесіне,
Қысылады, айнадан беу, несіне.

Мына көйлек құлпырып кетер еді,
Таға салса “Жұлдызша” кеудесіне.

Жіберер-ау өмірді ән ғып тағы,
Осы ойын өзі де, сан құптады.
Тозып қалар деймісің тағып алса,
“Жұлдызшаны” көп жатқан сандықтағы.

“Алтын жұлдыз” – көңілінің сүйеніші,
Темір болсын, әйтеуір сүйеді іші.
Періштесі секілді он баланың,
Бойтұмардай асылы, киелісі.

Осыны ойлап масайрап, тасып қалды,
Жедел барып сандықты ашып қалды.
Көп медальдің ішінде “Жұлдызша” жоқ,
Су сепкендей көңілі жасып қалды.

Көңіл кейде кеседей кетіледі,
Кетілсе, сосын қайтіп жетіледі.
Ананың көңіліне күдік кіріп,
Шақырып алды ұлын жетідегі.

Жаудырды ұлына көп сұрақтарды :
– Айтшы, мына сандықты кім ақтарды?
“Балалы үйдің ұрлығы жатпайды ғой”,
Кенжесі талай-талай сыр ақтарды...

Тез жетті саудагер ұл шақыруға,
/ Анасын уайымға батыруға /.
Саудаменен ашылған сана, бәлкім,
Малынып құлқын деген жатыр уға?!

Ұялған уәж айтпай тұра ма тек:
– Әуре боп, мойындатпа құран әкеп.
Мен алдым, – деді ұлы, – саттым сосын,
Қанша пұл алғанымды сұрама тек.

– Саудамен адам болдым дос, пенде елеп,
Айтушы ең “саған берем өскенде” деп.
Ол – мына құнды көйлек үстіңдегі,
Кенженің астындағы қос дөңгелек.

– Нарықта амал бар ма сатпас, кәні,
Керек пе босқа жатып тат басқаны?
... Ананың жүрегінде нөсер жауып,
Түнеріп көңілінің жатты аспаны.

... Заман мынау арқаңа тосқан жүгін,
Сеніміңнің сынауға бостау жібін.
Қайран халқым, киелі асылың бар,
Ол – сенің тілің және бостандығың.

Бостандығың бар! Соған тәубе дермін,
Тілің үшін бітіспес дауға да ердім.
Кетпесе екен үмітті болашағың
Қолыңда алыпсатар саудагердің.

Ауылдағы той

*Бидайбеков Сағындық Жасұйымұлына,
Балтабай Игенұлына*

Наз күлкі сыңғырлап та, сылқылдап та
Төгіліп, отырғандай сылқым бақта,
Бүгін бір той боп жатыр ұлан-асыр,
Қыстауы Сағындықтың Былқылдақта.

Сұлуды теңемеген тегін айға,
Жамалдың үні қандай еді майда?
Келтіріп көз алдыға Жетісуды,
Салады сызылдырып “Дедім-айға”.

Ауылдың жинағандай сал-жырауын,
Тәнті боп өнерпазға қалды қауым.

Алтынның қолындағы домбырадан
Күмбірлеп төгілгенде “Балбырауын”.

Көңілдер арыла алмай асқақ ойдан,
Жұрт марқайды ән-күй мен асқа тойған.
Бұйырған талай тойда болып жүрміз,
Бұл тойдың жөні бөлек басқа тойдан.

Дастарханның дәмі мен тұзын татқан,
Ешкім жоқ тойдың сәнін бұзып жатқан.
Құдаларға асатар құйрық-бауыр,
Той емес бұл жасаулы қыз ұзатқан.

Қауқылдасар, қауышар топ та дайын,
Қызық-тойда бас қосар бопты ағайын.
Үйлену де тойы емес, лап еткізіп,
Құйғызатын келінге отқа майын.

Ән салды жұрт, жібермей күйден де есе,
Қызыл тілдің еркі ғой сүйреңдесе :
“Шілдехана болар ма?
Қайдан болсын,
Ержеткен ұл әлі де үйленбесе”.

Сөз етті деп безінсең түздегі елден,
Жақсы туыс таппассың іздегенмен.
Бір білерім, әйтеуір Сағындықтың
Мерейтойы емес бұл Жүзге келген.

Айтайын жақсылықты ел-қауымға,
“Төземін сары аязға, жел, дауылға,
Туған жердің беделін көтерем” – деп,
Асқары диплом алып келді ауылға.

Ал бұған қуанбассың қалай ғана,
Ұлына мейіріммен қарайды ана.
Қайран дала шалғынын самал тербеп,
Шырайлана түскендей, арайлана.

Ауыл құнын түсінді ел бүгінде,
Топырағынан өнеді Елдігің де.
Бабалар сеуіп кеткен Ерлік дәнін
Мұнайма “қалдырам – деп, – енді кімге? ”.

Тұрса да көкіректер тауды тіреп,
Көңіл шат, отырған жоқ дауды тілеп.
Жайылып алақандар жақсылыққа,
“Ер көгертер” бата мен жауды тілек.

Алғандай қалқып жырдың теңізінен,
Аумайтын сөзі өлеңнің егізінен,
Естідік салмақты ой сол ауылдың
Әкімі Балтабайдың лебізінен :

– Ауылдың келді алғашқы жас маманы,
/ Ойлама, болмады деп басқа амалы /.
Жерім деп толғана шын, қолдағасын
Аға буын көтерген бастаманы.

– Ауыл деген – туған жер атырабы,
/ Адал ұлын мақтан ғып отырады /.
Небір жайсаң дана мен дарын туған,
Қазақтың өсіп-өнер топырағы.

– Осында ата-анаң да, баспанаң да,
Қыз іздесең, көз тікпе басқа маңға.
Мінгіздім Салкүреңдей тұлпарымды,
Ауылын аңсап келген жас маманға”.

Біреулер қысыр сөз деп жәй күліпті,
“Сыйлар екен қай жабы, қай күлікті?”
Солай дерін сезгендей Балтабай да
Көлденең тарта берді сәйгүлікті.

Араби-ағылшындық будан екен,
Жануар ерекше боп туған екен.
Тыпыршып тұр, қазір де тайынбайды,
Оттан қарғып, десең де судан өтем.

Тұра алмай бір орында ойнақтаған,
Бар ма деп киік қаны ойлап қалам.
Келбеті келісті екен, сидаң сирақ,
Шашасы шаң жуытпас, оймақ табан.

Шоқтығы биік екен басқалардан,
Осындай атқа міну – асқақ арман.
Қолымыз жетпеген соң, әурешілік –
Іздейміз ат суретін баспалардан.

Қиялға берілесің тағы бойлап,
Тұлпардың шабатұғын бағын ойлап.
Жіберсең аламанға, тұрсаң сосын
Жүрегінді ұстап ап “а – құдайлап!”.

Ата сыйлар тұрғанда жас перілер,
Әр жерде ат шаптырып, ас берілер.
Ол бітсе, “біз солардан кембіз бе?” – деп,
Тағы бір бас қайқайып, қас керілер.

Түсінер сұлулыққа сан ғашық жан,
Сый етер қансонарды таңға асықсаң.
Шіркін-ай, арман бар ма тұлпар мініп,
Тазы ертіп, құс қондырып аңға шықсаң.

Қарашы анау қырға, сай-салаға,
Гүлдері жұпар шашқан айналаға.
Өмірлік із қалдырып көңілінде,
Саз-самал әсер етпес қай балаға?

Гүлдері сұлу қыздай көркіменен
Арбаса, кім бармайды еркіменен.
Сиқырлы үнге толы жасыл сайға
Ақынды бара жатты ертіп өлең.

Билеуге шақырғанда шалғын желді,
Еске алып жастық дәурен, бал күндерді,
Дарифа-ай, аяқ асты жас маман боп,
Менің де сол ауылда қалғым келді.

Ауылым, айналайын ... *поэма)*

*Атамекенін ардақтап, туған ауылын аялап
жүрген «Смағұлов шаруа қожалығының»
төрағасы Тілеутай Смағұловқа арнаймын.*

*“ Өз ұлын, өз ерлерін ескермесе,
Ел тегі алсын қайдан кемеңгерді.”*

І.Жансүгіров

Ауылым, алам сені жиі есіме,
Демеп жүрген туған жер киесі ме?
Сені ойласам, ән тұнып көмейімде,
Көңілімде қалады күй есіле.

Өзіңді сағынғанда қырға шығам,
Алдымнан қарсы алардай бір ғашық ән.
Арман-ай, аунар едім құм шағылға,
Үн тыңдап шеңгеліңнің сырғасынан.

Балалық балғын шағым келсе еске,
Жүгірсем жалаң аяқ ерсі емес пе?
Даланы көзбен шолып, шалқаямын,
Еркіннің еркіндегі «Мерседесте».

Шіркін-ай, шеңгел қайда, шағыл қайда,
Арқада ол – дефицит, табылмайды, ә?
Тым болмаса мұнартып түү алыстан,
Көрінбей ме көзіме сағымдай да?

Оң жақта көлбеп жатқан Тағылы ма,
Қырдың көркі, даланың бағы мына.
Аңқыған жұпар иісі жасыл шалғын,
Жетер ме Көкжидемнің шағылына.

Анау өзен арнасы бос та шығар,
Күмп беруге көңілім босқа асығар.

Ақсуы Ілиястың деп қалар ем,
Аюлы деген тағы қоспасы бар.

Түнімен қабырғаммен кеңестім-ақ,
Бзындайды сырымды жел естіп ап.
Мынау қалған Қарасаз деген ауыл,
Мұқағали өскен жер емес бірақ.

Назарыма төбелер түспесе кей,
Ал мынау сағынышты түсті еселей.
Қыр асқанда алдымнан бой көтерді
Үш төбе – төңкерілген үш кеседей.

Ішкендей қымызға сап күшаланы,
Шабытым шамырқанып, күш алады,
Көргенде Алатаудың Үшқоңыры
Секілді қасиетті Үшаланы.

Аңыз бар қалған бағы замандардан:
Жұт болып, байдың малы тамамдалған.
Өңкей бір ала жылқы үйірінен
Үш саяқ үш тауды ықтап аман қалған.

Осы аймақта жусаны бұрқыраған,
Мініске мықты, сылаң тұрқы ұнаған,
Баяғы үш аланың тұқымынан
Мыңдаған жылқы өрген шұрқыраған.

Халқы біліп осындай қасиетін,
Қадір тұтып, қастерлеп бас иетін.
Қуанса – етегінде той жасаған,
Сапырып сары қымыз, асып етін.

Қарттары тауға шығып көсілетін,
Бір-біріне өкпесін кешіретін.
Ұлт жайлы, ұрпақ жайлы мәселелер
Басында Басаланың шешілетін.

Атаң барса, әрине сен ересің,
Тағдыр деген сендер бір кемедесің.
Бүгін де сол бос емес таудың басы,
Атасы отыр аймалап немересін.

Осы жерде көкесі сынағыңның,
Зеректігі, зейіні ұнап ұлдың,
Бабалардың тарихын ұрпағына
Айтады Тілеутайы Смағұлдың.

* * *

Атасы сөзді созбай төте кеткен:
«Гүлді дала аумайтын текеметтен,
Үшбұлақтан басталған осы аймақты
Арғы атамыз Қойшыбек мекен еткен.

Тұқымына, тартпайды тегіне кім?
Сенде де мінезім бар тегі менің.
Бабамыз өсіп-өніп осы өлкеде,
Осы жерде мал баққан, егіп егін.

Түк өнбейді отырсаң малдас құрып,
Қайсарлықты ездікке алмастырып.
Мен жаңалық ашқам жоқ егін салып,
Келем ата дәстүрін жалғастырып.

Қай істе де керек қой табандылық,
Игеруге болмай жүр соған құлық:
Мәтпай атаң бұлағын сонау жылы
Байлап едім толқыған тоған қылып.

Қарашы, анау жатқан Тобылғысай,
Қамшыға сап болатын тобылғысы-ай.
Ырысы-ай, аштық елді жайлағанда,
Халыққа нәсіп болған со жылғысы-ай.

Не дейсің? Артынан айт сұрауыңды,
Тобылғысайдан қоян, қырғауылды

Тұзақпен ұстап атаң Нұрмағамбет,
Он жаста асыраған бір ауылды.

Бірде сыртын, бірде өмір бетін берді,
Ұйқы көрмей өткізіп кей түндерді,
Дәниім әжең сенің сүйреп жүріп,
Жеткізді мен сияқты жетімдерді.

Ал сенің Рымқұл атаң жүрек кенін
Аямай, көңілдерге гүл еккенін
Кім білмес, қара сөзден бал тамызып,
Ең алғаш осы өлкені жыр еткенін.

Қазақпыз ғой думанды, тойды аңсаған,
Көп оқысаң, толысар ойдан санаң.
Нұрсұлтан деп есімін Елбасының
Ырым ғып Темке-атаң қойған саған.

Сен туғанда жыр туды, нұр ұшты деп,
Ырым ету, әрине дұрыс тілек.
Теміртау – Елбасымыз шыңдалған жер,
Мекені мықтылардың құрыш білек.

Қуаныш атаң сенің – алтын адам,
Досы деп Елбасының шалқып алам.
Достығы екеуінің берік сонша
Домнадан қайнап шыққан балқымадан.

Теміртауда тағы да кім түледі
Десең, еске түседі бір түлегі.
Болаттай төске салған Камалтин де
Елбасының елдегі бір тірегі.

Шіркін, білсе әр істің қолым ебін,
Жайқалып тұрар еді-ау толып егін.
Құлыным, айтшы енді, бағана сен
Бір нәрсе сұрайтындай болып едің?»

– Ата, – деді немере мақтанғалы,
 Атасына еркелер шақты аңғарып.
 – Тобылғысай анау ма, қарашы әне,
 Қызыл жалын, шоқтай боп, жатқан жанып.

Атасы күлді оның сөздеріне:
 – Қызыл гүл ғой көрінген көздеріңе.
 – Жоқ, ата, жалын шалқып, түтін шықты, –
 Дегенде, қалды өңі өзгеріле.

– Қызыл гүл көз алдымда тұрады ұдай,
 Кәні, кәні... айналдым, қырағым-ай.
 Өрт қой бұл, енді бәрі лап етеді,
 Бұл жердің көдесі – бал, құрағы – май».

Атып тұрып баласын жетектеді,
 Жүгірді машинаға етектегі.
 Ауылға хабар берді. Ел дүрлігіп,
 Бірі – жаяу, бірі – атпен тепектеді.

* * *

... Шарпиды қызыл жалын лапылдаған,
 Бет қаратпай адамды жақындаған.
 Ел де жоқ, көбі білмей қапы қалған,
 Жел де жоқ, отты қуып тақымдаған.

«Қайран далам, шығады жалын демің,
 Сонау жатқан аман ба қалың егін?
 Кім екен от тастаған өзегіңе,
 Сенің шөбің, өртенді жаным менің.

Тастағанша төсіңе шоғын бұлай,
 Маған-ақ атпады ма оғын құдай?!
 Жалыннан құтқармасам, өзім жанып
 Кеткенім артық лаулап тобылғыдай.

Жарқ етіп жай отындай көкті тілген,
 Құйылсамшы жаңбыр боп көп күтілген.

Туған жер, сені қорғап қала алмасам,
Кетейін бу боп ұшып көк түтінмен».

Тілеутай кетті отпен айқасып-ақ,
(Жігітті осындайда байқа сынап).
Өмірдің қиындығын көрсін дей ме,
Жүрген жоқ немересін жай қасына ап.

Үмігін аталардың ол ақтамақ,
Тұрғандай соған бүкіл алап қарап.
Пенжагін шешіп алып, сабалап жүр,
Тілсіз жау тістелейді балақтан ап.

Болды ма жаратушы күштің кегі,
Осы ма көрген жайсыз түс түндегі?
Жалынның аптабына шыдай алмай,
Лап етті жібек көйлек үстіндегі.

Көйлекті жыртып тастап жүре берді,
Тек алға жетелейді жүрегі ерді.
Ішінен көк түтіннің көлбең етіп,
Алдынан үміт-сұлу түрегелді.

Немере жараған жоқ қолғанатқа,
Тоғызға осы еді толған апта.
Қай кезде де қасынан табылатын,
Адамқұл ағам жүрді сол қанатта.

Осы кезде ауылдан жетті көмек,
Жабырқаған көңілді кетті демеп.
Тілеутай басқарып жүр отты сөзбен,
Берердей тектіге – күш, ептіге – леп.

«Асығыңдар жел тұрып, дауыл келмей,
Құдай бізге қойды ғой жауын бермей.
Қатар тұрып жүріңдер өртке қарай,
Жауына қарсы шыққан жауынгердей.

Анау тұстан тоғанның суын бұрсын,
От шарпыған алқапты жуындырсын.
Өртке қарай өздерің от қойыңдар,
Екі жалын бір-бірін буындырсын.

Сүйсе де от еріні алма беттен,
Қатарға тұрдың екен қалма көптен».
... Тұрардың үстіндегі комуфляж
Шұрқ тесік, жалын тілі жалмап өткен.

Қонақ боп келген Иран сорлағандай,
Несі бар біреу оны зорлағандай.
Мұртын отқа үйітіп, жан салып жүр,
Қарқаралы орманын қорғағандай.

Мұрт та өсер ерекше күтімге еніп,
Киім де шығар ертең бүтінделіп.
Туған жердің тағдыры не болады?!
Өрт сөніп, дала жатыр түтінденіп.

Жайқалып жатушы еді бұрын далам,
Өртіңе, дертіңе де ұрынбаған.
Жұрт енді дем алуға беттегенде,
«Өрт» деген дауыс шықты шырылдаған.

Жүргенде бұлар жерді ұрғыласып,
Секіріп қосаяқ-от қырды асып,
Сайға түсіп, айналып қалың өртке,
Жартастағы зиратқа бұрды басын.

Ел дүрлікті: «қорымы бабалардың,
Ол жерді бізден басқа бағалар кім?
Отқа берсек, мазақ қып достарымыз,
Дұшпанымыз өлгенше табалар мың».

Атып тұрды жігіттер кілең сайлы,
Дауыс шықты: – Тыңда мені, Тілеутайды.

Бәріміздің атамыз жатыр сонда,
Ол өртенсе, бәріңе білем қайғы.

Біз жеткенше айналып Шолақсайды,
От жарықтық секіріп, он аттайды.
Қорымда қасиетті бабам жатыр,
Аруағы өртіңді жолатпайды».

Жігіттер осы сөзге көніп қалған,
Барғанда ғажайыпты көріпті алдан.
Қалың өрт қуаң шөпке тұмсық тіреп,
Қорымға жетпей жатып сөніп қалған.

«Айналдым аруағыңнан бабаларым,
Бұрыннан қасиетіңді бағаладым.
Ұрпағыңа дауылда шамырқанған
Шабытын бер ақ шаңқан шағаланың.

Қуатын бер бар білек, бар құлаштың,
Ақтайтындай үмітін барлық аштың.
Қанатымен жалынға су себетін,
Кішкентай жүрегін бер қарлығаштың.

Уа, әділдік, бар болсаң, бар шығарсың,
Жатқан болсаң тереңде аршып алсын.
Ұлы баба, жігер бер ұрпағыңа,
Өз бақытын тағдырдан тартып алсын».

* * *

Өрт елдің шырқын бұзды, әбігер ғып,
Жігіттердің көрсетті бәрі де ерлік.
Серікбай жаны шығып, шырылдап жүр:
«Төтайға көмек керек дәрігерлік».

Теңізге лақтырылған жаңқа ма адам,
Жауына жалғыз шықса анталаған?
Денесін күйік шалған Тілеутайдың,
Қып-қызыл қос білегі қанталаған.

«Алдырмаңдар аяныш сезімге бой»,
Осы ғой Тілеутайдың көзіндегі ой.
«Дәрігер керек емес маған, Секен,
Адамның өз дәрісі өзінде ғой».

«Бәріміз жауға шықтық бір сап құрып, —
Деді де, сәл ойланып, бір шақ тұрып,
Шақырды немересін: — «Келші, жаным,
Жіберші алақанға бір «шаптырып».

Күткен бір жеңіс сәтін туды ілетін,
Жұрттың да реті келді ду күлетін.
Дәрісі немеренің шипа болсын,
Тілеутай жуды қолын, жуды бетін.

Сары ұлдың кірпігінен бөлінді жас,
— Күнұзын ұстадың ғой төлінді аш, —
Деп Адамқұл демеді қолтығынан, —
Үйге жүр, қымыз ішіп, шөлінді бас».

Гүлдәрі жеңгеміздің балдан ерек
Қымызын тану үшін талғам керек.
Балдан да тәтті десе, иланыңыз,
Басқа десе, онда ол — жалған дерек.

Кетпес ед мол қымыздан басқа «халық»,
Тілеутай бір шарасын тастап алып,
Жөнелді егінжайды аралауға.
Рухы мықты адам — Асқақ! Алып!

Алыстан асқақтайды Қызылбиік,
Көзге ыстық жүрген соң қызын сүйіп.
Тас — қызыл, тасасында түлкі — қызыл,
Төсінде ойнақтаған қызыл киік.

Өз ауыл, кымбат сенің әр тасың да,
Тәбияң, Үшбұлағың, Жартасың да.
Сен енді өртенбейсің, өркендейсің,
Осындай ұлдарыңның арқасында.

НЕВАДА ЖАРЫЛЫСЫ

поэма

*Ертеректе «Невада-Семей» қозғалысына орай
жазылған еді.*

*Жапонияда болған оқиға соны еске салды.
«... Бұл – ХХІ ғасырдағы Жердің айналу осінен ең
ірі ауытқуы».*

(БАҚ мәліметтерінен, 17 наурыз 2011 жыл)

Дүрсілде, Жер жүрегі, дүрсілдегін,
Тек қана естілмесін күрсінгенің.
Лүпілің мың құбылып соңғы кезде,
Әйтеуір, мазамды алып жүрсің менің.

Жұмыр жер, кеңістікте шыр айналып,
Дөңгеле Күн нұрымен шырайланып.
Жатпасын бұлт басып аспаныңды,
Ақпасын мұхиттарың ылайланып.

Жүрсінші аспаныңда жыр қалықтап,
Туыс боп бар тұрғының бір халықтай.
Тыныста таза ауамен кеуде керіп,
Жүрегің соғып тұрсын бір қалыпта.

Токтатсын ұлдарың бет жыртысуды,
Атысу, шабысуды, қырқысуды,
Бомба мен снарядтар тілгілемей,
Соқалар сөгіп жатсын қыртысыңды.

Төсіңнен күліп ақсын бала қайнар,
Бұлақтар – көлге, дала – қалаға айнал.
Теспесін ракеталар күмбезінді,
Жайқалып көк тіресін қарағайлар.

Осылай тілеп жатам ұйықтарда,
Адамдық ізгі тілек сыйыпты арға.
Адаммен, тіршілікпен тағдырлассың,
Сол жатыр ауыр жүк боп иықтарда.

Байлық пен мансап езді жолдан бұрған,
Ерлерің өзің үшін болған құрбан.
Бүгінің мазаласа адамзатты,
Ертеңің одан бетер толғандырған.

Сол менің алып жүрген тынышымды,
Өзінді, қорғайын деп ұлысымды.
Тыңдауға тырысамын жүрегінді,
Естуге әр демінді, тынысыңды.

Белінді қайыстырып ерен жүкке,
Бойлыққа, бөліп тастап сені ендікке,
Дүрсілін жүрегіннің тыңдап жатыр,
Сейсмометр жетіқат тереңдікте.

Жұмыр Жер, мен өзіңнің түлегіңмін,
Қорғаны тілегіңнің – тірегіңмін.
Қыл қалам ақ қағазға түсіреді,
Кардиограммасын жүрегіннің.

Төбеңнен шуақ төнсе алтын арай,
Мұхитың тұнық жатса малтыған ай.
Сызады түзу сызық қыл қаламмен,
Қолдары тыныштықтың қалтырамай.

Түзуді оңай да емес сызу тіпті,
Керілген суретіндей ұзын жіптің.
Мен сені ұнатамын, түзу сызық –
Дәлдіктің белгісіндей түзуліктің.

Өзіңе үлкен үміт артамын да,
Үзіліп кетпесін деп тартамын жай.
Жүре бер шұбатылып сайларменен,
Сүйреткен телқоңырдың арқанындай.

Жіңішке түзу сызық, бүгін де бір
Әлемнің көтересің жүгін небір.

Зырылдап айнала бер планетаны,
Анамның ұршығының жібіндей бір.

Жұмыр Жер, құлақ түрем, жиі елеңдеп,
Қыл қалам ойда жоқта сүйрелеңдеп,
Бір толқын солқ еткізіп жүрегінді,
Кетпесін тұзу сызық ирелеңдеп.

Есерлер оны істейтін табылады,
Әулекі елеске олар табынады.
Мекенін сыйламаған оңған емес,
Сенемін, сындырады сағын әлі.

Өзінді бөлейтіндей шарапатқа,
Қадірлеп, қасиеттеп, марапаттап,
Біріміз – аяласақ алақанда,
Біріміз – жаттық сені жарақаттап.

Еркің бар басқа тұрғын іздесең де,
Тек бізден күдерінді үзбе сен де.
Табылар саған тұрғын аман болсаң,
Табылмас планета бізге сендей.

***

Екі күн жатты сырын бүгіп терең,
Екі күн өтеді бос үмітпенен.
Үміттің бір керемет қасиеті –
Береді торыққанда жігітке дем.

Екі күн – кептердің қос қанатындай,
От тисе, екеуі де жанатындай.
Лас-Вегас шарпылардай сол бір отқа,
Екі күн дүрлігеді дала тынбай.

Екі күн – жердің екі жартысындай,
Екі ұғым бітіспейтін шарт ұсынбай.
Дүние жаралғалы келе жатқан
Ізгілік пен озбырлық тартысындай.

Екі күн – сұрақ және леп белгісі,
Келмейтін бір сөйлеммен шектелгісі.
Қарулы екі білек тоқтататын
Озбырды шығып кеткен шектен ісі.

70 миль Лас-Вегастан алаң жатты,
Сол алаң жердің жүзін алаңдатты.
“Сыналмақ ядролық жаңа қару” –
От тілін суық хабар жалаңдатты.

Ұқсайтын жүректегі алауларға,
Көшелер толып кетті жалауларға.
Екі күн таусылмады халық легі,
Түссе де қамаулар мен талауларға.

Еркін ой қоймаған соң мазалауды,
Күшейтті полиция жазалауды.
Екі күн шағын штат Невадаға,
Ойы ізгі адамзаттың назары ауды.

Екі күн мазасы жоқ Лас-Вегастың,
Ұрандар жаңғыртады аспан астын.
Жүрген ой бар халықтың көкейінде,
Аузымнан мен де оны тастамаспын.

“Қару боп, өлім ғана төкті атомдар,
Сынауды, жарылысты тоқтатындар!
Советтік мораторий – бейбіт ұран,
Бір есті Пентагонда жоқ па тыңдар?

Тоқтандар, жердің жүзін дүрліктірмей,
Тірлік жоқ арамызға бірлік кірмей.
Болмайды қара ниет алауыздың,
Тізесін ар алдында бір бүктірмей.

Пәк болсын адамдардың ождандары,
Сақталсын табиғаттың өз заңдары.

Қиқулап құстар қонсын айдындарға,
Қонбасын радиация тозаңдары.

Теңдікке жетсін қолын созғандары,
Сақталсын әділеттің өз заңдары.
Бақ қонсын сәбилердің бастарына,
Қонбасын радиация тозаңдары.

Демендер бұл ұғымның тозған бәрі,
Сақталсын Галактика өз заңдары.
Сәулесі қонсын күннің жапыраққа,
Қонбасын радиация тозаңдары.

Екі күн халық—мұхит толқып жатты,
Ұрандар жердің төсін солкылдатты.
Бірікті Невада, Юта, Аризона,
Тірлікте бірлік болса – сол қымбатты.

Екі күн адамзаттың арындағы,
Күдік боп тұрып алды, арылмады.
Жарылыс бірінші күн доғарылып,
Ертеңінде тағы да жарылмады.

Халықтың жүрегінде үміт тұрды,
Сол үміт азабын да ұмыттырды.
Адамзат көңіліндегі дауылындай,
Екі күн соққан жел де тынып тұрды.

Бір адам табылды ма қабілетті,
Түсінер ел талабын әділетті?
Пентагон, “жарылысты тоқтат!” деген,
Мүмкін сол тілектерді қабыл етті.

Көктемдей күткен тосып, сарыла бақ,
Мүз болған көңілдерге ар ұялап.
Тоқтатып жарылысты, ертең бәлкім
Жіберер мораторий жариялап.

Сол болар еді үлкен желіс сөзге,
Дәл қазір елемейді ел істі өзге.
Содан соң айқасып дос құшақтары,
Екі ел барар еді келіссөзге.

Бір үміт көңілдерде көлеңдеді,
Секілді асқақ сезім өлеңдегі.
Бір күдік кеуделерде тайдай тулап,
Белгісіз ертеңіне елеңдеді.

Берердей қысылғанда жігітке дем,
Осындай үлкен арман, үмітпенен,
Қаратып жердің жүзін Невадаға,
Екі күн өтті сырын бүгіп терең.

***

Дүрсілде, Жер жүрегі, дүрсілдегін,
Тағы да естілді ғой күрсінгенің.
Лүпілің мың құбылып соңғы кезде,
Қалыпты бүгін тіпті құр сүлдерің.

Отырмын басым зеңіп, ми айналып,
Өзіңді қиындыққа қимай налып.
Сейсмометр сызған түзу сызық,
Кетіпті ирелеңдеп, шимайланып.

Білемін мазалаған таң алды кім,
Өзіңнің керек маған амандығың.
Әйткенмен, соғуың да жиілепті,
Кардиограммаң да жаман бүгін.

Тұншығып Невадада дала шаңға,
Жатқанда ала көбе, ала таңда,
Ұрғызбай толқындарға мықты болсам,
Алар ем мен өзінді алақанға.

Оянбай бұлбұлдардың сұңқылымен,
Шошындың жарылыстың дүмпуінен.

Дүние қарғыс айтып жалғыз тілде,
Тіршілік түсіністі мұң тілімен.

Қауіптің құтқармаса тырнағынан,
Екі күн айтылған ғой құрғақ ұран.
Соқты да солқ еткізіп күшті толқын,
Лүпілің жаңылысты ырғағынан.

Ақыл мен ессіздіктің егесінде,
Ақ үйде кездескен ғой бөгесінге,
Тілегі жеті бірдей сенатордың
Отырған Капитолий төбесінде.

Озбырлық Пентагонда түледі де,
Алмаққа абыройды білегімен,
Жарылыс кнопкасын басып қалды,
Санаспай адамзаттың тілегімен.

Жарылды сенім біткен жүректегі,
Достықтың жолына бір гүл еккелі
Ұмтылған Америка ұлдарының,
Ізгі ой, асыл арман, тілектері.

Әлемде бір өзіне жоқ теңдесі,
Ашылды озбырлықтың бет пердесі.
Белгілі осыменен бітпейтіні,
Белгілі мұныменен шектелмесі.

Осы бір жарылыстың болашағы
Космостық қаруларға жол ашады.
Пентагон – қару-жарақ өндірісі,
Қауіптің ядролық сол ошағы.

Жұмыр Жер, кеңістікте шыр айналып,
Дөңгеле күн нұрымен шырайланып.
Жатпасын бұлт басып аспаныңды,
Ақпасын мұхиттарың ылайланып.

Білемін жағдайыңды хал сұрамай,
Төбеңнен қайта төнді алтын арай.
Қайтадан сызып жатыр түзу сызық,
Қолдары тыныштықтың қалтырамай.

Басылды жарылыстың толқындары,
Лүпілі жүрегіңнің – сол тыңдарым.
Білемін бірақ әлі басылмаған
Халықтың көңілінде толқын барын.

Мән беріп дайындықтың барысына,
Түсердей қарулану жарысына,
Пентагон жанталаса сынап жатыр,
Шығармақ ракетаны ғарышыңа.

Достыққа ұлдарыңды шақыр мына,
Еске сал бірлік жайлы нақылды да.
Сана мен мейірім бер есеріңе,
Төзім бер!
Тек төзім бер ақылдыңа.

Нан пісіп, көтерілсе небір кеуде,
Бермеймін мен өзіңді жәбірлеуге.
Ұясы тіршіліктің өзің ғана,
Сондықтан міндеттіміз қадірлеуге.

Әрқашан болсын осы сөз есінде,
Сезесің, сезгеннен соң төзесің де.
Жұмыр Жер, қасиеттім, шығып кетпей,
Әйтеуір айнала бер өз осінде!

Ұлы сөз

поэма

Саған айтам, бүгінгі ұрпақ, ал тыңда,
Жайбарақат болу жоқ қой салтыңда.
Ерлігі мен қасіреті халықтың
Енген сайын қойнауына тарихтың,
Бергісіз боп бара жатыр алтынға,
Саған айтам, зиялы жас, ал тыңда.
Ел есінде сонау соғыс жылдары,
Оқсыз майдан еді өмір тылдағы.
Аңдыған жау болмаса да ататын,
Оқ тимей ел жараланып жататын.
Жаралайтын қара қағаз – жетімдік,
Снарядтың жарықшағы секілді.
Бомба бұзған қаладайын қаңырап,
Ортасына түсетін кей шаңырақ.
Есеңгіреп қалатынбыз сол күні,
Соққандай-ақ жарылыстың толқыны.
Ел жұмылып орындауға кірісті,
Отан қорғау деген ғана бір істі.
Өту үшін абыроймен бұл сыннан.
Жеңіс үшін, арманы үшін құлшынған,
Бір бойжеткен тұрады көз алдымда,
Сүйсінемін әлгі қайсар балғынға.
Ұмытпаспын өр бейнесін мәңгі мен,
Сол жайында болмақ осы әңгімем.

1

Кейіпкерім тұр алдында айнаның,
Атына сай сұлулығы – Айғаным.
Ол айнаға қарағанда нұрланып,
Мен сыртынан бақылаймын ұрланып.
Көрмегеннен болар өңім, түсімде,
Қызығамын мынау сұлу мүсінге.
Жүректерге салатұғын жарақат,
Екі көзі – мөлдіреген қарақат.
Ал қастары айнымайды сызықтан,

Жігіт түгіл, келіншектер қызыққан.
Күй мен әнге қоссам-дағы жыр түгіл,
Дәл сипаттап бере алмаспын кірпігін.
Арқасында қатар аққан қос бұрым,
Жырлағандай Сыр мен Әму достығын.
Бұрымдарын бір тарқатып, бір өрген
Саусақтармен саусақ болып жүрер ме ем.
Бағындырып тастаса да төзімге,
Құштарлық та бар секілді көзінде.
Жаңа пісіп албыраған жүзімдей
Көлеңке де бар секілді жүзінде.
Көлеңке емес, міні болсын айнаның,
Көлеңкесіз болса деп ем Айғаным.
Бірақ мына еріндердің кезерген
Махаббатқа шөлдегенін сезем мен.
Қабак түскен, тұнжыраған, мұңайған,
Жадырап-ақ кетер еді тың ойдан.
Қуанышты хабар болса, көздері
Ұшқын атып, салар еді өзгеріп.
Қуантуға жетсе, шіркін, батылым,
Күлкі—бұлақ шығар еді атылып.
Сол күлгіден балғын дене нұр алып,
Билер еді қыпша белі бұралып.
Жаңалықтың болмауын-ай, қырсығын ...
Айтпақшы, мен білем оның бір сырын.
Жылдар бойы жылжып жүріп, сырғанап,
Бүгін оған келіп қапты бір қонақ.
Бүгін оның туған күні сенсеңіз,
Келген қонақ басқа емес, он сегіз.
Әттеген-ай, тұрмын тағы уайым ғып,
Көрінбейді тойға деген дайындық.
Жүрегім бар жүрегіндей ғашықтың,
Айғанымды қуантуға асықпын.
Біреу келсе қазір, шіркін, гүл алып,
Жүзі жайнап, қалар еді қуанып.
Қарасаңыз қабағына, көзіне,
Туған күнін ұмытқандай өзі де.
Тым болмаса көтеріліп еңсеміз,

Өмірінде бір келетін он сегіз
Тойланбады, тіледім тек мен іштен,
Осы соғыс бітсе екен деп Жеңіспен.

2

Әке-шеше мезгілінен ерте өліп,
Соларменен кеткен бірге еркелік.
Жанын берер Айғанымның жолында
Тұратын ол ағасының қолында.
Ал ағасы істейтін бір шахтада,
(Өлі күнге тұр дейді оны вахтада.)
Біреуі еді құрыш білек кеншінін,
Мінезінің көрген емен кемшінін.
Ел айтады күйші еді деп майталман,
Күй шерткенін естігем жоқ, айта алман.
Әйтеуір, бір домбыраның үйінде
Көргенім бар тұрғанын өз күйінде.
Ағасына сай болатын жеңгесі,
Жұбайлардың жоқ болатын теңдесі.
Ерген емес әлдеқалай жел сөзге,
Көрген емес бір-біріне «сен» десіп.
Екеуінің тіршілігі жыр еді,
Бірі от жақса, ағаш жарды біреуі.
Шелек алып, сиыр сауса жеңгеміз,
Ағамыз сол бұзау ұстап жүреді.
Адалдыққа берік жандар, мықты ары,
Жазылмастай өмір бойы жұптары,
Дүйім елді соңдарынан қаратып,
Дүкенге де қолтықтасып баратын.
Қызығып-ақ қарайтынбыз бәріміз,
«Осылардай болса ғой, – деп, – жарымыз».
Екеуінің ортасында Ай-Күні,
Болып еді бал бөбегі – Айгүлі.
Махаббаттың осы гүлін аймалап,
Кеңейетін көңілдердің айдыны,
Биіктейтін армандардың аспаны,
Керек етпей сол бақыттан басқаны.
Сондай тату семьяда тұратын

Төрт адамның арманы мен мұратын
Тіліп кетті бір-ақ күнде жай түсіп,
Жұлып кетті қара дауыл сұрапыл.
Бір-бірінен ажырамай екі елі,
Жұбын жазбай жүруші еді екеуі.
Бірі кетті майданына қоштасып,
Бірі қалды уайыммен достасып.
Тағдыр бізді айырмасын дейтұғын,
Екі айрылып қала берді қос ғашық.
Ендігі өмір қиындады, өзгерді,
Қиындық тек ұнатады төзгенді.
Айғаным мен Айгүл жайын толғана
Жалғыз өзі ойлайтұғын болды ана.
Жауды жеңу, қорғап қалу Отанды,
Ел алдында жалғыз мақсат сол ғана.
Жалғыз ұран естіледі қайдан да,
«Барлығы да майдан үшін, майданға!»
Таң алдында, түскілікте, кештерде
Майданға деп шыңылдайтын төстер де.
Станоктар ырғағынан бір шықпай,
Майданға деп зырылдайтын ұршықтай.
Заводтардың, ерекшелеу бітімі,
Майданға деп будақтайтын түтіні.
Жинап алып ел намысын, кегін де,
Майданға деп тербелетін егін де.
Майданға деп сермелетін қайлаң да,
«Барлығы да майдан үшін, майданға!»
Майдан үшін жеңгесі мен Айғаным
Шахтаға кеп көрді еңбектің майданын.
Күлкі естіліп, қуанышты үн шығып
Жататын үй қалғандай-ақ тұншығып,
Осы үйдің адамы да, мүлкі де
Өкпелеген сияқты еді күлкіге.
Жағалады сонда күлкі Айгүлді,
Білмейтұғын қасіретінді, қайғынды.
Сәл жымиса, ерінінде бал тұнып,
Біреуді ол да іздеуші еді талпынып.
Бұл үйдегі үш адамның жүрегі

Әлденені ылғи күтіп жүреді.
Бірі күтті, білгендіктен бағасын,
Бір атадан жалғыз қалған ағасын.
Төрде тұрған суретіне табынып,
Бірі күтті сүйген жарын сағынып.
Сәби күтті, жатпаса да түсініп,
Иығына көтеретін кісіні.
Шанағынан шалқитындай күй есіп,
Домбыра да күтті өзінің иесін.
Күтуменен күндер өтті, бітпеді,
Жеңіс еді барлығының күткені.

3

Тосып едім ашайын деп есікті,
Айғанымым жұмысынан кешікті.
Түн ортасы болып қалған кез еді,
Көңілім бір жайсыздықты сезеді.
Жеңгесінен маза кетті күрсініп,
Сезіп тұрмын жүрегінің дүрсілін.
Терезеден көз сап еді сығалай,
Мұңды жүзбен қарап тұрды бұған Ай.
Ай секілді қалды сонда бозарып,
Көңілі – сынық, жүрегі – әлсіз, өзі – арық.
Аяп кеттім үрейленген жеңгені,
Үрей деген толқытады ең кемі.
Тосайыншы Айғанымды ауладан,
Айлы түнде күміс бақтан аумаған.
Жұтайыншы түннің салқын ауасын,
Жүрегіме болар ма екен дауасы.
Осыны ойлап шыққанымда мен іштен,
Күтпеп едім кездесем деп ренішпен.
Түнгі аспан. Тұр төбеден ай қарап,
Ауладағы жас талдарды аймалап.
Күміс сәуле жапырақтар үстінен
Жел үп етсе төгілердей тайғанап.
Тұрып қалдым аттай беріп алға бір,
Бір көлеңке сүйеніп тұр талға бір.
Көлеңкесіз айтсам егер анығын,

Айғанымды көлеңкеден таныдым.
Тұрды жүзі Ай нұрымен албырап,
Қуанышты байқамадым, ал бірақ,
Көріп қалдым кірпігінен тамшыны,
Жалғыз тамшы жанымды езіп, жаншыды.
Тұнжыраған тұнық қара көзінен
Ойдың ауыр салмағын да сезінем.
Ой деген де болады ғой әрқилы,
Кейбіреуі жалын болып шарпиды.
Енді бірі жабырқатса мұнайтып,
Келесісі сергітеді тыңайтып.
Ауыр ойда құшақтайды жас талды,
Осы жерде махаббаты басталды.
Осы жерде сүйіктісі Ертіспен
Айлы түнде талай сырды шертіскен.
Сымбатты жас жігіт еді еңселі,
Шахтаға кеп, қопаруға кен селін,
Орналасқан институтты бігіріп,
Іздемей-ақ орындығын кеңсенің.
Туысқан жоқ жетім өскен жігіттің
Алдында тек оты жанып үміттің,
Өмір тұрды қызығы да мол әрі,
Анық еді бір думанның болары,
Қос тілектің бір арнаға құяры,
Қос жүрекке бір махаббат сияры.
Жанбақ еді бақ жұлдызы маңдайда,
Қанбақ еді ләззатына таңдай да,
Жеңбек еді жалғыздықты екеулеп,
Не боп кетті көңілдерді кек кеулеп?
Өмір алға бар бақытын жайғанда,
Көппен бірге кетті ол да майданға.
Екеуіне қонған бақыт шектеліп,
Алақанға жауған қардай кетті еріп.
Сүйеніш боп балғын талдың бұтағы,
Сағыныштың уын енді жұтады.
Ойлап еді сүйіктісін елжіреп,
Кірпігіне тамшы қонды мөлдіреп.
Ойлап еді ыстық құшақ, от демін,

Сезді бойын жалын шарпып өткенін.
Әлсіреген жүрегіне секілді ем,
Сипағанын маңдайынан, кекілден
Аңсап еді, самал келіп сипады,
Көңілінде толқып кетті күй тағы.
Тамсап еді таңдайында, тілінде
Бал мен удың дәмі аралас білінді.
Жаным деген жылы сөзді тамсады,
Жарым деген ұлы сөзді аңсады.
Жақсылыққа құштар еді канша адам,
Қандай жақсы армандаған, аңсаған.
Күнің қандай керек болса ғаламға,
Білім қандай керек болса наданға,
Самғау қандай керек болса қыранға,
Аңсау сондай керек екен адамға.
Мен қасына жетіп барып үш аттап,
Айғанымды сүйгім келді құшақтап.
Тылда еңбек ете жүріп жан салып,
Жеңісті біз дәл осылай аңсадық.

4

Күн артынан кетіп жатты күн еріп,
Соғыс бұлты кетпей қойды түнеріп.
Ұйымшылдық, махаббат пен жарасым
Жалғастырды майдан мен тыл арасын.
Жалғастырды білек қосып, бірігіп,
Талқандаймыз жауды деген бір үміт.
Жалғастырды туған жерге ғашық ән,
Эшалондар қару-жарақ тасыған.
Отқа жанбай майдан шебін аттады,
Туған елдің сағынышты хаттары.
Бірақ, бірақ ... көп хаттарға сондағы
Үш бұрышты жауаптары болмады.
Сол жауапты күткендерге сағынып,
Қара қағаз келіп жатты ағылып.
Сап-сау кеткен небір жайсаң, ер, алып
Жатты тылға мүтедек боп оралып.
Снарядтар майдан күткен зарығып,

Тылда туып, жатты онда жарылып.
Жатты осылай майдан мен тыл жалғасып,
Қайғысы мен қуанышы алмасып.
«Атылған оқ кері қайтып келмейді» –
Деген сөзге көңіл енді сенбейді.
Қалай сенем, ұмытылар қалай мұң,
Келді оқтар денесінде талайдың.
Жасады ғой тағдыр сонда өгейлік,
Ән айтудан жоқтау айту көбейді.
Тарылғандай биік аспан, әлем кең,
Көңіл айту жиіледі сәлемнен.
Өксік үндер көкіректен қиналып
Шығып жатты, көңілдерден күй налып.
Тойға емес, кемпір-шалдар баратын
Ер қазасын естіруге жиналып.
Тағдырына тақпады ел аз айып,
Жарқын күндер кеткені үшін азайып.
Ана жүрді уайыммен тарығып,
Бала жүрді жылы сөзге зарығып.
Күлкі жатты жүректерде бомба боп,
Сәл жымисаң кететіндей жарылып.
Бір жымыып қарай алмай батты Күн,
Ел жоқтады күлкісі мен шаттығын.
Бел жоқтады құрыш білек боздағын,
Жел жоқтады көңілдерде қозғап үн.
Бірі жоқтап, жоқтамауын өзгенің
Бірінші рет сонда менің сезгенім.
Күн артынан жоқтатқызбай күн ерген,
Жоқтамады аспан бұлтын түнерген.
Шахталар да жоқтамады дүбірді,
Эшалондар тоқтамады, жүгірді.
Қырда егін саусақтарын жаяды,
Жоқтамады салқын лепті саялы.
Үзім нанды жоқтаса да жетімдер,
Жоқтамады алақанды аялы.
Жоғалғанды жоқтайды ғой тегінде,
Жоқтамады ел жауға деген кегін де.
Жоқтамады кайсарлығын, ерлігін,

Жоқтамады туысқандық, елдігін.
Жоғалтса да күн сайын бір арысын,
Жоғалтпады ары менен намысын.

5

Есіме алсам, естілердей күй налып,
Айтуға аузым бармай, тұрмын қиналып.
Дәл сол күні Айғанымның үйіне
Бара жатты кемпір-шалдар жиналып.
Сездім содан болғанын бір қырсықтың,
Сездім содан солғанын бір бүршіктің.
Қолайсыздау жайды көріп шошынып,
Жүздерінен қайғы көріп түршіктім.
Дәл сол күні жұмысында Айғаным,
Білмеп еді бастан бағы тайғанын.
Сезбеп еді күлкі қашып өңінен,
Бір қайғының оған құшақ жайғанын.
Дәл сол күні бригадир кеп қасына,
Айғанымды сипады да шашынан,
Деді: – «Әбден шаршадың-ау, карағым,
Үйіңе қайт, қиындыққа жасыма».
Сонда Айғаным қалды қатып мүсіндей,
Сары шалдың айтқанына түсінбей.
Ал сары шал – сары уайым секілді,
Ештеңені аңғармаған кісіндей
Кетті айналып, жүргендей-ақ асығып,
Жанарында жатқан мұңды жасырып.
Сөзге шебер болса-дағы майталман,
Айта алмады, сірә, мен де айта алман.

6

Тағы көрдім Айғанымды ауладан,
Айлы түнде күміс бақтан аумаған.
Бұтағына ауладағы жас талдың
Айғанымның көздерінен жас тамды.
Тұрғандай ол мұңын шағып досына,
Жапырақтар сыбдырлайды қосыла.
Мына талдың тілін білсем мен егер,
Дәл осылай айтқанына сене бер:

«Менен басқа кім аясын,
Аяған соң кеңесем.
Неге сонша мұңаясың,
Қайғылысың неге сен?»

Қайғы деген қажытады,
Төзу керек ондайда.
Келер көңіл жазы тағы,
Бір сергісең болмай ма?»

«Көздерімнен жас парлауын
Кім тияды жыласам.
Әкең өліп, асқар тауың
Қайтер едің құласа?».

«Күздің желі жұт ақтарып,
Жапырағымнан айрылып,
Қурап, солып бұтақтарым,
Қалар едім қайғырып.

Тек лебімен көктеменің
Құлпырғанда қайта маң,
Мен де сонда көктер едім,
Бүршік жарып қайтадан».

«Айтшы, досым, қайтер едің,
Ауыр қайғы бұл аса:
Анаң өліп, бәйтерегің
Саялаған құласа?»

«Бұтағымды қайыстырып,
Бораған қар үйіліп,
Долы дауыл майыстырып,
Қалар едім иіліп.

Тек көктемгі Күн нұрымен,
Самалымен теңселіп,
Тіршіліктің күмбірімен
Көтерер ем еңсені».

«Бір қайғым бар, жүрегім мен
Жаным қатты ауырған.
Қайтер едің, тірегіңнен –
Айырылсаң бауырдан?»

«Бүр жарарда көктем келіп,
Кенет көңілім тұнжырар.
Құралайдың өктем желі
Бұтағымды сындырар.

Нағыз ауыр жұт еді ол,
Қалам сонда торығып.
Жара болып бітеді сол
Сынған бұтақ орыны».

«Айтқаным жоқ жай бұларды,
Түсін мені, сырласым.
Осы ауыр қайғылардың
Бәрін көрді бір басым.

Жалғыз аға қайғысынан
Кең дүние тарылды-ай.
Жас жүрегім, байғұсым-ай,
Өзер қалды жарылмай».

«Енді ұқтым сөзіңді де,
Жаныңдағы жараны.
Осы жара өзінді де
Мерт етпесе жарады.

Жүректегі қайғы мына
Ұқсайды екен теңізге.
Сол теңіздің айдынына
Батпайтұғын ем ізде».

«Жас жанымның жасыл бағы –
Жалғыз ем бар, сол еммен
Бар қайғыны басымдағы
Көтеріп-ақ келем мен.

Көңіл шері таркады ма,
Өзіңмен сыр шертісіп.
Өмірімнің арқауы да,
Бәрі де енді – Ертісім.

Жүрсем-дағы сағынып мен,
Сынын көріп уақыттың,
Соны күтем ақ үмітпен,
Содан табам бақытты»,

Бұл сөздерді естігем жоқ, дегенмен
Сезіп тұрдым жүрегіммен, денеммен.
Әлгі талдың тілі болса егерде,
Жаңағыдай айтарына сенем мен.
Тұрды Айғаным балғын талға сүйеніп,
Көздің жасы берер емес иелік.
Соған дәтім шыдамады қарауға,
Көшейікші келесі бір тарауға.

7

Қара қағаз, жеңге зары, қайғылы үн,
Шайқап кетті көңілінің айдынын.
Сарқып кетті тамшыларын көзінің,
Байқап кетті Айғанымның төзімін.
Сөнді осылай талай арман, сөнді үміт,
Қайғыға да кетеді адам көндігіп.
Бас аманда дүниенің кеңдігі
Білінбейді, тұрмыстың да кемдігі.
Айғанымның болашағын аңсаған
Ертіс еді бар үміті ендігі.
Сол үміті үзіле ме жіп құрлы,
Соны ойласа төбе шашы тік тұрды.
Жастық өтіп кетпес пе екен ырғалып,
Жүзіндегі алаулаған нұрды алып.
Тосуменен бұлдыраған үмітін
Жүрмес пе екен бар қызықтан құр қалып.
Тосса ма екен таза сақтап жүрегін,
Қосса ма екен басқа адаммен тілегін?

Көңілінде дүбірлі күй, асқақ ән,
Айғанымның қай жері кем басқадан.
Думандатып ақ көйлекпен ақ залда,
Болар еді біреуге ол да абзал жар.
Алар еді содан кейін ана атын,
Жазар еді балғын талдай қанатын.
Соны ойласа ет-жүрегі елжіреп,
Екі көзі жұлдыз болып жанатын.
Келін болып силар еді атасын,
Үлкендердің алар еді батасын.
Қанша қатал болса-дағы ененің
Көңілінен шығарына сенемін.
Табиғаттан сұрайтұғын бар сыйы
Болып еді бала сүю, жар сүю.
Сол арманы бұлдырады сағымдай,
Мол арбады, сылдырады ағындай.
Маңдайына біткен жалғыз бағындай,
Сүйіктісін жүре алмады сағынбай.
Жаным деген жылы сөзді тамсады,
Жарым деген ұлы сөзді аңсады.
Арманына құлшынып-ақ беттеді,
Бірақ соған мезгілінде жетпеді.
Осындағы еркектердің бірінің
Етегінен ұстап неге кетпеді?
Сол жігітке бағын байлап қойғандай,
Жүре берді болашағын ойланбай.
Көз салғандар кем болды ма теңесе,
Сөз салғандар аз болды ма немесе?
Мұны ойласа қысылады қос өкпе,
Пәк сезімін айырбастап есепке,
Жата алмады жаны сүймес төсекке.
Ар алдында бола алмады опасыз,
Ел алдында қала алмады өсекке.
Әпермеген жаман деген атақ-ат,
Көңіліне шуақ құйған шапағат,
Адамшылық арды биік ұстаған
Сен екенсің, айналайын махаббат,
Сен екенсің, айналайын махаббат!

8

Соғыс, соғыс ... өткен шақ қой ол енді,
Далам бүгін гүлзар баққа бөленді.
Жеңіс, Жеңіс! Бақ силады қоғамға,
Қырық жылдан асты міне оған да.
Содан бері талай өмір жаңарған,
Тілегіне жеткен ізгі сан арман.
Бір кездерде қалған сынып, жұтап тал,
Бұршік жарып, жайқалады бұтақтар.
Айғаным да әже болған, қартайған,
Алаулаған жүзінен нұр, әр тайған.
Тек махаббат оты өшпепті, маздапты,
Бірақ оған жар болуды жазбапты.
Бұл тағдырға қандай кінә тағарсыз,
Жеңге өлген, Ертіс кеткен хабарсыз.
Табиғаттан сұрайтуғын бар сыйы
Болып еді бала сүю, жар сүю.
Асыл арман жая алмаған қанатын,
Айгүл ғана әперіпті ана атын.
Көңілі жас, үңіліп бір көр, түсін,
Баяғыдай күтеді әлі Ертісін.
Жаным деген жылы сөзді тамсайды,
Жарым деген ұлы сөзді аңсайды.
Бұл сөздерде кереметтей астар бар,
Бірақ соны түсінбейтін жастар бар.
Үйленген соң, бәрінен де шатағы,
Көп кешікпей ажырасып жатады.
Жаным дейді жылылығы сезілмей,
Жарым дейді ұлылығын сезінбей.
Саған айтам, інім, сөздің ашығын,
Мұңаймасын сүйген жарың, ғашығың.
Азаматсың алшы тұрған асықтай,
Жеңіл ойды айналдырма машыққа.
Асықсаң да қызығына өмірдің,
Бақытыңнан айрылуға асықпа.
Көңіл қажып, жүрсе жүрек ол сыздап,
Сонда-дағы түсе көрме жолсызға.

Ажырасуға асықпаңдар ешқашан,
Ажал бір күн ажыратар онсыз да.
Көңілдерді ұсақ-түйек бөлмесін,
Еріндерің махаббатқа шөлдесін.
Сағат сайын сағынып көр жарыңды,
Мәңгілікке көре алмассың өлгесін.
Өлім деген – табиғаттың тылсымы,
Тіршілікті жақтасам да құлшынып,
Өмір қосып ғашықтарды, тек қана
Өлім бөлсін деп тілеймін, бұл шыным!
Тірі жетім болмаса екен жас ұлан,
Үзілетін болмаса екен асыл ән.
Онсыз да біз жетімдікті көп көрдік,
Соғыс зарын басымыздан өткердік.
Өртелдік те, асылдық та, атылдық,
Сонда бізді тастамады батылдық.
Қайыстырып соғыс елдің төзімін,
Қорлап кетті талайдың пәк сезімін.
«Туғаннан соң, өлмек – парыз», әйтсе де
Өлсін адам ажалынан өзінің.
Айғанымның жар аңсаған көңілі,
Ертістердің қыршын кеткен өмірі,
Ерлігі мен сұлулығы ғасырдың –
Інілер мен қарындастар, асылым,
Сендер үшін, КЕЛЕР ҰРПАҚ, тырыстық,
Жер бетінде орнатуға ТЫНЫШТЫҚ!
Ашық болу – жарасады аспанға,
Ғашық болу – жарасады жастарға.
Достық құшақ – туысқандық сәлемге,
Бейбітшілік – мынау байтақ әлемге.
Соғыс қаупі жүрген шақта тіміскіп,
Бейбіт өмір көрінеді тым ыстық.
Қалай оны орнатпақсың әлемде,
Ошағыңда орнамаса тыныштық.
Өз Отанын құлай сүйген әскердей,
Ошағыңды біл әрқашан қастерлей.
Жаным деген жылы сөзді салмақта,
Жарым деген ұлы сөзді ардақта!

Күй мұрасы атаның

поэма

1

Жайлауда дуылдаған думан бүгін,
Жек көрсін ата салтын қуғанды кім?
Нүсіпбек жасап жатыр шілдехана,
Той етіп кіші ұлдың туған күнін.

Сылқылдап Маңыбайдың бұлағы да,
Қосылады ұлы той, ұлы ағынға.
Молдекең азан айтып, «Болатбек» деп,
Сәбидің айқайлайды құлағына.

Жатқан жоқ молда айқайы сүйсіндіріп,
Киелі сүттің сәби иісін біліп,
Бір ып-ыстық құшақты аймалайды,
Ананың жұмсақ төсін исіндіріп.

Жұбанып, көңілінің мұңын баса,
Анасы бесік жырын ыңылдаса,
Сәби де түсінгендей үілдейді,
Қос шегі домбыраның дыңылдаса.

Әкесі жүгіріп жүр той қамымен,
Тірлігі сай болса деп ойдағымен.
Ауылдың жақсылары, өнер қуған
Жайсандар шақырылған тойға кілең.

Үйдің алды шат күлкі, абыр-сабыр,
Той іздейді мына жұрт сағынса жыр.
Қымыз да ішілмейді, шөлді басар
Ән мен күй өзен болып ағылса бір.

Ақ түйенің қарыны ақтарылған
Бұл – шаңырақ ырыс пен бақ дарыған.

Отағасы пейіліндей жайраңдаған
Серілер түсіп жатыр аттарынан.

Қара мұрт, қою қабак, қарыс маңдай,
Жотасы күжірейген арыстандай
Қартыңды байқаған жұрт дабырласты,
«Қали ғой, Қали* ғой» – деп, жарысқандай.

Қалидың нөкерлері – өңшең сері,
Сері деген бер жағы, сенсең – пері.
Біреуі – сылдыраған күй бұлағы,
Біреуі – жалтылдаған ән семсері.

Осындай дарындарға тәжім еткін,
Солардың арасында Әжібектің
Ақаны бар, төгетін күй нөсерін
Салалы саусақтармен нәзік, епті.

Жұқалтаң сары жігіт қаңылтырдай,
Дәл танысам сезімім жаңылдырмай:
Көшкімбайдың әнші ұлы – Мағауия,
Бой созып келе жатқан самырсындай.

Қарсы алған айқара ашық есігі елді,
Ақ отау болады әннің бесігі енді.
Үкісін бұлғаңдатып, ортасында
Келеді кербез әнші Несібелді.

Жақсыны суреттеуге ерініп пе ем,
Кеудесі – ән көрігі керіліп кең,
Аяғын сылтып басып Байрон құсап,
Таяғын сілтеп тастап серілікпен,

Асқақ әнші Лекеров Қуан келді,
Арысын көріп тағы қуанды елі.
Жиналған қалың жұрттан қайысып тұр
Самалды Сарыарқаның жуан белі ...

... Шырқап кетсе – дауылдай екпіні ірі,
Алты қырдан асардай өткір үні,
Тойдың қызған сәтінде әнші Қали*
Сөз бастады алды да жөткірініп:

– Нүсіпбек, ілтипатын қимай елдің,
Талапты шәкірттерді жинай келдім.
Ұрпағы Тәттімбеттің дегеннен соң,
Атаның аруағын сыйлай келдім.

– Дарын туса, ән–жырдан құрады өрнек,
Мәртебесі өнердің тұрады өрлеп.
Жаңа туған сәбиден үміт еттік,
«Тәттекеме болады мұрагер,» – деп.

– Көркем күй, әдемі ән, өлең туған,
Үйінде болар әлі нелер думан.
Ән–күймен кіргізейік тойдың сәнін,
Ұрпағың дарын болсын өнер қуған».

Деді де, өр даусымен асқақ, текті,
«Шамасын» Жарылғаптың бастап кетті.
Тыңдаушы көздерінде от жанады,
Жұлдыз жерге түскендей тастап көкті.

Аңдисың әр шумақтың соңын аулай,
Ерен үн өзеурейді, омыраулай.
Енді бірде шыққандай жер астынан,
Күңгірлейді көне жез қоңыраудай.

Күмбір дауыс көңіліңе бұлт ілмейді,
Шалқұйрықтың жалындай күлтілдейді.
Арындайды тарланның шабысындай,
Желісіндей арланның бүлкілдейді.

---

* Қали Байжанов

Ақ бесікке қалғандай ән асыла,
Сіңсе жақсы-ау сәбидің санасына.
Жұрт дүрлікті риза боп, «Шаманы» айтқан
Жетпістегі әншінің шамасына.

Одан соң айдарынан жел есіле,
Салғандай Жүсіпбекті ел есіне,
Шырқады Мағауия – өрнегі бар,
Өнерде шығарар өз белесіне.

Дауысы әдемі екен майда, мақпал,
Бұлақтай сылдырайды сайдан аққан.
«Сұржекей» әуенімен бірге балқып,
Қасыңда қыз отырса аймалап қал.

«Әридiмдi» бiрнеше қайталады,
Шеберлiгi үнiнен байқалады.
Домбыраға қосылған қоңыр дауыс
Су төгiлмес жорғадай тайпалады.

Шебер әнші салған ән тыңдалады,
Ән бұзылса, көңiлде мұң қалады.
Ән де бiттi, күткендей соны сәби
Ұйқысынан оянып, iңгәлады.

Нүсiпбек әбiгер боп, күйгелектеп,
Кеткенде сәби жатқан үйге беттеп:
«Тәттекемнiң ұрпағы, – дедi Ақан, –
Күй керек деп жатыр-ау, күй керек деп».

Соны айтып ұстады домбыраны,
Домбыра алса, Тәттiмбет болды ұраны.
Шанағына тұлпардың дүбiрiн сап,
Бозторғайды басына қондырады.

Тәтекемнiң шертiлдi «Былқылдағы»,
Еңбегiндей сәбидiң былқылдады.
Елең етiп мұрагер ұл тыңдады,
Жөргегiнде талпынып, бұлқынады.

Сәбиін алып келіп құндақтаған:
«Өссінші бабам күйін тыңдап балам, —
Деп Нүсіпбек ағынан жарылады, —
Осы ұл бәрінен де қымбат маған.

– Анасына ұл керек болды тегі,
Алладан тілеп жасқа толды етегі.
Түкірші сәбиімнің аузына бір,
Ақанжан, сендей болса, сол жетеді.

– Күй шертсең, Тәттімбетке сиынасың,
Тебіренсең күй болып құйыласың.
Азамат болсын сендей жүрегі үлкен,
Бабамның өлтірмейтін күй мұрасын».

Сөгілгенше саусақтың көбесі де
Күй шертсе, сөз дегенде көп есіле
Қоймайтын Ақан, үнсіз жас сәбиді
Қолына алып, көтерді төбесіне:

«Күйші бол, күйші атаң ұраны елдің,
Шабысын берсін саған Құлагердің.
Түкірдім таңдайына,» – деді Ақан,
Иіскеп маңдайынан мұрагердің.

Той қызды, күй төгілді безектеген,
Ән шырқады Қуан да кезекпенен.
Әншіні танитындар арасында
Әңгіме де қалмады сөз етпеген.

Көркейді десе де елдің батасынан,
Айта алмайды қонған деп шатасып ән.
Анасы асқан әнші болған десе,
Дарыған дейді бірі атасынан.

Тектілік бар алсаң да қай жағынан,
Ел ішінде аңыз бар баяғыдан.

Ділмар бопты анасы тік тұрғызған
Қалың Қаракесекті аяғынан.

Той жалғасты, нұр төгіп жарығы айдың,
Ырысы мол пейілі – ақ, жаны – байдың.
Дәл осындай думанды көптен бері
Көрген емес бұлағы Маңыбайдың.

Өнерпаздар маңына жиып көпті,
Тойдың да мәртебесін биіктетті.
Тарландары бұл тойдан тұлпар мініп,
Бір-бір шапан жастары киіп кетті.

Арман болған бір көру сан халыққа,
Әншімен дәмдес болдың, таңғалып бақ.
Той бітті, Мыржықтаудың аспанынан
Кетпеді көпке дейін ән қалықтап.

2

Талай жаз жылжып, талай күз өтті,
Келеді өсіп бала ізетті.
Күйші Ақан келіп, күй үйретеді деп,
Жондағы жолды талай күзетті.

Көшеде ұлдар асық атады,
Ал мұның күймен басы қатады.
Домбырасын алып тыңқылдатқан сайын,
Жұмысы басынан асып жатады.

Шешелері: «қалғыр сақада басың,
Келерсің үйге қаталағасын,» –
Деп ұрысса ұлдарға, Болатбек үйде,
Тыңдап отырады Ақан ағасын.

Ағасы жастай тер төгіп ерің,
Шебер боп алған, шертеді керім.
Болатбек оның күйлерін тыңдап,
Аралап қайтады ертегі елін.

Нәзік саусақтар пернені басып,
Домбыра шектері тербеліп ашық,
Бала көңілінің терезесінен сонда
Күй қарап тұрғандай пердені ашып.

Қиялы ұшқыр әрнені ойлап,
Көңілі күйдің өрнегін ойнап,
Қос шекті шертіп үнін тыңдайды,
Саусақтар кетеді пернені бойлап.

Өзеннің шуын ағысы қатты,
Бейнелеу үшін шабысын аттың,
Олай да сілтеп, былай да сілтеп,
Оң қолдың оңды қағысын тапты.

Орынсыз қылжаң бола ма серік,
Бос қыдырысты қолаға теліп,
Алтын—өнерімен үйде отыр, достар
Қыздармен кетті долана теріп.

Үн естіп шектен бармағы тиген,
Уақытының көбін арнады күйге.
Күй ырғағымен саусақтарын билетіп,
Қыздар шақырған бармады биге.

Сиқырлы әуен ойға батырып,
Сіңісе берді бойға батылдық.
Достары көшеде доп қуып жүрсе,
Бұған күй ойнатты тойға шақырып.

Жас күйші деген атағы шықты,
Артынан тағы шатағы шықты:

«Бала емес, оған домбыра ұстатқан
Әжібектің Ақаны мықты»

Күй ырғақтарын небір бітпеген,
Жеріне жеткізсе егер діттеген,
Шерткен күйлері күмбірлеп тұрса,
Сол емес пе еді шеберлік деген.

Беделді кім бар, қай кісі белді
Сол ғана жеңбек айтысып елді.
Сонау бір жылы туыс деп іздеп,
Мұсатайдың Шайхысы келді.

Бұл кезде ол күйге төселіп қалған,
Ержетіп есті, көшелі болған.
Тұтастарымен күй сайысына түссе,
Бермейтіндей-ақ есені қолдан.

Тәңірдің берген татады сыйын,
Емес тек оған атағың бұйым.
Шайхы да күйші, ілесе тартып,
Үйренді одан атаның күйін.

Ілесті, кейде шатасып ерді,
Өзінің кейбір қатасын көрді.
«Атанның күйін ұрпаққа жеткіз» деп,
Риза боп, Шайхы батасын берді.

Бұл суыт жүрісін бастан жасырған
Сыйлы қонағы асқанда қырдан,
Тәттекем немересінің батасы қонып,
Жас күйші көңілі аспанда тұрған.

3

Жайлауға ғалым келді Алматыдан,
Отағасы түсіріп алды атынан.
Бәйек боп бәйбішесі Нүсекеңнің,
Ұсынады қымызын бал татыған.

Киіз үйдің етегін түргесін бе –
Салқын самал еседі іргесінен.
Қонағы бал қымызды сіміріп сап,
Қазыны тіске басты бір кесілген.

Әңгіме түсе қоймай жүйесіне,
Табынып шаңырақтың киесіне,
Қонағы шетін ашып шежіренің,
Сөз тартып қарады үйдің иесіне.

Көңілдің көсілетін кезі ме еді,
Араға күй жүрмесе, не жүреді?
Нүсекең шертіп қойып домбырасын,
Асықпай ағытады шежірені:

«Руымыз – аты әйгілі Қаракесек,
Мәдише айтсақ: дұшпаны қылған өсек.
Шаншар деген бабамыз – (кім таласар),
Болыпты елге сыйлы тұлға, – десек.

Айтатын қариялар көпті көрген,
Болыпты үш анамыз текті жерден.
Айбике, Нұрбике мен Қызданбике
Сайыскер болған, – дейді – епті, мерген.

Жақсыдан жан шуағын аямаған,
Кәріптер жапырағын саялаған.
Тәшкенге билік құрған Тұрсын ханның
Қыздары екен әлпештеп, аялаған.

Текіден дана туса – жарасыпты,
Атаның атағынан әрі асыпты.
Айбике анамыздың ұрпағынан
Қаздауысты Қазыбек дара шықты.

Орта жүзде алады төрді кімің?
Даналығын ұрпағы көрді бүгін.

Елін сүйген бабамыз символындай
Қазақтың ерлігі мен өрлігінің.

Атаға біткен байлық, құт арыла
Қоймаса да, көңілі жұтады ма?
Кеудесін өнер қысқан Мәди сері,
Еменнің айналды иір бұтағына.

Өнердің «кер бестісін» тағалапты,
Асқақ ойлы жандарды жағалапты.
Өсек болмас, Жұбанов оның әнін
«Қазақтың гимні» деп, бағалапты».

Соны айтып, ыңылдады Нүсіпбек те,
Қиялы шарықтайды ұшып көкке.
Мәдидің әнін шырқап сала алмай,
Әуреге отырғандай түсіп текке.

Айтпаққа әуреленді әнді несін,
Мейлі жұрт мәнсіз десін, дәмді десін.
«Нұрбике анамыздан біз тудық,» – деп,
Нүсекең жалғастырды әңгімесін.

«Анамыз жүзі нұрлы, аппақ айдай,
Мінезі, парасаты – мақтағандай.
Тұрлыбек, Берлібек пен Тілеубекті
Баулыпты қыран құсты баптағандай.

Жұрт мақтапты атамыз Тұрлыбекті,
«Көңілі – дархан, жүрегі – нұрлы», – депті.
Шалқып кетсе – жүзіне күлкі үйіріліп,
Толқып кетсе – жүректен жыр түлепті.

Өлеңді де жан емес кәсіп көрген,
Тәңірі оған таусылмас нәсіп берген.
Жомарт, жуас, сұраса ағайыны,
Ойланбастан «қоң етін кесіп берген».

Ал Берлібек атамыз өзгеше екен,
Сөйлеп кетсе, тайпалған сөзге шешен.
«Тепсе темір үзетін», ер тұлғалы,
Тегеуріні – жан адам төзбес екен.

Жауырынын жапырып алысқанның,
Шаң қаптырып кеудесін жарысқанның,
Келіпті алда. Қайратын жолбарыстың,
Беріпті алла айбатын арыстанның.

Көтеріпті ел жүгін – салмақты ерен,
Кім зерттепті өмірін талдап терең?
Елін, жерін қорғапты батырлықпен,
Ұрыстарда қатыгез қалмақпенен.

Әділдігі бабамды атақты еткен,
Ел ішінде тиылған шатақ көптен.
Жиырма бес болыс руға билік құрып,
«Қарқаралы хан Бертіс» атап кеткен.

Домбыраны серік қып, қорғалапты,
Перне бойлап саусақтар жорғалапты.
Шанағын домбыраның күңгірлетіп,
Көңілінен күй тасқыны сорғалапты.

Соғыс – жұт, ел ырысын шашқан жалмап,
Елдікке, ерлікке үндеп, жастарға арнап,
Неше бір күй шығарған, білетінім:
«Елім–ай», «Ел айырылған», «Қашқан қалмақ».

Төгілген домбыраның сағасынан,
Тәттімбетке Берлібек бабасынан
Күй дарыған, мына мен – ұрпағымын,
Қызғанғанның сақтасын жаласынан».

Нүсекең домбыраны қағып қалды,
Қағып қалды, ерекше шабыттанды.

Бабасының мұрасы еске түсіп,
Күмбір күйдің бұлағын ағытқан-ды.

Қос шектің бірі – бостау, қатты – бірі,
Үстіңгі шекте бардай жат күбірі.
Астыңғы шек сұңқылдап «елім-айлап»,
Жұптасқанда естілді ат дүбірі.

Күйшінің дарынының күші ме еді?
Домбыра тұлпар болып кісінеді.
Қылыштар шыңылынан құлақ тұнып,
Батырлар арпалысқа түсіп еді.

Қонағы жөн білмейтін кісі ме еді?
Күйдің тілін біледі, түсінеді.
Гүрзі тиген дұшпанның есі ауып,
Атынан аударылып түсіп еді.

Ұрыстың қызуынан дала қайнап
Тұрғанда, күй шыңғырды «алақайлап».
«Жау жеңілді, біз жеңдік, жерім – азат,
Айналайын, Елім-ай, алабайрақ».

Нүсекең шертіп отыр тек беріле,
Күй ұшты ұқсап қырдың кептеріне.
Болатбек тыңдап қапты аузын ашып,
Ал ғалым түртіп жатты дәптеріне.

4

Мектебі алыста, бұл жолда тоңды да,
Бір қолда – кітабы, бір қолда – домбыра.
Ұстазын тыңдаған, күй шерткен сияқты,
Сабағын миына бір жола қондыра.

Қиялы аспанға самғайтын жетіліп,
Концерт бар деді ме, қалмайтын өтініп.
Оқымай барса да, кейбіреу сияқты
Сабақтан ешқашан алмайтын екілік.

Балалық дегенің солды ма ерте өліп,
Ал мына қылығы болды ма еркелік:
Алгебра пәнінен тапсырма сұраса,
Жауаптың орнына домбыра шертеді.

Өнерден басқаның қаншалық керегі,
Күй шертіп, немесе ән салып береді.
Болатбек күйлерін тыңдаған достары
Ұмытпай әлі де тамсанып келеді.

Мектепті бітірді, тілектер есінде,
Күй ойнап бергені түлектер кешінде.
Ол риза алғашқы махаббатты оятып,
Жас жүрек төріне гүл еккен есімге.

Тұңғыық көлдей бір көзінің аясы,
Кездесті қалада өзінің Раясы.
Институт дәрісін бірге өткен серігі,
Қалайша жүректің сезімін аясын.

«Алғашқы көргеннен сүйген ем өзіңді,
Өзің айт, сүйіктім, үйленер кезімді».
Осы бір сөздерді айтуға тіл жетпей,
Білдірді көрікті күйменен сезімді.

Ақ көйлек, сәукеле ... жол мына – той легі,
Жарының бұл тұңғыш, соңғы да көйлегі.
Үйлену тойының салтанат кешінде
Тағы да көсіле домбыра сөйледі.

Қуаныш әкелді жыл құсы бұл маңға,
Шақырды жүз, бәлкім, мың кісі думанға.
Шілде той жасады, Тәттімбет күйлерін
Тебіреніп ойнады тұңғышы туғанда.

Заманның шырғалаң салтына бойлады,
Өмірлік мақсатын талпына ойлады.
Студент кезінде Тәттімбет күйлерін
Дәріптеп ректордың алдында ойнады.

Жоғары білімі – киелі кәсібі,
Алайда, ол емес – күй еді нәсібі.
Жасынан күйшілік өнерді меңгерген,
Бар еді өзіндік жүйелі тәсілі.

Аян боп бойына күй сіңіп, тұнғаны,
Шеберлік дегенді түйсініп шыңдады.
Болатбек ойнаған Тәттімбет күйлерін
Жазушы – ғалымдар сүйсініп тыңдады.

Болатбек жарысқа жолданды, естіп ал,
Алматы төрінде болған-ды фестиваль.
Майталман күйшіміз лауреат атанып,
Тәттімбет күйімен толғанды кешкі бал.

Күйшіні әспеттеп шақырды астана,
Керексе береді ол ақылды басқаға.
Бабалар жатқан жер тым ыстық көрінген,
Туған жер төрінде – ақырғы баспана.

Мән бермей күй болып саулаған әр үнге,
Кейбіреу салады саудаға бәрін де.
Көшуге Болатбек қимайды мекенін,
Сүйеді – ақыны Сауғабай Кәрімдей.

Құлыннан өседі желіде сәйгүлік,
Жасынан күйімен еліне әйгілі.
Өнердің көкпарын сан басып тақымға,
Сан жерде байлады беліне бәйгіні.

Өмір – көш жылжыған, күймеден оңды ма,
Әуеннен басқаны ол сүймеген болды ма?
Тәттімбет мұрасын жанымен қорғаған,
Болатбек өмірі – күй менен домбыра.

Аспапқа күйінді қондыра, оң бұра,
Күйшіміз жетіліп, болды да, толды да.
Тәттімбет күйіне лайықты мұрагер,
Болатбек дегенің – домбыра! Домбыра!!!

Бақидан келген ақын

хикаят

Бұрын бізге шет көлігі болса елес,
Бүгінде бар бас-басында – ерсі емес.
Әйелінде – «Тойота» да, өзінде –
«Ауди» болса, баласында – «Мерседес».

Молшылыққа күпіршілік етпелік!
Молшылыққа күпіршілік етпелік!
Көшелерде машиналар кептеліп,
Аурухана ауласына жете алмай,
Жүрек қысып, қайран ақын кетті өліп.

Тәні – жерде, жаны – көкте қалықтап,
Айналасын барлай алмай анықтап,
Өсіп тұрған жеміс-жидек мөлдіреп,
Қарсы алдынан кездесті бір алып бақ.

Әр жемісті көрер ме еді тістеп бір,
Байқағаны әлі толып, піспегті.
Семирамида ғажайыбы осының
Ксерокс көшірмесі іспегті.

Шағы бәлкім көңілінің өрлеген,
Айнымайтын таңғажайып көрмеден,
Көз алдында кереметтей көрініс,
Өңі түгіл, түсінде де көрмеген.

Тыныс кеңіп, шыққандай бір белеске,
Түсінбеді түс пе, әлде елес пе?
Ұмыттырар анау фәни-жалғанды,
Бақидың бұл жарнамасы емес пе?!

Толқығанда туар еді жыр кейде,
Енді оның түсіне де кірмей ме?
– Азаттығың құтты болсын, ақын! – деп,
Қатарласты өңі таныс бір бейне.

Ойлады ма жүре берсем деп өлмей,
Қаққан нәлі тозғанынша тебендей.
– Тіршілікке не жетсін деп, – қалды ақын,
Таныс бейне сөйлеп кетті бөгелмей:

– Ф э н и і н д е қимасың бар мен білсем,
Кешіремін сөздеріме сен күлсең.
Тіршілікте қонақ едің мазасыз,
Енді дем ал, өз үйіңе келдің сен.

Ырылдастық – жүйкемізді тоздырдық,
Қырындастық – араздықты қоздырдық.
Күйбең тірлік аяқ-қолды құрсаулап,
Пенделікпен уақытты оздырдық.

Жауқаулықтан арылмады аспаның,
Аңқаулықтан жемі болдың басқаның.
Ертең бәрін тындырам деп жүргенде,
Өте шықты фәни-жалған – қасқағым.

Көрген күнің не болады жат елсіз,
Арамдықтан, аярлықтан қаперсіз,
Алаяқтар аранына түстің де,
Үлес те жоқ, қалдың мүлде пәтерсіз.

Қатарласың қызметіңе көз тікті,
Мадақтауға досың қимай, сөз бүкті.
Қандасыңмен түсінісер кез жақын
Сан ақтарып сапасы жоқ сөздікті.

Ана тілде сөйлеу еді борышын,
Онсыз тегі адамзаттың қорысың.
Өз бауырың сақауланып тұрғанда,
Қ а з а қ ш а н д ы менсіне ме орысың?

Алаңдатып тіл білмейтін туғаның,
Даңғыр-дұңғыр болып кетті думаның.
Балаң жатыр көп тілменен «ауырып»,
Далаң жатыр гептильменен уланып.

Ғасыр бойы соны тілеп келіп пе ең,
Қызыққұмар ұрпақ келді желіккен.
Ана тілге мәртебесін әперіп,
Шала тілде сөйлеп кеттің неліктен?!

Тау болуға талаптансын әр төбе,
Көнбіс болсаң – жегілгенің тәртеге.
Мәртебені миллион рет алсаң да,
Ерте өледі билігі жоқ мәртебе!

Егемен боп айдарыңнан жел есті,
Тебеген боп астың талай белесті.
Көкіректі көтеріп жүр ендеше,
Алыптармен иықтарың теңесті.

Қатар ұлттар өсті, өнді, құтайды,
Ата жұртың неге жүдеп, жұтайды?
Санаң жатты мейіріммен уланып,
Паналаттың Қырым-мырым, қытайды.

Қашқындарға пана болып жағындың,
Тасқындарға жаға болып жайылдың.
Жақсылығың қайырымсызға жасаған,
Бір өзіңе жала болып жағылды.

Ата-баба рухы сіңген текті едің,
Ізгілік пен бауырмалдық – еккенің.
Берия атса Ілияс пен Сәкенді,
Өзің аттың Алтын Заман бектерін.

Елпілдедің, секілді бір әпенді,
Алпауыт ел кімге теңдік әперді?
Көксау қойдың жөтелі де зиянсыз,
Доңызыңның тұмауы да қатерлі.

Ойлан! Ойлан намыс отын маздат та,
А қ т а н д а қ т а р тарихтағы аз дақ па?
Қырық руға бөлінуді білгенде,
Ұлт болуды маңдайына жазбап па?!

Тірлік деген – көңілің бір бөлінген
Қасқағым сәт, ғажайып боп көрінген.
Күн астында бір мәңгілік шындық бар –
Ешкім қашып құтылмайды өлімнен!

Тіршіліктің болсаң мәнін бағамдар,
Ойланатын, толғанатын шамаң бар.
Ажалсыздар бар ма? Әрине бар ғой, бар!
Өлмейтіндер: ол – тумаған адамдар!

Адам деген – бір мақұлық бозөкпе,
Қоңыздардай үймелеген тезекке.
Өмір – кезек. Дүниеге келгенің –
Тұрғаның ол өлу үшін кезекке.

Зәулім үйім, машинама қарасам,
Масаттанып қуанушы ем балаша.
Қорада – мал, банкте – ақша, ажалға –
Соның бірі бола алмады араша.

Күні-түні еңбек еткен кеншіге,
Уақыт қайда қаралатын емшіге?
Ажал жетті, тастап кеттім бәрін де,
Екі метр жер тиді тек еншіме».

– Әр адамның бар таңдаған кәсібі,
Кәсібіне сай үйренген тәсілі.
Босқа жидым деп өкінбе, байлығың –
Артта қалған балалардың нәсібі».

– Туған ой бұл махаббаттан әкелік:
Балаларға мал қалдыру қателік.
Тегін байлық құнсыз болар, өз күнін
Көре алмаса, бала емес, аты – өлік.

Тірі адамның көп болады сұрағы,
Бақи ғана – жанның мәңгі тұрағы!
Ұ р п а ғ ы н ды жақсы көрсең қалдыр сен
Еңбексүйгіш қасиетті мұра ғып.

Ақындықтың қанатты аты – пырағы,
Б е л д е у і ң д е басын шұлғып тұрады.
Ұрпағыңа байлық емес, қалдыр сен
Домбыра мен ана тілді мұра ғып».

– Жетер енді, – деуге ақын шақ қалды, –
Жаназамды бір көрсем, – деп ақталды.
Таныс бейне сөйлеп кетті тағы да,
Фәни емес, бақи ғана мақталды.

– Керегі не фәни-жалған – түрменің,
Азаптанып, ит-өмірді сүргенің?
Адал болсаң, жақсы емес пе бақида
Уайымсыз, емін-еркін жүргенің?

Талпынғанның талабына дем беріп,
Желпінгеннің желкеніне жел беріп,
Тасытудың орынына жасытып,
Біреулерге жасадың ба пенделік?

Күйкі болса, сабасына түсіріп,
Шикі болса, табасына пісіріп,
Ширатудың орынына қиратып,
Әлсіздерге көрсеттің бе кісілік?

Енді нендей күнәларың бар тағы –
Әділдіктің таразысы тартады.
Күнәһарды ардың соты жазалап,
Күнәсіздің абыройы артады.

Көрмесең де ... інің, яки жан ағаң
Мықты болса, дұрыс өтер жаназаң.
Әйтпегенде, ғажап емес қалуы
Сәйкес келмей мына заңға – ана заң.

Белдеуінен астың қанша белестің,
Енді ол жаққа жібермейді сені ешкім».
Дегенінше ақын қалды дәрменсіз,
Қоршауында қос көлеңке – елестің.

* * *

Өз аяғы өзіне де бағынбай,
Алып бара жатты бір күш ағындай.
Көңілінде дауыл тұрып ғаламат,
Көздің алды бұлдырады сағымдай.

Дәл осылай боларын ол сезген-ді,
Ар алдында жауап берер кез келді.
Күнәсі жоқ секілді еді, кім білсін,
Қарсы алдынан көрді алып безбенді.

Бір жағынан қыл көпірді байқады,
Бір жағында – от көсеген сайтаны.
«Туған жерді ақтық рет көрсетші»,
Шықпайды үні, ойын қалай айтады?

«О, адамдар, жеген жоқпын а қ ы ң д ы,
Батырғам жоқ әлсіздерге тақымды».
Осы кезде жоғарыдан бір дауыс:
–Жіберіңдер, – деді, – еркіне ақынды.

Қалған екен лезде «әңкір-мүңкір» кеп,
Қос көлеңке айтып жатты күңкілдеп:
«Ақын деген еркесі ғой Алланың,
Жеңілдіктер соған ғана мүмкін» – деп.

Шабыттанып ақын сонда түледі,
Басым болды, хасіл болды тілегі.
Ғайыбана әкеткендей көтеріп,
Қанат болып кеткендей қос білегі.

Еркіндігі ақын көңілін шалқытып,
Кеңістікте қалықтатып, қалқытып,
Туған жерге деген ыстық сағыныш,
Тұла бойын баурап алды балқытып.

Ақын ұшты, жерге қарай самғады,
Көрді күннің шұғыласын таңдағы.
Алатаудың қарлы шыңын аймалап,
Қарай берді, құмары бір қанбады.

Жанын баурап жеті өзеннің ағыны,
Жетісуды жеті айналды сағынып.
Көкшенің бір көкшіл бұлтын жамылды,
Сексен көлден сексен тұмар тағынып.

Көз алдында жатты әсем Астана,
Бәйтерекке қарады ол шаттана.
Ортасына түсе қалса топ етіп,
Бас қаладан табар ма еді баспана?

Шарлап ұшты Жайық пенен Еділді,
Жырау сөзі еске түсіп, егілді.
Аралының мүшкіл халін көргенде,
Тамшылады, көзден жасы төгілді.

Тұнжырады, бақыт қашан қонар деп,
Қынжылады, ертеңі не болар деп.
Ақын өзін тежей алмай еңкілдеп,
Шын жылады, көз жасыммен толар деп.

Содан туған қаласына беттеді,
Баласының анасына жеткелі.
Ақын жаны сағынышқа толы-тын,
Бірақ, бірақ ... біреулерге кекті еді!

* * *

Қала үсті қою тұман, көк түтін,
Саябақтар көк түтінге бөкті тым.
Көшелерде сол баяғы кептеліс,
Жолдары да ойқы-шойқы, жоқ күтім.

Гүлдестелер қызылды да жасылды,
Елестетіп жақұт, зүмірет – асылды.

Қоқыс толы ауласы да ыстық боп,
Жанын баурап, көзге оттай басылды.

Қаласына биіктен бір қарады,
Көрген сайын ынтық болып барады.
Халық толы ауласында мешіттің,
Басталғалы жатыр жиын қаралы.

Сонда екен әйел, бала, немере,
Көзі түсті табыттағы денеге.
Жиналған жұрт бір сезіммен толқиды,
Барлығы да мінгендей бір кемеге.

Екі жігіт сөйлесіп тұр: «Жарасым
Тапқан екен ағайынның арасы.
Қоштасуға көп келіпті, ақынның
Елге сыйлы болғаны ғой шамасы».

Бұл қазаққа шалқып жүрсең – ұнай ма?
Тірі түгіл, өлгенді де сынайды, ә?
Жаназаңа аз жиналса – табалар,
Күпіршілік емес пе бұл құдайға?!

«Көзіңді сал әйелінің жүзіне,
Ақын байғұс сүюші еді үзіле, –
Деп екі әйел сыбырласты, – қарашы,
Өңінде жоқ уайымның ізі де».

Қарады ақын әйелінің көзіне,
Қалмасын деп күншілдердің сөзіне,
«Жас шықпаса, орамалмен сүрте бер», –
Деп сыбырлап айтар ма еді өзіне.

Көзден кетсе, көңілде жоқ бағасы,
Ағайынның жетпесін деп табасы,
Саусағына түкірді де, байқатпай
Екі көзін сулап қойды ағасы.

Көздерінде әзіл оты ұшқындап,
Шеттегі екеу күлгендей ме мысқылдап?
Күнделікті сыраhana қонағы,
Таңнан тұрып алғаны ма қышқылдап.

Келді ақынның көңіліне тағы ой:
Қоштасушы көп болғаны – бағы ғой.
Осы жерден әкелерде ағайын
Улап-шулап жылап жатса – абырой.

Молда келді, жұрт толқыны қозғалды,
Жиынды ашып, бастық енді сөз алды.
Сонша мақтау, марапаттан ақынның
Басы айналып, бұлдырады көз алды.

Бастығының мінезі де қызық-ақ,
Жұмысына кешіккенін тізіп ап,
Ұрысқанын сөз етпеді, немесе
Көшеде өлең оқығанын қызып ап.

Туған елдің пейілі неткен кең еді,
К е н д і г і н е ақын енді сенеді.
Сөйлегендер тым асыра мадақтап,
Жыр тұлпары – Ілиясқа теңеді.

Достары да сөз алуда біріндеп,
Жастар шықты ұстазым деп, пірім деп.
Өлең оқып жатты ақындар гүрілдеп,
Кейбірінің дауыстары дірілдеп.

Ақынының дарын күшін ескерген,
Қандай қымбат бұл абырой кеш келген?!
Серілік пен перілігін достары
Әшкерелеп бере ме деп сескенген.

Мазалаған осындай бір секемді ой,
Не естуге болып еді бекем бой.
Тірісінде айтылмаған жылы сөз
Есту үшін өлу керек екен ғой.

Әкім келді әдетінше кешігіп,
Сөйлеп кетті шешендікпен есіліп.
«Өледі деп кім ойлаған, кім білген» –
Өкінішпен сырын айтты шешіліп:

«Науқасының жеткен жерін асқына
Ескермеген бізде болар бас күнә.
Тірі болса алып беріп пәтерін,
Темір тұлпар мінгізер ек астына.

Өлсе-дағы кей біреуден мың артық,
Өлеңдерін оқиды ел құмартып.
Әлі талай өткізерміз жыр кешін,
Таңдамалы кітаптарын шығартып».

«Әкім – пенде» деп ойлайтын өз басы,
Мына сөздер ақын жанын қозғасын.
Сөгіп алды өзін арам ойы үшін,
Төгіп алды ұстай алмай көз жасын.

«Жүре берші абыройға бөлен де,
Деп атымды қосып жатыр өлеңге.
Қайран жұртым, сенің сүйетініңді
Білмедім ғой, білсем, сірә, өлем бе?»

Дархан далам, бітік өскен бетеге,
Бетегеңмен жақын едім етене.
Туған жерім, жұмақтағы мың күнім
Сенде жүрген бір күніме жете ме?

Жырдан мұра қалдырсам да артыма,
Бара алмаппын тіршіліктің парқына.
Биліктінің көз алдында көлбеңдеп
Жүре алмаған өзімде екен бар кінә».

Жұрттың сөзі ақынына дем берді,
Бұзып кетті көңілдегі с е ң д е р д і.
«Ө з д е р і ң д і өкініште қалдырып,
Қалай тастап кете аламын сендерді?!»

Әкімінің сөздеріне ел сенген,
Естіген жұрт қалды бір сәт кемсеңдеп.
Ақын жаны аласұрды, жаназа
Оқылғанша өз денеме енсем деп.

Кенет, кенет ... өлі дене тебінді.
Қос қолымен қақ айырып кебінді,
Атып тұрды табытынан. Ғаламат!
Шошынған жұрт кейін қарай шегінді.

Бұл оқиға – көктен түскен жай еді,
Ұзын сөздің ең дәмдісі – мәйегі:
Үнсіз, тілсіз, жансыз қалды қалың ел,
Есі ауып, талып түсті әйелі.

Жын көргендей, шын көргендей жасынды,
Лепіргендер су сепкендей басылды.
«Атам тірі, алақай!» – деп айқайлап,
Немересі мойнына кеп асылды.

Түсірмеуге інісінің бағасын,
Айқасардай жыртылғанша жағасы,
«Ас беретін тойханаға келіндер,
Ақсарбас!» – деп еңкілдеді ағасы.

* * *

Бұл жағдайды ешкім сірә, күтпеді,
Бар мәселе мұныменен бітпеді.
Біреулерге қуаныш боп, біреуге
Уайым боп, жүректері күпті еді.

Бірде бастық кабинетке шақырды:
«Хош келіпсің сапарыңнан ақырғы.
Пендеміз ғой, мекемеден шығатын
Есептейміз қара тиын – бақырды.

– Саған деген пейіліміз ақ кілең,
Бас есепші қаражаттан тапты үнем.

Шығынына жаназаң мен асыңның
Біраз қаржы шығарыппыз актімен.

– Талай заң бар, бола алмайды бірі сеп,
Не болары өлген адам тірілсе
Жазылмаған. Айып салмай қоймайды
Қаржыпоздың қармағына бір ілсе.

– Жабу үшін (бастығының шарты бұл)
Жұмыс жаса, жалақы алмай жарты жыл».
Ақын байғұс ойға батты, не істемек,
Қалтасы – бос, көкейінде – бар қыжыл.

Таусылмасын алла берген несібе,
Бір банктен алар бәлкім, несие.
Өтей алмай, үй-күйінен досының
Айрылғаны түсті тағы есіне.

Тағдыр салса, кім бар оны бөгемек,
Қайдан келер, кімнен болар не көмек?
Ай соңында тәтті іздеп, қалтасын
Ақтаратын немереге не демек?

Байсалды еді, емес еді күйгелек,
Ондай жанға болар ма еді сый бөлек.
Қалай айтпақ әйеліне: «Жарты жыл
Жалақымды әкелмеймін үйге,» – деп.

Қара нардай қайраты бар белінде,
Көштен қалмас өз жері, өз елінде.
Бірақ, бірақ ... туа қалса қиындық,
Ұлға қарап, жалтақтай ма келінге?

Кетпей қойды бастық айтқан сөз естен,
Ертеңгі күн не боларын сезбестен
Қапаланды, көретіні алда еді,
Бұл – алғашқы қиындығы кездескен.

* * *

Кабинетте отыр еді мұңайып,
Қызметтесі (жаны ашыған сыңайы)
Сөйлей келді: – «Асыққанша жұмысқа,
Дұрыс еді алғаның бір тыңайып.

– Тірілгенің жанымызды түлетті,
Кеудемізге үміт деген гүл екті.
Мүмкіндікті пайдаланып осындай,
Күту керек ақауы бар жүректі.

– Шабыттанып көңіліңнен күй төге,
Жыр арнайтын сүйіктіңе – бикеңе,
Жеңіл жұмыс тапқан абзал тегінде,
Салмақ салмас жүрегің мен жүйкеңе.

– Алда жүрер жан біткеннің зерегі,
Жаратушы талпынғанға береді.
Мансап керек, атақ керек, алайда
Бәрінен де денсаулық қой керегі».

Сөздері бұл жанашырдың, жақынның,
Айтқандары жүрегіне жақын мұң.
Тек сырластың жылтылдаған көздері
Көңіліне күдік салды ақынның.

Бұл да оған таныс емес жәйт еді,
Сынамақ боп, сөйлеп кетті: – «әй, тегі,
Айтқаның жөн, адам болса лайықты
Орынымды бере салсам қайтеді?»

– Анау әлгі ... не жетпейді сорлыға,
Сен өлген соң сұраныпты орныңа.
Өлді – кетті жұмысынан, қайтадан
Неге алды? – деп, қазар әлі орды да.

– Досым еді құлын-тайдай тебіскен,
Қайда бармақ мимырт, шабан желіспен.

Бірақ оған уайымдама, мен бармын,
Бастық маған сөзін берген, келіскен».

Қызметтестің сыры солай ашылды,
Ақын содан кереметтей ашулы.
Күлмей отыр, ащы мысқыл қысса да,
Білмей отыр қайда, қалай қашуды.

«Көңіл-теңіз ортайды да, кеменді
Қайырлатты, кімге сенем мен енді?
Қызметіме таласыпты, маскара,
Жер қойнына бермей жатып денемді.

О, тәңірім, сабырлылық ұялат,
Шатқалдардан өттім талай қиялап.
Өлі жанның әруағын сыйламау,
Тірі адамға емес пе бұл қиянат?

Ойлағаны бақыт па, әлде басқа ма?
Мына сөздер қалсын шықпай жақшада:
(Сатып алып жатыр дейді мансапты,) —
Бірақ, бақыт сатылмайды ақшаға.

Бабалардан қалған бар-ды түсінік:
Имандылық, тектілік пен кісілік.
Тарап жатыр мансапқорлық вирусі,
Жұқтырғандар кетеді екен ісініп.

Олай барып, былай барып, сенделіп,
Тағы алдымнан шықтың ба сен, Пенделік?!
Меніменен бірге түссең қабірге,
Дәл қазір-ақ кетер едім мен де өліп.

Көрге түсіп, жер түбіне кеткенмен,
Қайта тамыр жаярсың-ау кектенген.
Бұтағыңды отаса да балтамен,
Тамырыңды шабу қиын кетпенмен.

Ауру болсаң, сауығар ма ек емделіп,
Әйтеуір, не жеңілмедік, жеңбедік.
Көңілдердің түкпірінде жатып ап,
Мен өлсем де, сен өлмесің, Пенделік!»

* * *

Айтқандары қызықтырып, құштар ғып,
Әкімге де екі барды, үш барды.
Айтар сөзі ұзын еді, не керек,
Үш-ақ ауыз сөзге дейін қысқарды.

Жаман сөз деп ойламаңдар тіпті де,
Пәтер, кітап, кеш, осымен бітті де.
Үш мәселе тапса, шіркін, шешімін,
Бұдан артық бақытты ол күтті ме?

Қабылдайтын күні екен жоспарлы,
Үш барса да жолықпады, бос барды.
«Сен әкімге керекпісің? Барма,» – деп,
Ақыл айтқан тыңдамады достарды.

Қайтсе де бір жолығам деп талпынды,
Табалдырық тоздырып тек алқынды.
Көмекшісі қабылдады, сездіріп
Жанарынан ызғарлы бір салқынды.

«Әкім қашан уәде етіп, сөз берген?
Одан бері талай жағдай өзгерген.
Өліп қалған сіз де міне тірісіз,
Ұят болар мін іздеген, сөз терген».

Осыдан соң таласып көр, дауласып,
Бір пәлеге қалсын десең сау басың.
Көңілі бір құлазыған даладай,
Ақын отыр екі иығын тау басып.

«Деңгейінен сен отырған сәкіннің,
Биік тұрар орындығы әкімнің.

Уәдесі – тіліп түсер қанжардай,
Іске келсе – қауқары жоқ бәкінің.

Жоғарыға басты шұлғып, иіп тек
Қарай берсе, сала берер биіктеп.
Биік жақсы отыруға, бірақ та
Құлағандар айтады ғой «күйік» деп.

Мансапқорлық деген ауру асқына,
Адам түгіл, шірітеді тасты да.
Орындығың биік болса, қарап жүр,
Аспанға емес, аяғыңның астына.

Алыстаса, өткен күннің өзі – елес,
Мансап деген атамұра – көз емес.
Орындықтың биіктігі – ол тегі,
Ой-өрісің биік деген сөз емес.

Кетпе ағып бейпіл сөздің легінде,
Айттың екен, кейін қарай шегінбе.
Адамдықтың, адалдықтың деңгейі
Лауазыммен өлшенбейді тегінде».

* * *

Кабинетке кірген беті сол еді,
Телефоны сыңғыр үнге бөледі.
Көл еді ғой ақын көңілі – қуанса,
Қапаланса – Сахарадай шөл еді.

Жерлеу-бюро қоңыраудың иесі:
«Бөлінген жер саған екен тиесі.
Не жатпайсың, не бермейсің қайтарып,
Кімге тимек қазылған көр киесі?»

Телефонның желісі де, жалған-ай,
Осы сәтте қалса еді жалғанбай.
Селк етті ақын, шошып кетті, біреу кеп,
Жүрегіне пышақ сұғып алғандай.

«Тірілгенде, бар бақытым бөленген
Осы болса, кешікпей-ақ өлем мен.
Өзім барып жатам, — деді ашумен, —
Не ақың бар, ақшасы да төленген».

«Кейбір жандар қарамайды көңілге,
Күнәсізді итереді өлімге.
Түзелмесең тауың шөгіп айбынды,
Шөл боп қалар көлкілдеген көлің де.

Мауқың басып, қауқылдасып, біз күліп
Жүретін шақ қайда? Қайда ізгілік?
Тастаса да сыйластық пен қимастық,
Көңіліңді тастамайды ізгі үміт.

Кеше саған жеткізбесе тілегің,
Біреу келіп ұсынатын білегін.
Бармайтынбыз қатты сөзге, біреудің
Қимайтынбыз жаралауға жүрегін.

Көңілдерді мұз құрсаулап, қар басқан,
Бұл не тірлік жылан болып арбасқан.
Мансап үшін досын жауып түрмеге,
Байлық үшін алқымыңа жармасқан.

Тайдырмас деп өкшемдегі нәліме
Сенемін бе, қарамаймын әліме.
Қарсы келсем, қазір қағып түсірер,
Мәдиді атқан оқ кезіп жүр әлі де!».

* * *

Сол күні ақын ішіп болып түнгі асты,
Оңашада әйелімен м ұ ң д а с т ы.
Қиялымен көк тіреген ш ы ң д ы а с т ы,
Жалаң аяқ оттан ыстық құм басты.

Жаңқадай бір дауыл тұрған көлдегі,
Қақпақылға түсті, әттең өлмеді.

Су ішінде қаны кеуіп, қаталап,
Ел ішінде жылы сөзге шөлдеді.

Ақтарылды, ағынан бір жарылды,
Көңілдегі запыраннан арылды.
Жұмысы да бола қоймай арынды,
Соны ойласа, тынысы да тарылды.

Әйелі айтты: – мен білемін с ы р ы ң д ы,
Шенеуніктер оқымаған ж ы р ы ң д ы
Қабылдамай жібереді, ал соған
Қалай ғана көрсетерсің қ ы р ы ң д ы?

Сен өлген соң екінші өмір арайлы
Басталады, әлемге атың тарайды.
Атақ деген – Қожанасыр шапаны,
Кей шенеунік «шапаныңа» қарайды.

Кім кінәлі бұған, сен бе, ел ме еді?
Бәлкім, Пегас шабар кезде желмеді.
Сен атақты іздемедің келер деп,
Атақ сені өзі іздеп келмеді.

Өмір осы, қарекеті сан қилы,
Білмегендер сан тарапқа қаңғиды.
Ажал деген атақ емес келмейтін,
Қапы кетер жеріңді ол аңдиды.

Сен отырсың соның бәрін уайым ғып,
Ойлан, толған, дәл қазіргі жайыңды ұқ.
Бір келетін қонағыңды күткендей,
Өлімге де жасау керек дайындық.

Халық айтқан: «келер киген кебенек»,
Кебін киген сен келдің, кім, не демек?
Өмірге де икемің жоқ, байғұс-ай,
Абыроймен өле алмадың не керек!»

Әйелі ойын айтып салды, бүкпеді,
Сөз бітті деп, қойғандай бір нүктені.
Ал ақынның көңілінде Цунами,
Жанартаудай жүрек, шіркін, ... күпті еді!

* * *

Оңаша сәт ақын жанға жайлы-тын,
Жаны – жара, көңілі де қай бүтін.
Зәулім үйдің балконында ақын тұр,
Төбесінде жұлдызды аспан, айлы түн.

Көптен бері ұйқы қашып жүр еді,
Қалмағандай сүйеніші, тірегі.
Жалғыз жаны бөлінгендей екіге,
Ортасынан қақ жарылып жүрегі.

Шыққандай бір өрт шарпыған өзектен,
Өмір жайлы, өлім жайлы сөз еткен,
Күңгірлетіп, күмбірлетіп кеудесін,
Екі дауыс естіледі кезекпен.

– Тіршіліктің тәтті дәмін тамсана,
Сен өзіңді ең бақытты жан сана.
Алла саған екінші өмір сыйлады,
Алда көрер қызықтарың қаншама.

– Сұм тіршілік алар соның төлемін,
Мәңгі емеспін, әйтеуір бір өлемін.
Одан-дағы Қасым ағам айтқандай,
Мәңгі өмір сүрсе дер ем өлеңім.

– Болар мұның астамшылық, күпірлік,
Барымызға етпей кейде шүкірлік,
Ессіздікпен елге қарап есінеп,
Көзсіздікпен желге қарап түкірдік.

– Ар алдында болсам егер жазалы,
Тозағына түсермін-ау, ғажабы:

О дүниенің тозағынан тіпті де,
Кем емес бұл тіршіліктің азабы.

– Өмір деген – Әләуләй мен Дайдидай,
Біреуге – тұз, ал біреуге – майбидай.
Біреу үшін – шетсіз, шексіз тұңғиық,
Толқындары жағаны ұрған айдындай.

Ердің бағы сыналатын шақтарда,
Бас сауғалап, болмақпысың «ақ қарға».
Өмір сірә, сонысымен қызық қой,
Қиындықсыз дәулет бар ма, бақ бар ма?

– Құлақ салма айтса-дағы ел не деп,
Ұсақ сөзге көңіліңді бөлме көп.
Халық дана, дұрыс айтқан тегінде:
«Өлме, пенде, өлсең қайтып келме деп!»...

Өктем үні аңыратар көкті де,
Көк бөрінің ұрпағы ма, текті ме?
Қос шекеде тамырлары солқылдап,
Қан қысымы көтеріліп кетті ме?

О, Табиғат, ұлың азап шекті ме,
Өкпелеткен өміріне кекті ме?
Қиял-атпен ұшып жүрген адамдар,
Қиянатпен өлмесе екен деп тіле.

Жаратушы не күтеді құлынан,
Танауынан саулап кетті жылы қан.
Айға қарап мұңын шақты, мұңайып,
Бөрі құсап көкке қарап ұлыған.

Құлақ салсаң тіршіліктің үніне,
Тағдырыңның тұтқасына кім ие?
Сансыз ойдан басы зеңіп ақынның,
Шыр айналып бара жатты дүние...

Қыпшақ қызы Аппақ

Екі актілі опера (либретто)

Қатысушылар:

Аппақ – қыпшақ қызы, 17 жаста

Низами Гәнжәуи – Әзербайжанның ұлы ақыны, 30 жаста

Даңғаз – қыпшақ бегі, 40 жаста

Дарий әл Мәлік әл әділ Мұзаффар – Дербент қаласының әкімі, 65 жаста

Меҳрибан – Дарийдің бәйбішесі

Шараф – Дарийдің уәзірі, қолбасшы, 40 жаста

Ақсақалдар, сарбаздар, жендеттер, қыздар, жігіттер

Бірінші акт

1- көрініс

Қыпшақ жері. Жорықтан жеңіспен оралған сарбаздар шеруі. Елін шапқыншылардан азат етіп, жерін қорғап қалған сарбаздардың көңілдері көтеріңкі. Орталарында Даңғаз бек. Сарбаздар оған қошемет көрсетуде. Алаңға халық жиналады.

Сарбаздар (хор):

– Даңғаз, Даңғаз!
Ел қорғаны Даңғаз,
Асыл текті маңғаз.
Жасқанбайтын, саспайтын,
Жорықтарға бастайтын,
Даңғаз, Даңғаз!
Бізге берген күш-жігер,
Жеңістерге жеткізер,
Даңғаз, Даңғаз!
Даңғаз, Даңғаз!
Ел қорғаны Даңғаз,
Асыл текті маңғаз.

Арыстандай айбатты,
Жолбарыстай қайратты,
Даңғаз, Даңғаз!
Ол бар жерде – абырой,
Ел-жұртының бағы ғой.
Даңғаз, Даңғаз!

Даңғаз ортаға шығып, қолын көтереді. Сарбаздар тынышталады.

Даңғаз:

– Сарбаздарым, ұландарым, ардағым,
Тілегімді өздеріңе арнадым.
Қарулы қол орман болып,
Ел шетіне қорған болып,
Тұрса – сол ғой арманым.

Сарбаздар (хор):

– Арман, арман,
Ізгі арман.

Даңғаз:

– Сол арманға енді жеттім,
Ақ алмастың жүзімен,
Көк найзаның ұшымен,
Жеріме кірген алқымдап,
Еңселі жауды талқандап,
Жеңіс туын желбіреттім.

Сарбаздар (хор):

– Жеңіс, жеңіс,
Жеттік жеңіске!

Даңғаз:

– Үмітін артты ел сеніп,
Ежелгі жауды еңсеріп,
Үдере қуып жерімнен,
Қас қақпады ұланым,
Асқақтады ұраным.
Кең даламның көгінде,
Қалықтады қыраным.
Жаса, менің ұландарым!

Сарбаздар (хор):

– Жаса, жаса!

Даңғаз:

– Жаса, менің қырандарым!

Сарбаздар (хор):

– Жаса, Даңғаз!

Жаса, жаса!

Сахнаға Ақсақалдар тобы шығады. Сарбаздар тізелерін бүгiп, оң қолдарын жүрегіне қойып, сәлем береді. Даңғаз оларды құрметпен қарсы алады.

Ақсақалдар (ансамбль):

– Қасиетті жерімізді,
Қүдіретті елімізді,
Шапқыншы жаудан қорғаған,
Сендерге – мынау орнаған
Бейбіт күннің атынан,
Аялаған бөбегін,
Аямаған көмегін
Аналардың атынан,
Беретін ізгі батасын
Аталардың атынан,
Ұлтымызға құт болған,
Дұшпанына жұт болған
Кең даланың атынан,
Сарбаздарым, мың алғыс!
Саған да, Даңғаз, мың алғыс!

Даңғаз:

– Ақсақалды абыздарым, білемін,
Бізде болды тілегің.
Ырысымыз сендерсің,
Тынысымыз сендерсің,
Лебіздерің дем берсін,
Қуанып тұр жүрегім.
Бастандар тойды, Сарбаздар.

Көпшілік биі басталады. «Би мен хор». Би арасында жігіттер мен қыздар ән айтады.

Хор:

– Той бастандар,
Жамиғатқа ой тастандар.
Ал билендер,
Ор киіктей ойқастандар.
Жүректі ер екенбіз,
Тілекті мерекеміз,
Шалқысын берекеміз,

Туған елім!
Лебімен ерте көктем,
Өлкемді көркем еткен,
Қызындай еркелеткен,
Туған жерім!
Шарықтасын,
Әніміз де қалықтасын.
Ал шырқаңдар,
Тыңдаудан ел жалықпасын.
Өзіңсің сая маған,
Пейілін аямаған,
Әлпештеп аялаған,
Туған елім!
Қырында – қызғалдағы,
Бұрымда – қыздар бағы,
Жырында – қыз арманы,
Туған жерім!

Би біткен соң, сахнаға Аппақ шығады.

Аппақ:

– Даңғаз аға, құтты болсын мереке,
Даламызға қонсын құт пен береке.
Сарбаздарым жарады:
Ат жалында түнеген,
Құрғамай бір күн терлігі,
Ел бірлігін тілеген,
Мадақтауға тұрарлық
Сарбаздардың ерлігі.
Қарсы келген дұшпанын
Айбарымен жасқаған,
Қалың қолды бастаған,
Даңғаз аға, сіздің де
Атағыңыз айбынды.

Даңғаз (*Аппақты көргеніне қуанып*):

– Бәрекелді, Аппақжан,
Айбатыма, қайратыма ел сенді,
Сол сеніммен кірістім мен белсенді.
Сенің бүгін ақ тілеумен келгенің,
Бір көтеріп тастады ғой еңсемді.
Ақылыңа сұлулығың жарасқан,
Сөзге жүйрік, өнерің де бар асқан.

Әсем әнің бұлбұлменен таласқан,
 Мына тойға бүгінгі
 Алып келген шығарсың сен ән – шашу.

Көпшілік (хор):

– Ән – шашу,
 Сұлу Аппақ,
 Әнші Аппақ,
 Ән – шашу,
 Шырқа, Аппақ,
 Тындайық бір әніңді.

Көпшіліктің қошеметімен Аппақ «Көктем» туралы ән шырқайды.

Аппақ:

– Нұрына бөлеген көк пен жерді,
 Шуағын төкті күн көктен.
 Жырымен аймалап көктем келді,
 Сағындырған сол көптен.
 Қыр гүлі толқытып жүрегімді,
 Көктемнің самалы өпкен.
 Көңілімде бір нәзік гүл егілді,
 Махаббат айы – көктем.
 Жауқазын бой созды күртік қардан,
 Далама сағынып келді көктем.
 Тобылғы гүлдері бүршік жарған,
 Далама сағынып келді көктем.
 Ақ жаңбыр нұр болып себіледі,
 Өлкемді сағынып келді көктем,
 Сезімім ән болып төгіледі,
 Өлкемді сағынып келді көктем.
 Көктемім, көркіңмен ұнап қалдың,
 Бетімнен самалың өпкен.
 Сылдырын естідім бұлақтардың,
 Сағынған едім көптен.
 Келеді өзіңе сыр ақтарғым,
 Жыр болып құйылшы көктен.
 Көңлімді толқытқан сұрақтардың
 Жауабын берші, көктем.
 Жауқазын бой созды күртік қардан,
 Далама сағынып келді көктем.
 Тобылғы гүлдері бүршік жарған,

Далама сағынып келді көктем.
Ақ жаңбыр нұр болып себіледі,
Өлкемді сағынып келді көктем,
Сезімім ән болып төгіледі,
Өлкемді сағынып келді көктем.

Көпшіліктің қошеметі. Даңғаз Аппаққа ынтыға түседі.

Көпшілік (хор):

– Сұлу Аппақ,
Әнші Аппақ,
Өсе берсін өркенің,
Жарқын болсын ертеңің!
Гүл біткеннің нәзігі,
Қыз біткеннің көркемі.
Сұлу Аппақ,
Әнші Аппақ.

Даңғаз Аппақтың әніне сүйсініп, махаббат сезімін білдіреді. Даңғаз бен Аппақтың дуэті:

Даңғаз (жеке өзі):

– Аппақжан, айналайын, гүлім менің,
Ағаңа мейіріммен күлімдедің.
Шоқ түсіп жарқылдаған жанарыңнан,
Әніңмен жүрегімді тілімдедің.
Сезімім саған деген анық терең,
Отына махаббаттың жанып келем.
Сен болсаң асыл жарым, нақ сүйерім,
Әлемнің бар асылын алып берем.

Аппақ (жеке өзі):

– Ағажан, болмаса да жанымыз бір,
Айтатын болмаса да әніміз бір.
Туысқан қарындасың емеспін бе,
Тамырда ағып жатқан қанымыз бір.
Күтпеп ем дөрекілік осындай тым,
Қай надан салтымызға тосылмайтын.
Аспаса туыстығы жеті атадан,
Жар болып қыз бен жігіт қосылмайтын.

Даңғаз бен Аппақ екеуі қосылып:

Даңғаз (бастайды):

–Бүгін думан, салтанатты мереке,
Шаттығымды еткенің бе келеке.

Ел қорғаны, мендей жігіт таппассың,
 Мен әперем елге ырыс, береке.
 Дәстүр дейсің, айтасың-ау сөзім деп,
 Тие берме намысыма, сезімге.
 Мен Дербентті шауып келсем,
 Мол байлығын алып келсем,
 Аяғыма жығыларсың өзің кеп.
 Сарбаздарым!

Аппақ (қосарлана):

– Бүгін думан, менің басқа тойым жоқ,
 Шаттығыңды келеке етер ойым жоқ.
 Ел қорғаны болсаң-дағы бәрі бір,
 Ата салтын жерге тастар жайым жоқ.
 Дәстүр деймін, салтымыз бар еңселі,
 Жігер беріп, көтеретін еңсені.
 Жауыз болма елден ерек,
 Ондай байлық кімге керек,
 Аяғыңа жығылмаймын мен сенің,
 Аяғыңа жығылмаймын мен сенің.

Сарбаздар (хор):

– Даңғаз бек, Даңғаз бек!

Даңғаз (бастайды):

– Сарбаздарым, саңлақтарым,
 Тұрсыңдар ғой аңдап бәрін.
 Аттанамыз жорыққа,
 Жетеміз байлық, атаққа!
 Дербенттей сұлу қаланы,
 Ерке қызы даланың
 Сыйлаймын мен Аппаққа.
 Сарайында әкімнің
 Үйленемін Аппаққа.

Аппақ (қосарлана):

– Сарбаздарым, саңлақтарым,
 Тұрсыңдар ғой аңдап бәрін.
 Бұл жорыққа аттанбаңдар,
 Мықтымыз деп мақтанбаңдар.
 Дербенттей сұлу қаланың
 Ерке қызы даланың
 Керегі жоқ Аппаққа.

Жетеміз деп атаққа,
Қалып жүрме шатаққа.

Сарбаздар (хор):

– Даңғаз, Даңғаз,
Ештеңеден қорықпа,
Баста бізді жорыққа.
Даңғаз, Даңғаз.

Жағдайдың шиеленісіп бара жатқанын сезген Ақсақалдар сөзге араласады.

Ақсақалдар (ансамбль):

– Даңғаз батыр, сабыр ет,
Бейбіт елін парсының
Шапқаныңа қарсымын.
Онсыз-дағы шапқыннан
Әскерінде бар шығын.
«Баталы ер – арымас,
Батасыз ер – жарымас».
Елің саған ермейді,
Ақ батасын бермейді.

Халық (хор):

– Елің саған ермейді,
Ақ батасын бермейді.

Даңғаз:

– Сарбаздарым, саңлақтарым,
Куәсіндер сендер де,
Бермесе де батасын,
Біз жеңіспен келгенде,
Түсінер ел қатасын.
Аттандық жорыққа.

Сарбаздар (хор):

– Даңғаз, Даңғаз,
Ештеңеден қорықпа,
Баста бізді жорыққа,
Баста бізді жеңіске!

Сахнада қозғалыс басталады. 1- көріністің соңы.

2– көрініс

Қыпшақ жері. 1-көріністегі сахна. Қыпшақ қыздарының думаны. Орталарында Аппақ. «Бастаңғы» сахнасы.

Аппақ:

– Қыздар, қыздар, құрбылар,
Шақырайық жастарды,
Жасайық бір бастаңғы.
Шырқатайық шаттана,
Әнге бөлеп аспанды.
Қыздар, қыздар, құрдастар,
Көңілдерестер, сырластар.
Би билейік, ән салып,
Жұрт тыңдасын тамсанып,
Қайсың барсың жыр бастар?

Сахнаға қыздар жинала бастайды, олар ән айтып, би билейді. «Туған жер» туралы ән.

Қыздар (хор):

– Туған жер, сүйем сені ала бөтен,
Көркейіп, өскеніңді қалап өтем.
Тағдырдың жетегінде алыс кетсем,
Бір уыс топырағыңды ала кетем.
Ақпанда ызғарың бар,
Ақмаңдай қыздарың бар,
Туған жерім.
Жаралған лағыл жырдан,
Көркіне табындырған,
Шет жүрсем сағындырған,
Туған жерім.
Сатпаймын сені ешқашан, атамекен,
Өйткенше батқан күнмен бата кетем.
Сен менің барымсың да, арымсың да,
Ал арын адам деген сата ма екен?
Жусанның жұпарындай,
Саф ауа жұтарым-ай,
Туған жерім.
Жаралған лағыл жырдан,
Көркіне табындырған,
Шет жүрсем сағындырған,
Туған жерім.

Ән мен би біткен кезде, ат дүбірі, дабылды үн естіледі.
Қыздар елеңдеп қалады.

Қыздар (хор – речитатив):

– Бұл не дүбір тосыннан,
Құландар ма жосылған,
Ұландар ма қосыннан,
Үрей кіріп көңілге,
Жаным неге шошынған?

Сахнаға жаудан қашып, шаршап-шалдыққан екі сарбаз шығады. Оның біреуі жаралы, екіншісі оны сүйеп келеді.

Сарбаз:

– О, масқара, масқара!
Басымыздан күй кетті,
Парсы бізді күйретті.
Тосқауыл жауға қоя алмай,
Қасқырдан қашқан қояндай,
Қашып келе жатырмыз,
Міне, қандай «батырмыз».

Аппақ:

– Бейбіт жатқан парсыға
Шабуылдау жөн бе еді?
Даңғаз даңғой көнбеді.
Әділеттік бар шығар.
Ақсақалдар – ардағым,
Алмадыңдар батасын.
Жеңілістің зардабын
Енді, міне, татасың.
Көнбедіндер ақылға,
Кәне, содан ұттың ба?
Даңғаз қайда?

Сарбаз:

– Тұтқында.
Жау да қалды жақындап,
Қам жасайық, халайық,
Бекініске барайық.

Сарбаздар мен Аппақ кетеді. Қыздар қыршын кеткен сарбаздарды жоқтап, Даңғазға лагнат айтады.

Қыздар (*хор – «Жоқтау – қарғыс» әні*):

– Қарғыс атсын соғысқұмар Даңғазды,
 Өзіне емес, бәрімізге ор қазды.
 Атақ үшін, қара бастың қамы үшін,
 Қыршын етті қаншама жас сарбазды.
 Ұландарым-ай, қырандарым-ай,
 Қыршын кетті-ау, кек қайнап,
 Жүрегімді дүрсілдетті-ау.
 Өміріміз көктем еді, ақпанды
 Орнатты да, түнек етті ақ таңды.
 Асқақтаған көңіліміз басылып,
 Намысымыз аяқ асты тапталды.
 Барды саттың,
 Жарды саттың,
 Арды саттың,
 Қарғыс атсын,
 Лағнат саған, Даңғаз бек,
 Қарғыс атсын,
 Қарғыс атсын!

Музыка. Сахнада қарбалас. Қыпшақ қыздары жан-жаққа қашпақ болады. Бірақ парсы әскері қоршап алады. Парсы жауынгерлері қыздарды ұстап, құшақтауға әрекет етеді. Бір қыпшақ қызы кездігін суырып алып, өзін құшақтауға ұмтылған парсының кеудесіне ұрады. Парсы жауынгері құлап түседі. Басқа жауынгерлер қылышы мен найзаларын кезеп, қызға ұмтылады. Сол кезде кіріп келген парсы қолбасшысы Шараф қолын көтеріп, оларды тоқтатады.

Шараф:

– Тоқтатындар!
 Өлтіруге қарсымын.
 Қайсарлығын бұл қыздың,
 Жауға деген кегін де,
 Қыздарына парсының
 Үлгі ету жөн тегінде.
 Жүректі екен бір беткей,
 Сол мінезін құрметтей,
 Алып барып Дербентке,
 Әсем сазбен тербеткен,
 Дарбазаға асамыз.
 Батырсынған қыпшақтың
 Сөйтіп мысын басамыз.

Байлаңдар қыздарды,
Айдаңдар Дербентке.

*Осы кезде бірнеше сарбаздардың ортасында
қыпшақтың Ақсақалдары келеді.*

Ақсақалдар (речитатив):

– Тоқта, Шараф, сөз тыңда!

Бас кеспек болса да,
Тіл кеспек болмайды.

Сен жеңдің соғыста,

(мұңайып, әндете)

Біз үшін сол қайғы.

Бітімге кел, бірлікке,

(батыл, термелете)

Ұлдарымды құл етпе,
Қыздарымды күң етпе,
Кек қалмасын жүректе.

Ойран етпе елімді,
Сайран етпе жерімді.

Ертеңіңе өзің де

Емессің ғой сенімді.

(талап ете, әндете)

Намысын баспа алыптың,

Қарғысын алма халықтың.

Әскерінді кейін бұр!

*Бұл кезде шайқасуға дайын тұрған парсы әскері
ұрандайды.*

Парсы әскері (хор):

– Қайтамыз ба текке кеп,

Қайтарамыз кекке кек!

Жекпе-жек!

Жекпе-жек!

Шараф:

– Қолбасшымын тек жеңіске бастаған,

Айбатыммен дұшпанымды жасқаған.

Айлам да бар, пайдам да бар табатын,

Жүректімін жауға қарсы шабатын,

Мінезім бар әділдіктен аспаған.

Иілген басты шаппаймын,

Бағынбағанды таптаймын.

Берілгенді жақтаймын,

Шыбын жанын сақтаймын.

«Жекпе-жек» деп ұрандайды қалың қол,
Екі жаққа дұрыс болар осы жол.
Батырларың жеңсе – сөзде тұрамын,
Аттың басын кейін қарай бұрамын,
Жаңағы айтқан тілектерің болсын сол.

Парсы әскері (хор):

– Қайтамыз ба текке кеп,
Қайтарамыз кекке кек!
Жекпе-жек!
Жекпе-жек!

Екі жақтан екі сарбаз шығып, қылыштасады. Парсы әскері және қоршаудағы қыпшақ қыздары оларға дем беріп, қолдап тұрады. Музыкада қылыштардың шыңылы естіледі.

Парсы әскері, қыпшақ қыздары (хор – речитатив):

– Жекпе – жек, жекпе – жек,
Қайтарамыз кекке-кек.
Айбатымен жүректің,
Қайратымен білектің,
Арыстандай айқасып,
Жолбарыстай шайқасып,
Батылдау бол. ұстамды,
Шауып түсір дұшпанды.
Асыр жаудан айланы,
Бойлата сал найзаны.
Қақ айырып қалқанын,
Шығар жаудың талқанын.
Жекпе-жек, жекпе-жек,
Қайтарамыз кекке-кек.

Ақыры қыпшақтың сарбазы парсыны шауып тастайды. Сол кезде намыстанған парсы әскері қыпшақ сарбазына найзаларын кезеп, қоршап алады. Амалы қалмаған қыпшақ сарбазы қылышын тастап, басындағы дулығасын шешкенде, қос бұрымы иығына құлайды. Бұл – Аппақ еді.

Қыздар (хор):

– Аппақ! Аппақжан!
Өлімге тіктің басыңды,
Айласын жау асырды.
Қайран Аппақ!

Бірінші актының соңы.

Екінші акт

3– көрініс

Дербент қаласының әкімі Дарий әл Мәліктің «Алтын сарайы». Салтанатты музыка. Әкім, әйелі Мехрибан, айналасындағы адамдар.

Хор:

– Алтын сарай,
Шашады жарқын арай.
Дарий мырза,
Өзіңе халқың да ырза.
Сән сәулетің,
Арта берсін дәулетің.
Бол тағыңда,
Туған халқыңның бағына.

Музыка. «Қыздар биі». Би біткен соң Қызметші кіреді.

Қызметші:

– Мәртебелім, Низами ақын келіп тұр.
Дарий «кірсін» деген белгі береді. Низами кіреді.

Низами:

– Мәртебелім, шақырыпсыз,
Ақыныңыз алдыңызда,
Сәлем бердім жалпыңызға.

Дарий:

– Кел, Низами, ақыным,
Сенсің менің жақыным.
Көңіліме балдай батады,
Айтқан сөзің, нақылың.
Ойымды айтсам сабақтап,
Өзгеден дара адақтап,
Ұрпаққа атым қалардай,
Жыр жаз мені мадақтап.

Низами (ариоза):

– Мәртебелім, өзімді кейде сөгемін,
Бір қасарсам, сұр жебе бұзбас көбемін,
Көңіліме қонбаса өлең тумайды,
Қалауымен жүректің жырды төгемін.
Сіз – билікте асқар тау,

Мен – өнерде төбемін.
 Көпшілікке ұнайды менің ғазалым,
 Өйткені мен шындықты ғана жазамын.
 Мәртебелім, ойлануға мұрсат бер,
 Асығыстық жүрмесін етіп жазалы.
 Онсыз да бар атағым,
 Онсыз да көп азабым.

Дарий:

– Ойлан, ойлан, Низами,
 Созба бірақ ұзаққа.
 Жазамын деп шындықты,
 Түсіп қалма тұзаққа.
 Уақытты оздырма,
 Бар, бар енді, тезірек,
 Тезірек бар лашығыңа,
 Өлең деген ғашығыңа.

Низами иіліп, шығып кетеді.

Қызметші:

– О, мәртебелім, Шараф мырза кіруге рұхсат сұрайды.
Дарий «кірсін» деген белгі береді. Шараф кіреді:

Дарий:

– Төрле, Шараф.
 Жақсы хабарың болса, айта бер.
 Болмаса, осы жерден қайта бер.

Шараф:

– Мәртебелі, әкім мырза,
 Сіз боларсыз бізге ырза.
 Даңғаздың қолын тойтардық,
 Қыпшақтан кекті қайтардық.
 Ауылын тонап, талқандап,
 Олжалы болдық айтарлық.
 Сыйлаймын Сізге, о, мәртебелім,
 Бермейтін жатқа бәйгіні тегін,
 Далаға байтақ әйгілі керім,
 Қыпшақтың текті асыл тұқымды
 Желден де жүйрік сәйгүліктерін.

*Ат дүбірін білдіретін музыка, шұбырған жылқының
 шұрқыраған үні естіледі.*

Дарий риза болып басын шұлғиды.

Шараф:

– Ұшқын атқан көздері,
Балдан тәтті сөздері,
Жібiткен көңiл ызғарын,
Ерiткен жанның мұз-қарын.
Сөйлеп кетсе, лебізі
Шабытыңды шалқытар.
Көңіліңнің теңізін
Тебірентіп толқытар.
Түнде айдан нұр алған,
Қыпша белі бұралған.
Бұрымдары төгілген,
Толқынданып көрінген.
Көздері бейне қарақат,
Жүрекке салар жарақат,
Арайлы жүзін көргенде,
Қаныңда ойнар махаббат.
Сыйлаймын Сізге, мәртебелім,
Қыпшақтың сұлу қыздарын.
Көз тартардай сүйіндіріп,
Иіс суын құйындырып,
Әшекейін тағындырып,
Әкелдік біз киіндіріп.

летші:

– Мәртебелім, жібiтер көңiл ызғарын,
Қыпшақтың тұтқын қыздары.

Дарий қолымен «кірсін» деген белгі береді. Лирикалық мұңды әуен. Тұтқын қыздар шығады. Әуелі біреуі кіреді. сәл тұрған соң, Дарийдің «кете берсін» деген белгісімен сахнадан шығып кете береді. Өстіп, біртіндеп кіріп, шығып жатады. Ең соңында Аппақ келеді.

Аппақты көргенде Дарий орнынан атып тұрады.

Дарий әл Мәлік:

– Күнбісің сен, нұрмысың сен, арайлым,
Жап-жарық боп кетті іші сарайдың.
Кәрі жүрек неге сонша дүрлікті,
Неге саған құштарлықпен қараймын?
Күнбісің сен, жұлдызбысың, кімсің сен?

Аппақ (*речитатив*):

– Мен кім едім?

Еркін едім.

Тұтқынмын бүгін.

(Аппақтың ариясы)

Сағымды дала, құба бел,

Алыста қалды туған ел.

Көзімнен бұлбұл ұшты ғой,

Сырнайлы мекен, думан жер.

Ұлытауымда ұлт өнген,

Жартастың төсін бұлт емген.

Балауса шағым алыста,

Сайынан қырдың гүл терген.

Көңлімді тербеп кетеді,

Сағым боп алдан.

Гүл толы таудың етегі

Өшпей жадымда қалған.

Қыпшақтың кең даласы – өлкем менің,

Сол далада бойжеттім, өркендедім.

Арым таза алдында, өкінбеймін,

Елім үшін таусылса ертең демім.

Бекер мені жасқантып, жасытпағың,

Дұрыс шығар құртуға асыққаның.

Алдап қолға түсірді мені Шараф,

Айқасар ем қалғанша қасық қаным,

Айқасар ем, шайқасар ем.

Байлаулы қолым амалсыз,

Жанымды кім бар ұғатын?

Өмірде жан жоқ армансыз,

Сенімнен кім бар шығатын?

Азаттық тисе, құлдықтың

Бұзып қамытын.

Шашақты найза ұстар ем,

Сарбаздың киіп сауытын.

Азаттық деген – айтар ән,

Ойды шайқаған.

Жарқылдаған ақ алмасты

Алар ем қолға қайтадан,

Алам қолға қайтадан.

Дарий (*қыздың сөзі көңіліне жағып, одан сайын құмартып, таңырқап*):

– Жер бетінде сендей қыз жоқ, ұғарсың,
Көктен түскен хордың қызы шығарсың?
Қалауыңды айт, аянарым жоқ сенен,
Айтшы, жаным, не нәрсеге күмарсың?

Аппақ:

– Көктен түскен хордың қызы емеспін,
Сар даланың сағымымын, елеспін.
Асау мінез, ер қыпшақтың қызымын,
Кең даламда еркіндікте мен өстім.

Мехрибан (Дарийге):

– Мәртебелім, керігіп тұр,
Ерігіп тұр мына қыз.
Тұтқын болып асқақтайтын,
Жау алдында қас қақпайтын,
Есалаң ғой мына қыз.

Дарий (әйелінің сөзіне мән бермей, Аппаққа) :

– Айналайын, болшы менің бақытым,
Мынау «Алтын сарайда» өтсін уақытың.
Тоты құстай таранып жүр қасымда,
Саған берем алтын, күміс, жақұтын.

Аппақ:

– Тұрған кезде анау байтақ алабым,
Сарайыңды тар қапасақ баладым.
Тоты құсың емеспін мен тордағы,
Бозторғайы мен боламын даланың.

Мехрибан (қызганышпен, Дарийге):

– Мәртебелім, бұл қызға
Зындан артық сарайдан.
Мұның қаны қарайған,
Билік беріп қолына,
Сақалыңды жұлғызба.
Мазақ қып тұр бұл қаншық. (Аппаққа)
Кет сарайдан, жылдам шық! (Дарийге)
Мәртебелім, жынданба,
Таста мұны зынданға!

Дарий (Мехрибанға):

– Сабыр сақта, кемпірім.
(Аппаққа жсалынғандай).

Тоты құсым болмай-ақ қой, арайлым,
 Өз қолыңа ал билігін сарайдың.
 Ханышам бол, әйелім бол некелі,
 Қасыңнан шықпан екі елі,
 Адал жарым болғаныңды қалаймын.

Мехрибан (*ызалы, қызғаныштан өртеніп*):

– Мәртебелім, неге сонша
 Ынтық болдың жас қызға?
 Құшағыңа алсаң да,
 Етегіңді басқызба.
 Тұзақ болып оралып,
 Буындырып жүрмесін,
 Ақ білегін мойыныңа асқызба.

Дарий (*Мехрибанға қосарлана*):

Мехрибан, сен сызданба,
 Бекер мені қызғанба.

(*ыза болып*)

Не керек сен кемпірге,
 Ашуымды келтірме!

Дарий аяғын тебініп, ашуланып қалады. Оқиганың шиеленісіп бара жатқанын көріп, екі сайқымазақ топ ішінен жүгіріп шығады.

1- сайқымазақ:

– Жаным, жаным!

2- сайқымазақ:

– Мен мұндамын.

1- сайқымазақ:

– Жаным, саған шын ғашықпын,
 Көкке ұштым, шыңға шықтым.
 Аянарым жоқ өзіңнен.

2- сайқымазақ:

– Бұл айтқаның шын ба? Ұқтым.
 Дұрыс болса егер есің,
 Ғашық болсаң не бересің?

1- сайқымазақ:

– Алтын берем, күміс берем,
 Содан көктеп, көгересің.

2- сайқымазақ:

– Дейсің ғой сен көгересің,
Одан басқа не бересің?

1- сайқымазақ:

– Берем «Алтын сарайымды»,
Тоймайтуғын неменесің?!

2- сайқымазақ:

– Неге ойлап, бөгелесің,
Тағы ..., тағы не бересің?

1- сайқымазақ:

– Дербентті де берем саған,
Ашқарақ па, неменесің?!

2- сайқымазақ:

– Қылығыма көнесің бе,
Айтқаным ересің бе?
Аярым жоқ деген өзің,
Жаныңды сен бересің бе?

- сайқымазақ

– Астымдағы тағымды алсаң,
Басымдағы бағымды алсаң,
Онда жанның керегі не?
Құтқарыңдар жаналғыштан,
Құтқарыңдар, ойбай, құтқарыңдар

Сарайдағылар күлкіге кенеледі. Дарий ашулының қалады.

Дарий (ашулы):

– Көрсетпе мынау азапты,
Тоқтат, сайқымазақты!

(Сайқымазақтар тез шығып кетеді. Күлкі тиылады.)

Дарий (Аппаққа):

– Айналайын, арайлым,
Сұрағым қалды жауапсыз.
Үмітпен саған қараймын,
Күтеді жүрек тағатсыз.

Аппақ:

– Мәртебелі, әкім мырза,
Етпек болсаң мені ырза,
Ғашық болып жану үшін,
Басқаның да жанын түсін.

Анау сорлы тұтқын қыздар,
 Бірде қарып жанын ызғар,
 Бірде шарпып жанын жалын,
 Тағдырына жалынғанын,
 Нәзік әнін толы мұңға,
 Естімесең, соны тыңда.

Аппақтың сөзі бәрін елең еткізеді. Осы кезде тұтқын қыздардың «сыңсу» әні («Қыздар хоры») сахнаның сыртынан естіледі.

Тұтқын қыздар (хор):

– Елім қайда, туған жер, үйім қайда, айым-ай,
 Тағдыр айдап әкетті қиыр жайға, айым-ай,
осы менің жайым-ай.

Тар қапаста құсадан өліп кетсем, айым-ай,
 Туған жерден топырақ бұйырмай ма?, айым-ай,
осы менің жайым-ай.

Жігітіме бармақ ем атастырған, айым-ай,
 Тұтқын етіп тағдырым шатастырған, айым-ай,
осы менің жайым-ай.

Өмір бойы төсегің мұз болады, айым-ай,
 Болса егер малғұнмен матастырған, айым-ай,
осы менің жайым-ай.

Билігің жоқ өмірің түнек болар, айым-ай,
 Қасыңа кеп әркім бір түнеп, қонар, айым-ай,
осы менің жайым-ай.

Жас өмірің өксумен өтер болса, айым-ай,
 Көңіл – шерге, қайғыға жүрек толар, айым-ай,
осы менің жайым-ай.

Тұтқын қыздардың әнінен кейін Аппақ сөйлейді.

Аппақ:

– Тақсыр, менің жауабым:
 Кешірет туған алабым,
 Тұтқындарды босатсаң,
 Орындалар қалауың.
 Амалым жоқ басқадай,
 Көңілге қайғы, толар мұң.
 Жау болсаң да, уәдем –
 Адал жарың болармын.

Тұтқындарға ерік бер,
Осы менің талабым.

Аптақтың «талабым» деген сөзіне Дарий қитығып қалады.

Дарий (ашулы, речитатив):

– Талабым дейсің, талабым!
Жөн болар десең қалауым.
Соншама мені мінедің,
Талап етер сен кім едің?!

(Дарийдің ариясы)

Сорлы қыз ал, тыңда:
Сыйласқа тас ату,
Тұтқынды босату,
Жоқ менің салтымда.
Қаһарым төксем мен,
Жүрер ең өкшеңмен.
Қарсы сөз естідім,
Өмірде тек сенен.
Ай-хай, ай-хай!
Дәурен!
Сыйлағанды білмедің сен,
Қимағанды тілдедің сен.
Төзе алман сөзіңе,
Өз обалың өзіңе.
Сыйламадың тағымды да,
Сыйламадың бағымды да.
Көрінбе сен көзіме,
Өз обалың өзіңе.
Тептің өз бағыңды,
Тіліңнен қағындың.
Сарайды менсінбей,
Далаңды сағындың.
Қағар ем басыңды,
Ашуым басылды.
Тезірек мынаны
Тастандар зынданға.
Ай-хай, пай-пай!
Дәурен!

Мехрибан:

– Қаншықты бұлданған,
Тастандар зынданға.
Беріндер құлдарға,
Сүйекке таласқан,
Иттердей талассын.
Әкімге тең емес,
Құлдармен жарассын.

Аппақтың басына қара бұлт төнеді. Оны екі жендет сүйрелеп алып кетеді. Шараф ойланып тұрып қалады.

Шараф:

– Тақсыр, әл Мәлік, әл әділ Мұзаффар,
Сізге айтар датым бар.

Дарий:

– Сөйле Шараф,
Қолбасшы деген атың бар.
Ал айта бер датыңды,
Өзің алмақ ойың бар ма
Мынау қырсық қатынды?

Шараф:

– О, мәртебелім, сыйлаймын ғой мен сізді,
Алдыңыздан өтпеймін,
Сізден асып кетпеймін.
Менің ойым басқада:
Бір басына дарын берген жаратқан,
Жырларымен елді аузына қаратқан,
Сіздің қиқар ақыныңыз Низами
Елдің даңқын шартарапқа таратқан.
Ақынға қатын болсын сай,
Сасыған етке – борсыған май.
Қиқарға қосып қырсықты,
Көңіліңіз сөйтіп болсын жай.

Дарий:

– Соңғы айтар сөзім бұл:
Көңілім мүлде қарайған.
Не істесең де өзің біл,
Тезірек кетір сарайдан,
Тезірек әкет сарайдан!

3- көріністің соңы. Музыка – Аппақ тағдырының әуені.

4 – көрініс

Низамидің лашығы. Низами өлең жазып отыр. Парсы тілінде екі шумақ өлең оқылады. Содан кейін Низамидің ариясы айтылады.

Низамидің ариясы (монолог)

Низами:

– Заман мынау қандай-ды,
Сен уақытты таңдамайсың,
Уақыт сені таңдайды,
Жарқыратып бағы жанған маңдайды.
Біреу – әкім,
Болады біреу – ақын,
Кім болса да, болсыншы
Елге жақын.
Әкім болмас,
Ел қадырын білмесе.
Әркім ақын болмайды,
Тіл қадырын білмесе.
Өмірім менің - өлеңім,
Қастерлеп соны келемін.
Сырласым сол,
Мұңдасым сол,
Соған ғана сенемін.
Жырым алды бәйгені,
Атым болды әйгілі.
Жүрегімді түсінер,
Табармын ба Ләйліні?
Бағалар жырымды,
Табам ба Шырынды?
Шығыстың аспанын
Шарласа дастаным,
Сол – бақыт мен үшін,
Керегі жоқ басқаның.
Жан серігім - өлеңім,
Бір күні мен де өлемін.
Алла берген дарынды,
Бойымдағы барымды,
Арнаймын мен халқыма,
Адалмын салтыма.

Ария біткен соң, Шараф кіреді.

Шараф:

– О, армысың, бармысың,
Дарқан ақын Низами.
Шаңырағыңа нұр түнесін,
Көкірегінде жыр түлесін,
Шалқар ақын Низами.

Низами:

– Төрлетіңіз, Шараф мырза,
Сыйлы қонақ болыңыз,
Сәтті болсын жолыңыз.
Жазалауға келсеңіз,
Кінәм да жоқ даттайтын.
Мадақтауға келсеңіз,
Мінезім жоқ мақтайтын.
Жүрегімде жырым жатыр,
Бетімде тұр ұятым.
Айып етпе, Шараф батыр,
Шарабым жоқ құятын.

Шараф:

– Низами, сенің жырларың
Нұрландырар өмірді.
Шарап құрлы жұбатады
Жабырқаған көңілді.
Шабытыңды шақыр да,
Жаз жырыңды, жігерлен.
Алып келдім сыйлығын,
Әкімнің саған жіберген.

Низами:

– Бұл мен үшін кереметтей жаңалық,
Әкіміміз келген сараң саналып,
Ақынына сый-сияпат жасаса,
Аярлық па, әлде бәлкім, даналық.
Мінезінің білсем де тарпаңдығын,
Білмейді екем әкімнің дархандығын.
Азар болса ұлы деп бір атаның,
Берген болар тозған зерлі шапанын.

Шараф:

– Шапан деген сөз бе екен,
Жыртылады бір кисең.
Бұл сый артық өзгеден,

Шөлің қанар бір сүйсең,
Сыйлады әкім өзіңе,
Арнайы саған жіберді:
Жас болса да жігерлі,
Жүзіндей өткір пышақтың,
Өрілген жырдай сөзі де,
Аппақ деген
Сұлу қызын қыпшақтың.

Екі жендет Аппақты алып кіреді. Низами ренжүлі.

Низами:

— О, алла, ой, алла-ай,
Кедейлікті жоя алмай,
Жарып бір асқа тоя алмай,
Жүргенде жырды серік қып,
Жібердің кімді қасыма,
Не салдың сорлы басыма?
Онсыз да талай күй кештім,
Қалжыңның ба, ойының ба?
Тағдырын мына бикештің
Қалай алам мойыныма?

Шараф:

— Сенен асқан ақын да жоқ,
Оған менің жетті көзім.
Бұл құрметке жеттің өзің
Жақсы жырың арқылы.
Бас тартуға қақың да жоқ,
Бұл — әкімнің тартуы.

Шараф пен жендеттер кетеді. Низами мен Аппақ қалады

Низами:

— Төрлет, бикеш, дайынмын,
Жатсынайын мен неге?
Жастық болып жайылдым,
Дос пейілді пендеге.
Аппақ ару, кешір мені,
Артық айтсам аңдамай.
Өзің де айтшы ашығын.
«Алтын сарайды» таңдамай,
Таңдадың неге ақынның
Жыртық лашығын.

Аппақ:

– Мен келді деп өкінбе,
 Аз күн ғана жолдаспын.
 Қал деп тағы өтінбе,
 Саған салмақ болмаспын.
 Базарға апар, саудала,
 Мың дирхемге өтермін.
 Басқа салса, тағдырдың
 Жетегінде кетермін.

Низами:

– Аппақ ару, бір өзіңе
 Кінә тағар жайым жоқ.
 Мына сөзің жүрегіме
 Жара салар уайым боп.
 Сені күнге теңемеспін,
 Білем сенің бағанды.
 Саудагерің мен емеспін,
 Сатып жүрген адамды.
 Еркіндікті берем саған,
 Жігерінді жасытпа.
 Тынышталсын мына заман,
 Кетуге тек асықпа.
 Түсінетін досым болып,
 Сен қасымда жүр дәйім.
 Көңіліме шуақ толып,
 Шабыттана жырлайын.

Аппақ (қосылып):

Досың болып,
 Қасыңда жүрейін.
 Көңіліме шуақ толып,
 Табысыңды тілейін.

Үрейлі музыка. Сыртта дүбір естіледі. Низами мен Аппақ үрейленіп қалады.

Низами:

– Бұл не дүбір, тасыр үн?
 Аппақ, сен тез жасырын.

Аппақ үй артындағы бұтаның арасына жасырынып қалады. Осы кезде жендеттерін ертіп Шараф кіреді.

Шараф:

– Дархан ақын Низами,
Әкім сәлем жолдады,
Тілегінді қолдады.
Хас сұлуды жинап ап,
Падишахқа сыйламақ.
Мейірімді әкім, ақылды,
Ренжітпеуге ақынды,
Сұлу қыздың құны деп,
Мынау міне мың дирхем,
Беріп жіберді ақынды. *(әмиенді үстелге қояды)*
Қазір алып кетеміз,
Қайда әлгі сұлуың?

Низами:

– Кешіріңіз, Шараф мырза,
Мендей кедей ақынға,
Керек емес күтуші,
Керек емес қатын да.
Әттең, сұлу қыз еді,
Сыймай кетті тақымға.
Апардым да базарға,
Жібердім мен саттым да.
Сатып алды бір кісі.

Шараф:

– Танисың ба, кім алды?
Айтып берші түр-түсін.

Низами:

– Ақша түсті қалтама,
Құтты болды қадамы.
Сатып алған бейтаныс,
Басқа шаардың адамы.
Ұсқынсыз бір мес қарын,
Аласалау бойы бар.
Падишахқа сыйламақ
Оның – дағы ойы бар.

Шараф:

– Әттеген-ай, кеш қалдық,
Енді оны таппаймыз.
Ісімізді әкімнің
Алдында қалай ақтаймыз?!

Шараф жендеттері Аппақты іздейді, бір жендет Аппақ отырған жердің үстінен түседі. Бірақ, сұлу қызға жаны ашып, көрмеген болып кетіп қалады. Қызды таппаған соң, Шараф жендеттерін алып кетеді. Низами оларды шығарып салуға ол да сахнадан шығады. Осы кезде бұтаның арасында тығылып отырған Аппақ өзінің қазіргі халін ойлап, туған елін, жерін сағынып, халық әнінің әуенімен сағынышын айтады

Аппақ:

– Туған өлкем, өзіңді, ей, етем мақтан,
Алатауым аршадан алқа таққан, ағажай,
Жетісудай жер қайда-ай.
Көкше теңіз көлкілдеп, ей, сағындырып,
Жеті өзенім жөңкіліп, толқып аққан, ағажай,
Жетісудай жер қайда-ай.
Сексен көлім, Көкшетау, ей, Қарқаралы,
Аман жүр ме қалың ел Арқадағы, ағажай,
Арқадай жер қайда-ай.
Әнге қосып өзіңді, ей, жырласам да,
Сағынышым сонда да тарқамады, ағажай,
Арқадай жер қайда-ай.
Асқар Алтай мен сенің, ей, маралыңмын,
Оғы тиген мергеннің жаралымын, ағажай,
Алтайдай жер қайда-ай.
Бір-ақ күнде ұшар ем, ей, қанат бітсе,
Алтайым мен Еділдің аралығын, ағажай,
Алтайдай жер қайда-ай.
Сейхун, Жайхун дария, ей, Еділ, Жайық,
Шығып қалған жағаға мен бір қайық, ағажай,
Еділдей жер қайда-ай.
Ортайсаңдар толтырам, ей, көз жасыммен,
Аққу болсам, қонар ем қанат жайып, ағажай,
Еділдей жер қайда-ай.

Аппақтың әнін Низами ақырын келіп, тыңдап, толқып тұрады. Ән айтылып болғанда, толқып тұрған Низами Аппақ айтқан халық әнінің әуенімен өзі шығарып ән айтады. Халық әніне ғашық болған Низамидің жүрегінде Аппаққа деген махаббат сезімі оянады.

Низами:

– Әнің қандай тамаша, ей, үнің қандай,
Жан-жүрегім лебіңнен жылынғандай,

Аппақжан, осындай ән бар ма-ай.
Салған әнің толқытты, ей, жүрегімді,
Жүзің – таңдай арайлы, тілің – балдай,
Аппақжан, өзіндей жан бар ма-ай.

Аппақ:

– Низами, сен естідің бе әнімді,
Әуені ғой менің туған халқымның.
Қорғайтындай көрінеді жанымды,
Бізғарынан салқынның.

Низами мен Аппақтың дуэті:

Низами (жеке):

– Ұйып тұрдым, әніңді мен бөлмедім,
Осындай бір тәтті әуенге шөлдедім.
Жүрегімді лүпілдетті бір сезім,
Саған деген махаббатым ол менің.
Асыл жансың жаралған бір ерекше,
Сезем соны, дәлел айту керек пе?
Бір болайық мынау қысқа ғұмырда,
Ырғалайық жас қайың мен теректей.

Аппақ (жеке):

– Атағыңа көптен бері қанықпын,
Жүрек сырын көздеріңнен сан ұқтым.
Атың сенің оқырманның көңілінде,
Ғазалдарың аузында жүр халықтың.
Жүрегімде нәзік сезім ояңды,
Мынау әлем басқа түске боялды.
Саған қосқан тағдырыма ризамын,
Осы бақыт болса екен баянды.

Низами мен Аппақ (қосылып бір әуенмен):

– Екеуіміздің ойымызда – бір арман,
Әніміз де бір ырғаққа құралған.
Бірге ашсақ жаңа өмір есігін,
Екеуімізді бақыт күтіп тұр алдан.
Бірге соқса жүректердің лүпілі,
Болашақтан үмітіміз үкілі.
Өміріміз толар шалқар шабытқа,
Лашығымыз болса-дағы жұпыны.

Низами (жеке):

– Аспанымда ай-күнсiң,
Шырынымсың, Ләйлімсің.
Жырларыммен жарыста
Озып алған бәйгімсің.
Айналайын Аппағым,
Сенсің жырым, тақпағым.
Жүрегімнің жабулы
Өзің аштың қақпағын.

(екеуі қосылып, бір әуенмен)

Асылымсың, барымсың,
Жаным сүйген жарымсың.
Таппай жүрген егізін,
Жүрек дерттен арылсын.
Алла қосқан қосағым,
Сені әнге қосамын.
Күннен алар шуақты,
Бір өзіңнен тосамын.
Ақ теңіздей айдынсың,
Құшағымды жайдым шын.
Қалыспасаң – бақытым,
Алыстасаң – қайғымсың.

Бұлардың әніне халық жиналады. Олар екеуінің тіл табысқанын қуана қоштайды.

Халық:

– Дархан ақын Низами,
Құтты болсын қосағың.
Көрсетейік сыйға сый,
Қабыл ал сен дос әнін.
Жаны сұлу Аппағым,
Жарың болса осы адам,
Ақ ниетпен аттаған,
Құтты болсын босағаң.

1- жігіт:

– Қане, достар, тұрмайық,
Шарықтайық, тасайық.
Махаббат жырын шырқайық,
Үйлену тойын жасайық.

Низами, Аппак, халық (хор):

– Көңілдің гүлі – махаббат,
Өмірдің жыры – махаббат.
Қос жүрек сүйіп қосылса,
Ізгілік құрар салтанат.
Қосылса жүрек,
Табысса тілек,
Ізгілік құрар салтанат.
Қимас жан болса – махаббат,
Сыйласқан болса – махаббат.
Жақсы бір жандар қосылса,
Достарға болар мархабат.
Қосылса жүрек,
Табысса тілек,
Достарға болар мархабат.
Биік бір сезім – махаббат,
Сүйікті кезің – махаббат.
Жайсаң бір жандар қосылса,
Шашады елге шапағат.
Қосылса жүрек,
Табысса тілек,
Шашады елге шапағат.

2- жігіт:

– Жадыратар жаныңды,
Қыздыратын қаныңды,
Отты биге басайық.

*«Халық биі». Жиналған халық билейді. Би біте бере,
дүбірлі музыка, әр жерден дауыстар шығады*

1- жігіт:

– Сақтаныңдар Шарафтан,
Келіп қалды жақындап.

2- жігіт:

– Сөз келмесін ақынға,
Жасырыңдар Аппақты.

Қыздар:

– Өткен жолы таппапты,
Таптырмаймыз қазір де.

2 – жігіт:

– Қорықпаңдар Шарафтан,
Тіске басар әзірле,
Құяйық бал шараптан. (көңілді күлкі).

*Аптақ жасырынып қалады. Жендеттерін ертіп
Шараф келеді.*

Шараф:

– Дархан ақын, бұл не жиын, дүрлікпе,
Мұндай думан бола бермес тірлікте.
Бәлкім, сенің тойың болар үйлену,
Олай болса, жасырмай айт, сыр бүкпе.
Тойың болса, мен де биге ерейін,
Көппен бірге той қызығын көрейін.
Қалыңдықты көрсет маған, Низами,
Шашу шашып, көрімдігін берейін.

Низами:

– Оның рас, Шараф мырза,
Жырларыма халық ырза.
Бүгін мен рас үйлендім,
Ерекше бір күйге ендім:
Көңіліме орнап көктем,
Ғашығымды сүйгенмін.
Қысыраудың арман еткен
Шырынына үйлендім.
Мәжінүннің зарлап өткен
Ләйлісіне үйлендім.
Сейпілмүлік елтіп өпкен,
Жамалына үйлендім.
Ақ теңіздің желпіп өткен,
Самалына үйлендім.

Шараф:

– О, Низами, әзілдеуге шеберсің,
Түсінбеді деп ойлама сөзіңді.
Бұл не жиын? Бұған енді не дерсің?
Жалған айтып қинама тек өзіңді.

Низами:

– Жалған айтып нағылайын,
Тек ағымнан жарылайын.
Махаббатым – дастанымды,

Оқып бердім халқыма,
Айналған бұл салтыма.
Әнге бөлеп аспанымды,
Тойлап жатыр достарым,
Осы еді тосқаным.
Той-думанның басына,
Жақсы келер қасына.
Хош келдіңіз, мәртебелім,
Шаттығыма тасыған.

Шараф:

– Жә, жарайды, тәмам болсын тамаша,
Ал тараңдар, думан бітті осымен.
Шалқар ақын қалсын енді онаша,
Ғашығымен – өлең деген досымен.
Ал тараңдар, тараңдар!

Халық (хор):

– Тәмам болды тамаша,
Думан бітті осымен.
Қалсын ақын онаша,
Ғашығымен – досымен.

Жендеттер халықты қуалай бастайды. Халық тарайды. Олармен бірге Шараф та жендеттерімен кетеді. Сахна қараңғыланады. Арада жылдар өткен. Төбемен түскен жарық үстелде өлең жазып отырған Низамиді көрсетеді. Аппақ оған шай әкеліп береді. Сахнаға бірте-бірте жарық түседі.

Низами:

– Қайдасың сен, Аппағым, асыл жарым?

Аппақ:

– Мен өзіңмен біргемін, қасыңдамын.

Низами, Аппақ (қосылып):

– Жарым болдың қанша жыл жанға сая,
Өзіңменен нұрланды жасыл бағым.
Бұл жалғанда болмайтын теңі мүлде,
Асыл жанға қосылдым өмірімде.

Низами (жеке өзі):

– Неге, жаным, кірбін бар қабағыңда,
Сезем, жаным, бір мұн бар көңіліңде?

Аппақ:

– Талай күн оқып жырыңды,
Талай түн айттың сырыңды.
Естимісің, Низами,
Күнгірлеп тұрған бір үнді?

*Домбыраның үні естіледі, ол бірте-бірте күшейе береді,
ұлтын сүйетін ұланның туған елге деген сағыныш сезімі
арта түседі.*

Кең далам – күмбір күй елі,
Еркіндік қашан тиеді?
Шақырды мені күмбірлеп,
Қара домбыра киелі.
Даланың жаны – домбыра,
Біресе өртеп, тоңдыра,
Күмбір де күмбір етеді,
Жүрекке сазын қондыра.
Сағындым байтақ даламды,
Сағындым ата-анамды.
Сағыныш сазы бойды алып,
Барады жайлап санамды.

Низами:

– Асыл жарым, арманымдай аңсаған,
Түсінемін, не айтайын мен саған.
Арман болса туған жерді бір көру,
Арманыңды орындауға жан салам.
Асыл жарым, өзің ғана інкәрім,
Мазаламай қоймас сені бұл сарын.
Сағынышың тарқатып қайт, барып қайт,
Мінем десең, ерттеулі тұр тұлпарым.

Аппақ:

– Низами, жаным, түсіндің,
Тек сәтін берсін ісімнің.
Жайымды сездің, байқадың,
Алғысым саған айтамын.
Жел болып желіп барам да,
Құс болып ұшып қайтамын.
Бақытым менің тек сенде,
Күт мені, жаным, төзіммен.
Құрбандық болып кетсем де,
Кездесемін мен өзіңмен.

Түсінде саған келермін,
Жаныңа шуақ, нұр болып.
Кеудеңе келіп түнермін,
Махаббат жайлы жыр болып.
Қоштаспаймын, сүйіктім,
Бірге біздің жанымыз,
Бірге біздің әніміз,
Кездесеміз әлі біз.

Осы кезде халық жиналып қалады. Олар да Аппақпен қимай қоштасады.

Низами:

– Жолың болсын, Аппағым,
Сенсің жырым, тақпағым.
Адал жар боп өмірде,
Сенімімді ақтадың.
(халық қосылады – хор:)
Жолың болсын сүйіктім,
Жылдам орал, Аппағым!

Аппақ кетеді. Музыкада тұлпар тұяғының дүрсілі естіледі. Низами уайымға беріледі.

Низами:

– Асыл жарым, нұрға толып өңірім,
Өзіңменен жұмақ еді өмірім.
Бар әлемде жалғыз өзім қалғандай,
Сен кеткелі жұтап қалды көңілім.
Асыл жарым, не күтіп тұр алдында,
Рұқсат етіп, сені отқа салдым ба?
Сыйлады ма жалғыздықты тағдырым,
Жырларыммен тағы жеке қалдым ба?
Аппақ жаным, өзің құрған шаңырақ,
Сен кеткен соң босап қалды қаңырап.
Келесің бе, елесіңді аймалап,
Бұл жалғаннан өтемін бе аңырап?!

Халық (хор):

– Дархан ақын Низами,
Жырыңды жаз, жалында,
Уайымға салынба.
Біз өзіңмен біргеміз,
Бөлінбейді іргеміз.

Халық Аппақты еске алып, осындай батыл, ақылды, адал қыз тәрбиелеген елді мадақтайды.

Низами, халық (хор):

– Жұлдыздай жанып көктегі,
Шапағын шашқан ғаламға.
Аппақ қыз қандай текті еді,
Мейірім төккен адамға.
Жүзіндей өткір пышақтың,
Қыздары мұндай қайратты.
Даласы дархан қыпшақтың,
Ұлдары болар айбатты.
Ұланы сақтап жүректе,
Өмірін соған арнапты.
Ондай жер лайық құрметке,
Ондай ел асыл, ардақты.
Көгінде биік бар аспан,
Атағы кеткен жан-жаққа.
Татулық, бірлік жарасқан,
Даланың елін ардақта,
Даланың елін ардақта!

Осылай дала еліне, қазіргі қазақ еліне деген мадақ пафоспен опера аяқталады.

МАЗМҰНЫ

Бірінші бөлім

Қайран жүрек, дүрсілде.....	4
Таңғажайып түс көрдім.....	11
Сағынамын.....	12
Балқашпен сырласу.....	13
Балқашым.....	16
Көкжиде.....	17
Азаттық.....	18
Парламентте.....	19
Тәуелсіздік.....	20
Сау жүргенім. Еркіндікке жеттің.....	21
Арулар жүр.....	22
Жарамас арқа тіреуге. Кейбіреуге бақ сыйлап.....	23
Күні бітіп көктемнің.....	24
Нан бердім бе.....	25
Өмір өтіп барады.....	26
Жарымай жүрсен.....	27
Шырылдайды дауысы. Шындық.....	28
Бір сөз айтсам.....	29
Түс.....	30
Түсірмей келдің. Гүл мен арам шөп.....	31
Қызғаныш.....	32
Алпыс.....	33
Гүл мен шарап.....	34
Жүрек пен темір.....	35
Шайқалтпастай.....	36
Жиырма бес. Мектебім.....	37
Кететіндей ойран ғып. Бұлттардай бір.....	38
Әке есімі.....	39
Ана. Қанжар.....	40
Жетісудың қыздары.....	41
Табиғаттың күлкісі. Досыңменен дауласпа.....	42
Аңқылдаған ағам-ай.....	43
Жауға берген бітімге. Мойын.....	45
Тэтчердің ерлігі.....	46
Шетелдік досқа.....	47
Ұлы Абаймен тілдесу.....	48
Мәди.....	51
Сәкен кіріп келеді.....	52
Қазақтың Шамғоны.....	53
Қара көзің – қаракат.....	60
Жусан иісі.....	70
Жалғыз терек.....	72

Маркасқа.....	73
Тамылла.....	74
Жыл келеді, ағайын.....	75
Құрыш.....	76
Көкбөрі. Шақырмаңдар.....	77
Ойлаймын сені.....	78
Адрессіз эпиграммалар.....	81
Аудармалар.....	84
Құлыптастағы жазулар.....	88
Екінші бөлім.	
Ұрпақ.....	90
Адалдық.....	91
Сенім.....	93
Туған жер топырағы.....	95
Жігіт жары.....	98
Қос қарағай.....	100
Қызғаныш пен кек.....	102
Әзіл.....	105
Кекіліктің қатесі.....	107
Басбұзар мен тілбұзар.....	109
Асыл арман.....	111
Қоңырау.....	113
Болашақ.....	114
Ауылдағы той.....	116
Ауылым, айналайын.....	120
Невада жарылысы.....	129
Ұлы сөз.....	137
Күй мұрасы атаның.....	152
Бақидан келген ақын.....	166
Қыпшақ қызы — Аппақ.....	186

Тілеуғазы БЕЙСЕМБЕК

КҮРСІНБЕ, ЖҮРЕК, ДҮРСІЛДЕ ...

өлеңдер, поэмалар, либретто

Редакторы И. Усина

Техникалық редакторы А. Дуанбекова

Беттеген А. Дуанбек

Басуға 2011 ж. қол қойылды. Пішімі 84x108^{1/32}. Көлемі 14,0
 Офсеттік басылыс. Таралымы 300 дана. Тапсырыс № 2804/11

Қазақстан Республикасы, Астана қаласы, Брусиловский көшесі, 23.
 «Елорда» баспасы» ЖШС. Тел/факс 37-06-07. e-mail: elorda@yandex.ru.

